

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БІЛОКІННА ІЛОНА ДМИТРІВНА

УДК 338.432:631.147

ДИСЕРТАЦІЯ
**ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ СТАНОВЛЕННЯ
«ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ» В АГРАРНІЙ СФЕРІ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ І.Д. Білокінна

Науковий керівник:
Шпикуляк Олександр Григорович,
доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН

Вінниця – 2021

АНОТАЦІЯ

Білокінна І. Д. Формування інституційного механізму становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Вінницький національний аграрний університет. – Вінниця, 2021.

Перебіг глобальної економічної, екологічної та фінансової криз останніх років свідчить про невідкладність переходу до іншої моделі господарювання. На сьогодні модель «зеленої економіки» є єдиною, що надає змогу комплексно підійти до розв'язання посткризових проблем, та є методом забезпечення сталого розвитку. «Зелена економіка» – це економіка, яка підвищує добробут людей, забезпечує соціальну справедливість і при цьому істотно знижує ризики для навколишнього середовища та його збіднення. Засобом реалізації «зеленої економіки» є інституційний механізм.

Розвиток аграрного сектору економіки України уже майже два десятиліття детермінований трансформаційними процесами, які проходять складно і суперечливо. Формування аграрних відносин ринкового типу супроводжується падінням обсягів валової продукції сільського господарства, нераціональним використанням земельних ресурсів, зниженням родючості ґрунтів, декваліфікацією значної частини трудових ресурсів.

Однією з головних причин цих несприятливих тенденцій у вітчизняному аграрному секторі є несформоване ринкове інституційне середовище, значення якого, зокрема таких його складників, як права власності та ступінь їх захищеності, система цінностей і традицій, рівень розвитку людського капіталу, безперервно зростає. Визначальну роль у процесі формування інституційного середовища виконує інститут держави. Йдеться передусім про проведення ефективної аграрної політики, покликаної нейтралізувати

негативні явища і наслідки, що обумовлені особливостями ринкових відносин в умовах системної трансформації. Усе це помітно актуалізує дослідження інституційного середовища аграрної сфери та його стрижня – інституційного механізму, який забезпечує формування і підтримку певного порядку в становленні «зеленої економіки» в аграрній сфері.

Усе перераховане і зумовило актуальність теми, дозволило визначитися щодо мети, об'єкта і предмета наукового пошуку, ідентифікувати завдання дослідження та віднайти наукову новизну.

У дисертаційній роботі висвітлено теоретичну сутність і практичне значення інституційного механізму становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері нашої країни. Аргументовано ступінь важливості переходу від «коричневої» до «зеленої економіки». Зазначено особливості інституціоналізму як напрямку пізнання економіки і суспільства та його етапи становлення. Описано основні категорії інституціоналізму. Визначено сутність поняття інституційний механізм як комплексного системного утворення, яке накладається на різні сфери життя і господарювання, упорядковуючи їх відповідно до традицій моделі економіки та цілей суспільства у досягненні визначених на певному етапі цілей для досягнення. Здійснено аналіз факторів і умов формування «зеленої економіки» в аграрній сфері. Вивчено основні показники економіки: валовий внутрішній продукт, індекс споживчих цін загальний та на сільськогосподарську продукцію, обсяги сільськогосподарського виробництва, рентабельність. Досліджено загальне постачання енергії від традиційних і відновлюваних джерел. Здійснено економіко-математичний аналіз собівартості продукції та витрат сільськогосподарських підприємств, шляхом побудови кореляційної матриці, пошуком невідомих коефіцієнтів та побудови рівняння регресії. Спрогнозовано показники собівартості, прямих матеріальних витрат, амортизації та інших витрат сільськогосподарських підприємств на 2020 – 2025 рр. Зазначено переваги органічного виробництва та його ключові показники в динаміці, а саме: площу органічних земель, кількість виробників,

обсяги реалізації органічних продуктів, імпорт та експорт органіки. Зазначено важливість збільшення кількості просьюмерів альтернативних джерел енергії як способу боротьби з монополістичною моделлю енергетичного ринку. Досліджено зарубіжний та вітчизняний досвід у створенні «зелених» енергетичних кооперативів. Розглянуто ступінь значимості саморегулювальних організацій для розвитку «зеленої економіки» в аграрній сфері. Вивчено стан розвитку «зеленої економіки» в нашій країні порівняно з іншими за допомогою глобального індексу «зеленої» економіки та індексу екологічної ефективності. Доведено важливість створення сімейних фермерських господарств та зазначено напрями сприяння з боку держави розвитку сімейного фермерства в Україні. Запропоновано впровадження індикаторів для чіткішого розуміння стану «зеленої економіки» та сталого розвитку і їх оцінки в аграрній сфері.

Ключові слова: інституційний механізм, інституція, інститут, «зелена економіка», сталий розвиток, «зелений» енергетичний кооператив, органічне виробництво, альтернативні джерела енергії.

ABSTRACT

Bilokinna I.D. Formation of the institutional mechanism of “green economy” formation in the agrarian sphere – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the scientific degree of the candidate of economic sciences on a specialty 08.00.03 – economy and management of a national economy. – Vinnytsia National Agrarian University. – Vinnytsia, 2021.

The course of the global economic, environmental and financial crises of recent years indicates the urgency of the transition to another economic model. Today, the "green economy" model is the only one that allows for a comprehensive approach to solving post-crisis problems, and is a method of ensuring sustainable development. A "green economy" is an economy that increases people's well-being,

ensures social justice and at the same time significantly reduces risks to the environment and its impoverishment. An institutional mechanism is a means of realizing the "green economy".

The development of the agrarian sector of the Ukrainian economy has been determined for almost two decades by transformational processes, which are complex and contradictory. The formation of market-type agrarian relations is accompanied by a decline in gross agricultural output, irrational use of land resources, reduced soil fertility and the disqualification of a significant part of labor resources.

One of the main reasons for these unfavorable trends in the domestic agricultural sector is the unformed market institutional environment, the importance of which, including its components such as property rights and the degree of their protection, value system and traditions, human capital development, is constantly growing. The decisive role in the formation of the institutional environment is played by the institution of the state. It is primarily a matter of pursuing an effective agricultural policy designed to neutralize the negative phenomena and consequences caused by the peculiarities of market relations in the context of systemic transformation. All this significantly actualizes the study of the institutional environment of the agricultural sector and its core - the institutional mechanism that provides the formation and maintenance of a certain order in the formation of a "green economy" in the agricultural sector.

All of the above determined the relevance of the topic, made it possible to determine the purpose, object and subject of scientific research, identify research objectives and find scientific novelty.

The theoretical essence and practical significance of the institutional mechanism for the formation of a "green economy" in the agricultural sector of our country have been highlighted in the dissertation work. The degree of importance of the transition from the "brown" to the "green economy" has been argued. Peculiarities of institutionalism as a direction of knowledge of economy and society

and its stages of formation have been noted. The main categories of institutionalism have been described. The essence of the concept of an institutional mechanism as a complex systemic education, which is superimposed on various spheres of life and management, ordering them in accordance with the traditions of the model of the economy and the goals of society in achieving goals determined at a certain stage to achieve has been determined.

The analysis of factors and conditions of formation of "green economy" in the agrarian sphere has been carried out. The main indicators of the economy have been studied: gross domestic product, general consumer price index and for agricultural products, volumes of agricultural production, profitability. The total energy supply from traditional and renewable sources has been studied. An economic and mathematical analysis of the cost of production and costs of agricultural enterprises has been carried out by constructing a correlation matrix, searching for unknown coefficients and constructing a regression equation.

Indicators of prime cost, direct material costs, depreciation and other expenses of agricultural enterprises for 2020 – 2025 have been predicted. The advantages of organic production and its key indicators in dynamics namely the area of organic land, the number of producers, the volume of sales of organic products, import and export of organic matter have been noted. The importance of increasing the number of prosumers of alternative energy sources as a way to combat the monopolistic model of the energy market has been noted. Foreign and domestic experience in creating "green" energy cooperatives has been studied. The degree of significance of self-regulatory organizations for the development of "green economy" in the agricultural sector has been considered. The state of development of the "green economy" in Ukraine in comparison with others using the global index of "green" economy and the index of environmental performance has been studied. The importance of creating family farms has been proved and the directions of state support for the development of family farming in Ukraine have been indicated. The introduction of indicators for a clearer understanding of the state of the "green

economy" and sustainable development and their assessment in the agricultural sector has been proposed.

Key words: institutional mechanism, institution, institute, "green economy", sustainable development, "green" energy cooperative, organic production, alternative energy sources.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав, включені до міжнародних наукометричних баз

1. Shpykuliak O., Bilokinna I. «Green» cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. № 2. P. 249 – 255. (**Web of Science**) (0,72 друк.арк. – особистий внесок – розкрито суть «зелених» енергетичних кооперативів та визначено їх роль у формуванні інституційного механізму розвитку альтернативної енергетики в аграрному секторі – 0,7 друк.арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

2. Білокінна І. Д., Фурман І.В. Організаційно-економічні аспекти розвитку аграрного сектору на засадах «зеленої економіки». *Економіка АПК*. 2018. № 12. С. 86 – 94 (0,66 друк. арк. – особистий внесок автора – визначено організаційно-економічні аспекти розвитку аграрного сектору на засадах «зеленої економіки» – 0,64 друк. арк.).

3. Шпикуляк О.Г., Білокінна І.Д. Інституційне регулювання у забезпеченні розвитку аграрного сектору і підприємництва. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 7. С. 7 – 15 (0,45 друк. арк. – особистий внесок автора – зазначено елементи

інституційного регулювання розвитку аграрного сектору і підприємництва – 0,43 друк. арк.).

4. Білокінна І.Д. Інституційне забезпечення розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4. С. 214 – 220 (0,73 друк. арк.)

5. Шпикуляк О.Г., Білокінна І.Д. Формування інституційних складових кооперативного розвитку альтернативної енергетики в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*. 2020. № 8. С. 72 – 81 (0,56 друк. арк. – особистий внесок автора – визначено переваги кооперування в сфері альтернативної енергетики та інституційні складові його розвитку – 0,55 друк. арк.)

Статті у наукових фахових виданнях України

6. Білокінна І.Д. Розвиток сільського господарства у контексті концепції «зеленої» економіки. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 1 (5). С. 72 – 83 (0,5 друк. арк.)

7. Білокінна І.Д. Інституційні аспекти розвитку аграрного бізнесу на засадах «зеленої економіки». *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 7 (11). С. 95 – 104 (0,48 друк. арк.)

8. Білокінна І.Д. Вплив інвестиційного забезпечення на інвестиційний клімат України в аграрній сфері. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 8. С. 165 – 173 (0,45 друк. арк.)

9. Білокінна І.Д. Інституційне забезпечення розвитку аграрної сфери. *Причорноморські економічні студії*. 2017. № 18. С. 33 – 36 (0,43 друк. арк.)

10. Білокінна І.Д. Реалізація концепції «зеленої економіки» в Україні як інституційна основа сталого розвитку. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. №12. С.124 – 134 (0,75 друк. арк.)

11. Білокінна І. Д. Саморегулівні організації у розвитку аграрного сектору на засадах «зеленої економіки». *Modern Economics*. 2018. № 10. С. 6 – 11. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/10-2018/bilokinna.pdf> (0,72 друк. арк.)

**Статті в інших наукових виданнях України, які входять до
міжнародних наукометричних баз даних**

12. Білокінна І.Д. Інституції як головні стимули розвитку суспільства та їх роль у формуванні «зеленої економіки». *Молодий вчений*. Херсон. 2016. № 7 (34). С. 1 – 5 (**Index Copernicus**) (0,46 друк. арк.)

Матеріали наукових конференцій

13. Семенюк І.Д. Роль інституційного механізму у забезпеченні ефективного функціонування економіки. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- та мікрорівнях економіки». 8 – 9 квітня 2016 р., Дніпропетровськ Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, 2016. Част. 1. С. 83 – 87 (0,15 друк. арк.)

14. Білокінна І.Д. Інституційне забезпечення аграрної сфери в умовах ринкової трансформації. Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Національна економіка в умовах глобалізації: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку». 7 березня 2017 р., Полтава: ЦФЕНД, 2017. С. 6 – 9 (0,14 друк. арк.)

15. Білокінна І.Д. «Зелений бізнес» як перспектива розвитку вітчизняного аграрного сектору. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Розвиток підприємництва, бухгалтерського обліку та фінансів в умовах інтеграційних процесів». 10 – 11 листопада 2017 р., Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2017. С. 18 – 21 (0,15 друк. арк.)

16. Білокінна І.Д. Концепція «зеленої економіки» як перспективна основа розвитку аграрного сектору України. Збірник матеріалів XXXVI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації». 30 травня 2018 р., Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 19 – 21 (0,2 друк. арк.)

17. Білокінна І.Д. Виробництво органічної продукції як один із шляхів

розвитку «Зеленої економіки» в Україні. Збірник наукових праць III міжнародної науково-практичної конференції «Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції». 31 жовтня 2018 р., Кам'янець-Подільський: Крок, 2018. С. 88 – 90 *(0,11 друк. арк.)*

18. Білокінна І.Д. Роль саморегульованих організацій у розвитку аграрного сектору за принципами «зеленої економіки». Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та права». 10 листопада 2018 р., Полтава: ЦФЕНД. 2018. С. 25 – 26 *(0,1 друк. арк.)*

19. Шпикуляк О.Г., Білокінна І.Д. Органічне виробництво як вектор розвитку «зеленого» бізнесу в агропродовольчому секторі. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні управлінські та соціально-економічні аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання в умовах трансформації публічного управління». 5 листопада 2020 р., Одеса: Одеський національний політехнічний університет, 2020. С. 219 – 220 *(0,12 друк. арк. – особистий внесок автора – визначено переваги органічного виробництва в агропродовольчому секторі, його сучасний стан розвитку – 0,11 друк. арк.)*

20. Білокінна І.Д. «Зелене» зростання як модель збалансованого розвитку та її впровадження в аграрній сфері. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Зелена економіка та низьковуглецевий розвиток: міжнародний та національний вимір». 4 грудня 2020 р., Київ: Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, 2020. С. 40 – 42 *(0,12 друк. арк.)*

ЗМІСТ

	ВСТУП.....	12
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ І КОНЦЕПЦІЯ «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ».....	21
1.1.	Теоретична сутність і складові інституційного механізму економіки.....	21
1.2.	Концепція «зеленої економіки» у розвитку суспільних формацій.....	39
1.3.	Теоретико-методичні положення оцінки інституційного забезпечення розвитку аграрної сфери на засадах «зеленого» зростання.....	52
	Висновки до розділу 1.....	66
	Список використаних джерел до розділу 1.....	69
РОЗДІЛ 2	ОЦІНКА РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»..	77
2.1.	Економічна оцінка факторів і умов формування «зеленої економіки» в аграрній сфері.....	77
2.2.	Розвиток аграрного бізнесу та його «зелена» ефективність.....	103
2.3.	Вітчизняний та зарубіжний досвід «зеленого» кооперування.....	130
	Висновки до розділу 2.....	143
	Список використаних джерел до розділу 2.....	147
РОЗДІЛ 3	КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ СТАНОВЛЕННЯ «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ».....	154
3.1.	Удосконалення інституційного забезпечення становлення «зеленої економіки».....	154
3.2.	Організаційно-економічний механізм сталого розвитку.....	168
3.3.	Стратегічна пріоритетність розвитку «зеленої економіки» в аграрній сфері.....	185
	Висновки до розділу 3.....	203
	Список використаних джерел до розділу 3.....	206
	ВИСНОВКИ.....	211
	ДОДАТКИ.....	215

ВСТУП

Актуальність теми. Організаційно-економічні перетворення та системні зміни, які відбуваються в сучасному світі, унормовують поступальний рух економіки й суспільства до розбудови моделі сталого розвитку. Креативний підхід до засад наукового вирішення і практичного позиціонування зазначеної проблеми, особливо «зеленого» її контексту, є необхідним для аграрної сфери як складної організаційно-економічної системи зі статусом вирішального значення для розвитку людини. Для України ж аграрна сфера відзначається виключною важливістю, адже в сукупному вимірі значимих ефектів забезпечує багатогранний вплив на соціально-економічний розвиток держави загалом, що досягається набуттям цілого комплексу матеріальних благ.

Культивовані в науковій методології і практиці проблеми господарського поступу до унормування засад сталості, організаційно-економічного забезпечення «зеленого» зростання засвідчують, що аграрна сфера на національному рівні потребує утвердження ефективного інституційного механізму. Мотиваційний пріоритет такої актуалізації проблеми – запровадження механізмів, які б забезпечували упровадження статусів інклюзивності, всезагальної доступності до аграрних благ з їхнім збереженням для майбутніх поколінь. Безпосередню актуальність і важливість мають питання, пов'язані із формуванням інституційного механізму «зеленої економіки» в аграрній сфері. Наразі гостро постає питання саме про екологічну ситуацію, котра склалась загалом у світі. Зазначена проблема завела у глухий кут світове співтовариство, оскільки ресурсний потенціал планети може забезпечити її ж потреби лише до 2050 року, а далі може настати глобальна економічна, соціальна та природничо-ресурсна криза. Відповідно, інституційні ефекти організаційно-економічного забезпечення розвитку аграрної сфери, а головне – поступове вичерпання природних ресурсів, вимагають якнайшвидшого переходу до «зеленої економіки» – економічного

розвитку за рахунок якомога ширшого впровадження енергоефективних технологій, методів «чистого виробництва», використання відновлюваних джерел енергії тощо. Загалом процес впровадження ідеології «зеленої економіки» потребує розробки заходів із формування інституційного механізму її становлення, науково-методичної оцінки досягнутих економічних ефектів, а також адаптації до реалій розвитку національної аграрної сфери.

Розроблення проблеми інституційних характеристик функціонування економічних систем, до яких у тому числі належить «зелена економіка», відзначено у працях багатьох вчених, зокрема провідників ідей інституціоналізму: А. Алчіана, С. Архієреєва, Т. Веблена, О. Вільямсона, В. Вольчика, В. Гамільтона, А. Гриценка, С. Кірдіної, Дж. Коммонса, Р. Коуза, У. Мітчелла, Д. Норта, А. Чухна, А. Шастітко, В. Якубенка та ін. Інституційні аспекти розвитку аграрного бізнесу, формування «зеленої економіки» знайшли місце у дослідженнях Б. Буркинського, І. Гончарук, Т. Ємчик, Г. Калетніка, І. Кириленка, С. Ковальчук, Ю. Лопатинського, С. Лутковської, В. Мазура, Г. Марушевського, О. Прутської, Д. Токарчук, М. Хвесика, О. Ходаківської, О. Шпикуляка та ін. Проте, подана концепція практично взагалі не реалізована державою на практиці, тому дане питання потребує наукових опрацювань саме в національно-ідентичному ракурсі з інституційної точки зору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематики науково-дослідних робіт Вінницького національного аграрного університету (м. Вінниця), зокрема «Розвиток органічного виробництва в Україні на основі модернізації навчального процесу аграрних закладів вищої освіти» (номер державної реєстрації 0119U103808, 2018 – 2020 рр., госпдоговірна тематика за рахунок коштів замовників), «Розробка науково-методичних засад оцінки ефективного управління і розвитку підприємств АПК в глобально-трансформаційних умовах» (номер державної реєстрації 0118U100511, 2019 – 2021 рр.),

«Управління розвитком економічних систем в умовах міжнародної конвергенції аграрного бізнесу» (номер державної реєстрації 0117U004204, 2017 – 2020 рр.), «Маркетингове управління розробленням інноваційної продукції олійно-жирового підкомплексу України» (номер державної реєстрації 0118U004781, 2018 – 2020 рр.), де автором опрацьовано теоретичні основи і проаналізовано практики реалізації основ «зеленої економіки», концептуалізовано засади формування інституційного механізму її становлення, визначено пріоритетні напрями інституціоналізації секторів «зеленого» зростання з урахуванням особливостей аграрної сфери.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних положень і розробка рекомендацій практичного спрямування щодо забезпечення формування інституційного механізму становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері.

Для досягнення поставленої мети в дисертаційній роботі вирішувались такі завдання:

- розкрити теоретичну сутність і визначити складові інституційного механізму економіки;
- ідентифікувати засади концепції «зеленої економіки» у розвитку суспільних формацій;
- узагальнити теоретико-методичні положення оцінки інституційного забезпечення розвитку аграрної сфери на засадах «зеленого» зростання;
- здійснити економічну оцінку факторів і умов формування «зеленої економіки»;
- визначити особливості розвитку аграрного бізнесу та оцінити його «зелену» ефективність;
- охарактеризувати вітчизняну практику та зарубіжний досвід у створенні і функціонуванні енергетичних кооперативів;
- представити орієнтири удосконалення інституційного забезпечення становлення «зеленої економіки»;

- сформулювати організаційно-економічний механізм сталого розвитку;
- запропонувати і обґрунтувати стратегічні імперативи розвитку «зеленої економіки» в аграрній сфері.

Об'єктом дослідження є процес формування економічних засад інституційного механізму становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні засади формування інституційного механізму становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері.

Методи дослідження. Фундаментальні положення економічної теорії, переважно старого і нового інституціоналізму становлять теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження. Поставлені завдання дисертаційної роботи були вирішені за допомогою використання ряду загальнонаукових і специфічних методів та підходів, а саме: абстрактно-логічний – для формування мети і завдань; аналітико-монографічний – для розгляду літературних джерел, а також законодавчих та нормативно-правових актів, що стосуються сталого розвитку, органічного виробництва та розвитку альтернативної енергетики; факторний аналіз – для визначення факторів, що впливають на собівартість сільськогосподарської продукції; комплексний підхід – для формування власного бачення дефініції «зелена економіка»; причинно-наслідковий аналіз – для визначення інституційних перешкод для розвитку «зеленої економіки»; статистико-економічний – для пошуку та обробки статистичних даних та дослідження індикаторів «зеленої економіки»; логічного узагальнення – для формування висновків; графічний – для створення графіків та рисунків для наочного зображення статистичних даних та сформованих висновків щодо правильності побудованої багатофакторної лінійної регресії.

Інформаційним фундаментом дослідження були законодавчі і нормативно-правові акти, що мають відношення до сталого розвитку і розвитку «зеленої економіки»; статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі і сільського господарства

України, Дослідного інституту органічного сільського господарства, Національного інституту стратегічних досліджень, Європейсько-українського енергетичного агентства, Федерації органічного руху України, ГС «Органічна Україна» та інших профільних асоціацій, а також праці вітчизняних і зарубіжних науковців.

Наукова новизна одержаних результатів. Основними результатами дослідження, які розкривають суть дисертаційної роботи і становлять наукову новизну є наступні:

вперше:

- методично ідентифіковано і сформовано стратегічні імперативи становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері, які в проєкційній реалізації та визначенні орієнтирів упровадження базуються на застосуванні систематизованої сукупності індикаторів оцінки ефектів від її розвитку, «зеленого» зростання з урахуванням засад відновлюваності, екологічності та сталості за умов інституційних трансформацій, структурних змін у механізмі господарювання;

удосконалено:

- визначення теоретичної сутності і методичні положення структуризації складових інституційного механізму «зеленої економіки» з поглибленим представленням розуміння цього поняття, яке на відміну від класичного сформоване як систематизована сукупність та взаємодія «зелених» інституцій та інститутів;

- обґрунтування сутнісно-функціональних характеристик концепції «зеленої економіки», яке полягає у методичній кваліфікації засад економічної інтерпретації механізму «зеленої» трансформації способу господарювання в аграрній сфері як доповнення до визначення дефініції «зелена економіка», з відзначенням її значимості у класифікації практик досягнення сталого розвитку;

набули подальшого розвитку:

- теоретико-методичні положення оцінки інституційного забезпечення розвитку аграрної сфери на засадах «зеленого» зростання, які полягають у пріоритетності екологічної складової економічного розвитку та зростання за рахунок формування «зелених» інститутів та інституцій, котрі впливають на людські взаємодії;

- економічна оцінка факторів і умов формування «зеленої економіки», яка продемонструвала зародження і початок «зеленої» трансформації, становлення відповідних інститутів, створення нормативно-правових документів та потребу в подальшому русі в даному напрямку перетворень в аграрній сфері на шляху досягнення критеріїв сталого розвитку;

- визначення особливостей розвитку аграрного бізнесу та оцінки його «зеленої» ефективності із застосуванням економіко-математичного аналізу структури собівартості продукції та витрат виробництва сільськогосподарських підприємств, який показав пріоритетну необхідність у зниженні енерговитрат за рахунок створення «зелених» енергетичних кооперативів, що позитивно вплине на навколишнє середовище, оскільки дані кооперативи перероблятимуть сільськогосподарські відходи на біогаз;

- адаптовані характеристики досвіду зарубіжних країн у створенні і функціонуванні енергетичних кооперативів, які, на відміну від інших, враховують сучасний стан їх розвитку з визначенням пріоритетної доцільності зміни інституційного статусу енергетичного кооперативу шляхом додавання частки «зелений», оскільки їх метою, в першу чергу, є виробництво та споживання альтернативних джерел енергії;

- концептуальні удосконалення інституційного забезпечення процесів становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері за рахунок організаційно-регуляторного посилення поточного контролю за розвитком органічного виробництва шляхом створення у Департаменті захисту споживачів Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів відділу поточного контролю за дотриманням вимог

органічного законодавства;

- пріоритети формування складових організаційно-економічного механізму сталого розвитку, які повинні визначатись в результаті оцінки даного механізму відповідно до індикаторів сталого розвитку, в даному випадку, котрі стосуються імперативу подолання голоду, що тісно переплітається із розвитком аграрної сфери й органічно вбудований в інституційну систему становлення «зеленої економіки».

Практичне значення одержаних результатів полягає у доведенні до рівня практичних розробок теоретичних і методичних положень, висновків та рекомендацій дисертаційного дослідження, а також у можливості їхнього використання для вдосконалення інституційного механізму становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері. Результати досліджень щодо формування сприятливого інституційного середовища господарювання в аграрній сфері впроваджені у діяльність Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації, зокрема при розробці програмних документів і управлінських рішень використані пропозиції щодо механізму сприяння створенню у сільській місцевості «зелених» енергетичних кооперативів (довідка про впровадження № 08-01-29/8858 від 07.12.2020 р.). Напрацювання стосовно формування екологічної відповідальності у господарстві, а також створення «зеленого» енергетичного кооперативу разом із місцевими жителями, сільською радою та школою використовуються в діяльності фермерського господарства «Таргет–Лан» (довідка про впровадження № 9 від 22.10.2020 р.). Запропоновані автором рекомендації щодо формування конкурентних переваг в умовах екологізації економіки, розробки в сфері формування стратегії розвитку органічного виробництва на підприємстві, впроваджено у практичну діяльність ТОВ «Літинський молокозавод» (довідка про впровадження № 437 від 03.06.2019 р.). Основні наукові результати за темою дисертації використовуються також у навчальному процесі Вінницького національного

аграрного університету при викладанні дисциплін «Національна економіка в умовах глобальних інституціональних трансформацій», «Аграрна політика та земельні відносини», «Біопалива: ефективність виробництва та споживання в АПК України» (довідка про впровадження № 01.1- 60-2039 від 31.12.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного наукового дослідження, яке містить авторський підхід до формування інституційного механізму становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, що становлять особистий внесок автора.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження були висвітлені на таких науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- та мікрорівнях економіки» (м. Дніпропетровськ, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, 8 – 9 квітня 2016 р.); 5-й Міжнародній науково-технічній конференції «Земля України – потенціал продовольчої, енергетичної, та екологічної безпеки держави» (м. Вінниця, ВНАУ, 7 – 9 вересня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Національна економіка в умовах глобалізації: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» (м. Полтава, 7 березня 2017 р.); I Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми облікового, контрольного, аналітичного забезпечення в системі управління» (м. Вінниця, ВНАУ, 22 листопада 2017 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Облік, аналіз, контроль та оподаткування: стан і перспективи розвитку» (м. Вінниця, ВНАУ, 20 березня 2018 р.); XXXVI Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав-Хмельницький, ДВНЗ Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди,

30 травня 2018 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції» (м. Кам'янець-Подільський, 31 жовтня 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні технології в будівництві, економіці та дизайні» (м. Немирів, Немирівський коледж будівництва, економіки та дизайну ВНАУ, 4 квітня 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва» (м. Вінниця, ВНАУ, 6 – 7 червня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Зелена економіка та низьковуглецевий розвиток: міжнародний та національний вимір» (м. Київ, Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, 4 грудня 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 20 друкованих працях (15 із них належать особисто автору), зокрема, 1 стаття – у міжнародному науковому періодичному виданні, яке індексується наукометричною базою Web of Science, 10 статей – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у іншому виданні, яке індексується наукометричною базою Index Copernicus, 8 публікацій – у збірниках матеріалів конференцій. Загальний обсяг публікацій за темою дисертації становить 7,99 друк. арк., зокрема особисто автору належить 7,92 друк. арк.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 244 сторінки, з них основного тексту 183 сторінки. Дисертація містить 31 таблицю, 28 рисунків, 10 додатків на 29 сторінках. Список використаних джерел налічує 193 найменування на 20 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ І КОНЦЕПЦІЯ «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»

1.1. Теоретична сутність і складові інституційного механізму економіки

Реалізація переважної більшості цілей із задоволення суспільних та індивідуальних мотивів людства залежить від економіки. Трансформації, еволюційні зміни, які відбулися протягом багатьох століть, довели виключну важливість розбудови ефективної господарської системи й поданий контекст пізнання дає підстави ствердно наголосити, що, за інституційним статусом, економіка – це: всеохопна господарська система, керована інституційним механізмом; організаційна модель вартісно опосередкованих відносин, здійснюваних для задоволення економічних і соціальних потреб; сфера дифузії і застосування інновацій для формування конкурентоспроможності та забезпечення науково-технічного прогресу. У свою чергу розвиток економіки є інституційно зумовлений процес з ознаками постійних перетворень, змін для пошуку механізмів як найрезультативнішого способу взаємодії продуктивних сил та розвитку виробничих відносин. Відзначена взаємодія становить основу розуміння підвалин формування багатства народів, що встановлено класиком економічної думки А. Смітом [1]. За висновками М. Туган-Барановського [2, с. 63], який змінюється залежно від функціональної типізації інновацій та інститутів, засад їхнього взаємовпливу на господарські, ринкові, соціальні процеси. Цим самим прямо вказується на міждисциплінарний аспект проблеми, яку варто розглядати в інституціональній площині оцінки «правил гри», організацій та ефективності. Таким чином інституційний механізм функціонування економіки становить структурну модель спрямування господарських взаємодій і підтримки певної траєкторії їх розвитку. Наприклад, для формування і розбудови «зеленої економіки» утворюється

типовий інституційний механізм, який у своєму складі містить інститути й інституції зі сприяння «озелененню» господарської системи та відносин між економічними агентами у процесі здійснення ринкових трансакцій.

На сучасному етапі розвитку економіка України характеризується складними трансформаційними процесами, які характеризуються приведенням у відповідність вітчизняної нормативно-правової бази до європейських стандартів, тобто наразі активно відбувається економічна інтеграція та зближення з політиками Європейського Союзу. Порівняно з іншими країнами Східного партнерства цей процес в нашій державі має затяжний характер. Цьому посприяли фактори, які склались історично в нашій державі, оскільки остання ніколи не мала розвиненого інституційного середовища. Одним із головних аспектів трансформації вітчизняної економіки у напрямку євроінтеграції є саме інституційний, що ґрунтується на ринкових інституціях, які враховують економічні, політичні, історичні, соціальні та психологічні особливості, характерні для нашої країни.

Для кожної країни окремо та всього світового товариства постає пріоритетне завдання, яке полягає в забезпеченні стійкого та сталого соціально-економічного розвитку, базисом якого є інституційні перетворення, спрямовані на досягнення конкретної мети. В українському суспільстві зазначена проблематика відіграє важливе значення, оскільки в країні відбувається надто складний процес трансформації соціально-економічних відносин, який ґрунтується на дефектному інституційному середовищі.

Інституційне середовище – це чіткий упорядкований набір інституцій, що визначає обмеження для економічних суб'єктів, які формуються в межах тієї чи іншої системи координації господарської діяльності. А процес реалізації та дотримання даних інституцій називається інституційним механізмом.

Для того щоб дослідити суть та значення інституційного механізму для ефективного функціонування національної економіки, необхідно дізнатися

про його базовий елемент, власне, про сам «механізм» з різних точок зору науки. Більшістю науковців «механізм» визначається як загальнонаукове, багатоаспектне та всеохопливе поняття, що характеризує матеріальні об'єкти та їх взаємодію на всіх рівнях організації матерії, характеризує процеси управління й саморегулювання в живій природі та суспільстві [3]. Відповідно до словника іншомовних слів, механізм – це сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ [4, с. 431]. У науковій літературі термін «механізм» у перекладі з грецької «mechanē» означає «зброя», «машина»; у першому визначенні – це послідовність станів, процесів, які визначають собою які-небудь дії, явища; у другому – система, пристрій, який визначає порядок якого-небудь виду діяльності. Під «механізмом» розуміють внутрішній устрій, систему, наприклад, державний механізм управління. Механізм – це сукупність станів і процесів, з яких мається будь-яке фізичне, хімічне, фізіологічне, психічне чи інше явище, наприклад, механізм мислення; це процес визначення залежності менеджменту від особливостей організації, яка може бути централізованою і децентралізованою [5]. В. Бакуменко притримується думки, що механізм – це все те, що приводить у рух, тобто до практичної реалізації. Наприклад, механізми реалізації стратегій, державних політик, проєктів, програм, бюджету тощо [6].

Таким чином, по-перше, механізм – це сукупність елементів (складових частин); по-друге, механізм перевищує за якимись із якісних властивостей суму своїх елементів; по-третє, механізм передбачає визначений порядок функціонування, тобто має цілеспрямований характер; по-четверте, механізм володіє системними властивостями, які передбачають внутрішній взаємозв'язок елементів, які до нього входять. Перераховані визначення дозволяють виділити ключові параметри, які належать терміну «механізм» в цілому, на основі яких можливо розкриття особливостей і доповнення змісту механізму [7]. Тому-то досліджуючи інституційний механізм функціонування економіки, необхідно враховувати усі властивості категорії «механізм», що є

базисом для подальшого економічного пізнання.

Дослідження інституціональних ознак економіки фокусують увагу на широкій гамі проблем, які є своєрідною відправною точкою оцінки процесних взаємодій суспільно-економічного розвитку. Ареал інституціональних проблем поєднує в собі економічні, соціальні, політичні та правові питання, саме це виокремлює цю течію наукового пошуку з-поміж інших [8]. Інституціоналізм – порівняно новий напрям в економічній науці, проте його система дослідження економічних явищ задала зовсім протилежну, не схожу на інші методологічну основу вирішення економічних дисбалансів.

Інституціоналізм як напрям сучасної економічної думки виник на межі XIX–XX ст. Його головним ідеологом став американський економіст та соціолог Торстен Веблен. Сам термін «інституціоналізм» (institutio) у перекладі з латинської мови означає звичай, настанова, вказівка. Представники інституціоналізму вважають основою соціально-економічного розвитку саме інститути, а також не менш важливі інституції. С.М. Рогач вважає, що інституціоналізм – це складне утворення як за напрямками досліджень, так і досягненнями в пізнанні економіки і суспільства. Особливості інституціональної теорії полягають у тому, що предметом її пізнання є інститути, які існують в економіці, соціальній сфері, сфері права, моралі, релігії тощо [9]. Ще один дослідник Кучеренко В.М. притримується думки, що інституціоналізм ґрунтується переважно на позаекономічному тлумаченні сутності господарських процесів у ринковому суспільстві [10]. Хоча це є дискусійним питанням, оскільки, на нашу думку, інституціоналізм поряд з економічними факторами впливу враховує також політичні, соціальні, культурні та інші, тобто дає можливість досліджувати явища з різних сторін, а не лише позаекономічні фактори беруться до уваги, в поданому напрямі дослідження відбуваються комплексно та всебічно, що таким чином визначає чіткіший результат.

Перевагою інституційного підходу в процесі дослідження економічних

явищ є те, що він ґрунтується на аналізі всіх складових категорії. Це обов'язково повинно відбуватись з точки зору єдності та взаємозв'язку. Взаємозв'язки, які ідентифікуються за допомогою інституційного підходу, дають змогу ширше виявити та глибше розкрити сутність, врахувати вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, що в сукупності сприяє чіткішому розумінню різних соціальних та економічних аспектів певного явища.

Цікаву думку висловлює Т.В. Шаповалова: «Інституціоналізм – це напрям соціально-економічних досліджень, що розглядає структурування, організацію і функціонування суспільства, як сукупність різних інституцій (сім'я, партія, профспілка, громадські об'єднання та ін.) з урахуванням часових параметрів» [11].

Більш детальне уявлення про предмет вивчення та представників інституціоналізму можна визначити за допомогою періодизації. Оскільки з часу виникнення зазначеної економічної думки і до сьогодні відбувались зміни тлумачень категорій, рівень їх значущості, вектори сприйняття зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на одні і ті ж явища. З кожним представником інституціоналізму вносились щось нове, непомітне для попередників, і разом з тим достатньо важливе для подальших досліджень. Деякі теоретичні припущення не підтвердились практично, тому і відійшли, проте більшість знайшли підтримку з боку інших однодумців, виправдали себе на практиці, вкоренились і сформували методикку дослідження явищ з точки зору сучасного інституціоналізму.

Можна виділити два етапи становлення інституціоналізму:

1. Класичний або його ще називають традиційний інституціоналізм – поч. ХХ ст., представниками вважаються Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчелл;
2. Сучасний інституціоналізм зародився у 50-60 роках ХХ ст., представники: Р. Коуз, Д. Норт, О.Вільямсон, А. Алчіан, Дж. Б'юкенен, Г. Саймон, Й. Олсон та інші. Проте, сучасний інституціоналізм не стоїть на

місці, постійно удосконалюється своїми представниками. Тому його утворюють два напрямки – неоінституційна економіка (neoinstitutional economics) та нова інституційна економіка (new institutional economics). Назви здаються ідентичними, проте ці напрями мають суттєво різні підходи до аналізу інституцій та інститутів. Обидва напрямки сформувалися під впливом неокласичної теорії (рис. 1.1).

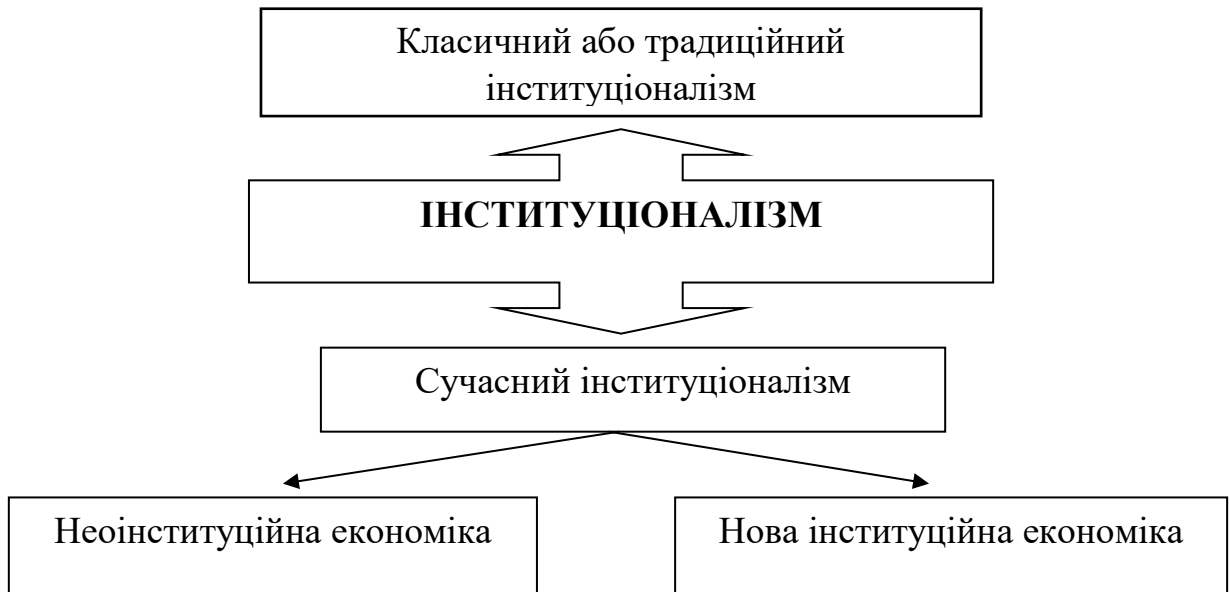

Рис. 1.1. Структура інституціоналізму

Джерело: сформовано автором на основі [12]

Головними ознаками класичного інституціоналізму є: широке визначення предмета економічної теорії, прагнення до інтеграції з іншими суспільними науками. Економічна теорія не повинна вивчати виключно економічні відносини, потрібно звертати увагу на увесь набір умов та чинників, що здійснюють вплив на господарське життя: правові, соціальні, психологічні, політичні; моральні, етичні та історичні; ступінь розвитку інститутів розглядається як основна детермінанта розвитку економіки та суспільства (принцип інституційного детермінізму); рівновага в системі можлива тільки за умов соціального контролю над економікою, що сприяло б ефективному застосуванню усіх переваг ринкового механізму, нівелюванню його недоліків. Ринок не є нейтральним та універсальним механізмом

розподілу ресурсів; підтримка антимонопольної політики держави, увага до дій профспілок і держави із захисту інтересів індивідів; відмова від аналізу економічних відносин з позиції так званої економічної людини. Необхідно досліджувати не дії окремих членів суспільства, а спільні, скоординовані дії організацій і державних органів. Характеристики індивідів виводяться з характеристик інститутів, а не навпаки [12].

Неоінституціоналізм – це сучасна економічна теорія, початком якої вважається поява книги Рональда Коуза «Природа фірми» (1937 р.). Проте найбільших обертів вона набрала в кінці 70 рр. ХХ ст. в Сполучених Штатах Америки, а загалом і в Європі. У науковий обіг термін «неоінституціоналізм» був введений Олівером Вільямсоном. Іншими представниками цієї течії є Даглас Норт, Джеймс Б'юкенен та Роберт Фогель, Армен Алчіан, Гарольд Демсец, Кеннет Ерроу, Трауїнн Еггертссон, Карл Менар, Денніс Мюллер, Мансур Олсон, Стів Пейович, Річард Познер, Гордон Таллок, Джон Уолліс та ін.

Хоча неоінституціоналізм і походить від інституціональної теорії, проте існує певна низка суттєвих відмінностей між ними (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1

Відмінності між традиційним інституціоналізмом та неоінституціоналізмом

Традиційний інституціоналізм	Неоінституціоналізм
індуктивний метод дослідження	дедуктивний метод дослідження
інституційний детермінізм та холізм	методологічний індивідуалізм
міждисциплінарний підхід	економічний імперіалізм

Джерело: сформовано автором на основі [12, 13, 14]

Таким чином, у традиційному інституціоналізмі пояснення інтересів та поведінки індивідів відбувається через характеристики інститутів, які зумовлюють їх взаємодію. В неоінституціоналізмі навпаки – пояснення інститутів відбувається через інтереси і поведінку індивідів, які їх

використовують для координації своїх дій.

Особливістю неоінституціоналізму є незмінне «жорстке ядро» неокласики. Новим елементом предмета аналізу інститутів є коригування тверджень із «захисної оболонки» неокласичної теорії, тому-то неоінституціональну економіку вважають прикладом «економічного імперіалізму», котра, розвиваючись, доповнювала «економікс». Неоінституціоналізм використовував традиційні мікроекономічні методи аналізу, щоб дослідити суспільні відносини з точки зору раціонально мислячої економічної людини, опираючись на інші суспільні науки, такі як: право, психологія, соціологія, політика, ідеологія та інші.

Існує дві установки неоінституціоналізму: соціальні інституції мають значення; такі інституції аналізуються за допомогою стандартних інструментів економічної теорії.

Серед основних напрямів неоінституціоналізму можна виділити наступні багато в чому близькі за сутністю дослідження:

- теорія прав власності, яку покладено в основу теорії контрактів (основні представники: Р. Коуз, А. Алчіян, Г. Демсец, Р. Познер, С. Пейович та Е. Фуруботн);
- теорія трансакційних витрат (представники: Р. Коуз, О. Вільямсон, Д. Норт), яка стала базою для теорії економічної організації, інакше кажучи теорії фірми (М. Аюкі, А. Алчіян та Г. Демсец, С. Чунг, М. Дженсен, У. Меклінг, О. Вільямсон, Ю. Фама);
- теорія суспільного вибору (представники: Дж. Бьюкенен, Г. Таллок, М.Олсон), яка отримала продовження в теорії бюрократії (К. Ерроу, В. Нісканен, С. Паркінсон), економічній теорії злочинів та покарань (Г. Беккер, М. Фрідмен, Дж. Стінглер, М. Ослон та ін.), економічній теорії корупції (Е. Крюгер, Дж. Стінглер та ін.) та неоінституціональній концепції тіньової й неформальної економіки (Е. де Сото, Е. Файг, К. Харт, Т. Шанін, Ф. Шнайдер);
- концепція інституціональної еволюції (представник Д. Норт)

знайшла продовження в новій економічній історії (Б. Густафссон, Д. Норт, Р. Томас та ін.) [13].

Трансакційні витрати, контрактні агентські відносини, права власності – саме цим категоріям приділяється особлива увага представниками зазначеної течії, а також – обмеженій раціональності та опортуністичній поведінці. Перша означає, що людина, орудуючи обмеженою інформацією, має можливість зводити до мінімуму матеріальні витрати, а також інтелектуальні зусилля. Друга, у свою чергу, означає переслідування особистого інтересу віроломним шляхом (англ. self-interest-seeking-with-guile).

Особливістю нової інституційної теорії, на противагу неоінституціоналізму, є зміни у «жорсткому ядрі» неокласики. Зазначений напрям сформувався під впливом появи теорії ігор, яка спричинила перегляд моделей неокласичної теорії. Наслідком цього є поява теорії неповноцінної раціональності (Г. Саймон, Р. Зельтен, Р. Лайнер, Х. Ляйбенстан), яка враховує існування не тільки інформаційних витрат, але й когнітивних обмежень, а також теорія економіки погоджень. У центрі аналізу знаходяться погодження як найбільш загальні рамки взаємодії між індивідами. Значний вклад до поданого напрямку внесла французька школа нової інституційної економіки (Л. Тевено, О. Фавро, А. Орлеан, Р. Буайє, Б. Шаванс) [14].

Є певна низка дослідників, такі як Р. Ріхтер, Е. Фуруботна [15], А. Шастітко [16] на думку яких, всі представники інституціоналізму, як традиційного, так і нового, використовують однакові принципи дослідження. Тому, на їхню думку, існують лише модифікації неокласичної дослідницької програми, а не течії в інституціоналізмі. До їхньої думки приєднується О. Вільямсон, який вважає, що нова інституційна економіка – це модифікована неокласична дослідницька програма. Проте він припускається думки, що ця програма за своїм станом не передбачає відмови від принципу методологічного індивідуалізму як засобу з'ясування суспільних процесів. Вона має більш тісні зв'язки з традиційним інституціоналізмом, ніж з

неоінституціональним напрямом. Її прихильники пропонують реконструювати економічну теорію, сформувані нові підходи до аналізу, зміцнити її прагматичний характер. Те, що було актуальним у минулому, вважають вони, сьогодні безнадійно застаріло. Їх займають проблеми влади і політики, які тривалий час були поза межами економічного аналізу. Вони наголошують: чим багатшим стає суспільство, тим більше уваги слід приділяти соціально-політичним проблемам та їх зв'язкам з економікою, необхідно широко впроваджувати міждисциплінарний підхід [17].

Т. Еггертссон також звертає увагу на потребу розмежовувати неоінституціоналізм і нову інституційну економіку, а як головний критерій аналізу пропонує глибину модифікації неокласичного підходу [18].

На нашу думку, неоінституціоналізм і нова інституційна економіка дійсно схожі за своїм звучанням, проте вони мають різні методологічні напрями дослідження інститутів та інституцій, різних представників. Не потрібно їх ототожнювати, тому що це не надасть чіткості та прозорості інформації. Обидва напрями мають право на існування, демонструють подальші перспективи розвитку економічної теорії та вирішення проблем інституційного характеру, які присутні в нашій державі та світовому господарстві загалом.

Як зазначалось раніше, головними категоріями інституціоналізму та усіх його напрямів є інституції та інститути. Саме вони формують інституційний механізм функціонування економіки держави, являються підґрунтям для його подальшого дослідження та вдосконалення.

Інституційний механізм має принципове значення на шляху євроінтеграційних прагнень України, розбудови громадянських інститутів, оскільки виступає цементуючим та формоутворювальним базисом для становлення демократичної, правової, соціальної держави. Під інституційним механізмом зазвичай розуміється сукупність взаємозв'язків між формальними та неформальними інститутами, а також організаціями, які сприяють реалізації

принципів демократичного (доброго, належного) врядування, забезпечують узгодження та коригування інтересів різних суспільних груп, координацію сумісної діяльності на шляху досягнення задекларованих цілей розвитку регіону/держави [19].

В умовах глибоких трансформаційних змін у вітчизняній економіці, істотною ознакою інституційного механізму є запровадження інститутів, котрі позитивно себе проявили у високорозвинених країнах, подолавши шлях реформування. В науковій літературі процес запозичення інститутів, що виникли та закріпились в іншому інституційному середовищі, називають «трансплантацією». Проте під час, так званої трансплантації, необхідно враховувати економічні особливості нашої держави. З цього приводу Л. Л. Приходченко висловується таким чином: «Такий варіант інституційних перетворень значно складніший і актуалізує роль держави, робить її провідною, визначальною (виконує функції санкціонування вибору оптимальної інституційної моделі, організаційно-правового забезпечення та реалізації процесу, відстеження його ефективності та результативності, здійснення коригування та подолання негараздів), а також обумовлюється наслідуванням та принциповою зміною траєкторії розвитку, що призводить до складної взаємодії старих неформальних інституцій (з ознаками минулого господарського досвіду) у новостворених формальних інституційних межах» [19]. Цієї ж думки притримується і Т.В. Гайдай, яка вважає, що такий варіант інституційних перетворень набагато складніший і зумовлений рядом факторів: по-перше, він не наслідує, а принципово змінює попередню траєкторію розвитку; по-друге, носить неоднозначний та суперечливий характер, оскільки полягає у складній взаємодії старих неформальних інституцій, які несуть ознаки минулого господарського досвіду, з новоствореними формальними інституційними рамками; по-третє, цей варіант інституційних змін актуалізує роль держави [20]. Проте, як зазначалось раніше, в нашій державі такий варіант становлення інституцій переважає, оскільки природне еволюційне

становлення ринкових інституцій та інститутів є процесом достатньо довгим і може тривати століттями. Наразі часу на довговічні інституційні перетворення немає, що й зумовило вибір на користь трансплантації інституцій та інститутів.

Інституційний механізм «зеленої економіки» – це взаємодія «зелених» інститутів, інституцій та їх скоординований вплив на економічні процеси, навколишнє середовище, соціальну сферу з метою досягнення ефективного функціонування економіки держави відповідно до Цілей сталого розвитку. Засоби впливу інституційного механізму можна поділити на законодавчі, адміністративні та організаційні. Законодавчі проявляються у прийнятті законодавчих актів, які визначають суб'єкти, їх права та обов'язки, порядок і методи здійснення господарської діяльності. Адміністративні водночас полягають у наданні прав регулювання спеціалізованим установам, таких як: система органів контролю та управління, ліцензування діяльності, сертифікації, експертизи проєктів, аудиту, що становлять організаційну систему економічного управління. Вони здійснюються за допомогою певних обмежень, норм, нормативів, санкцій, лімітів, стимулів, квот тощо.

Інституції виконують низку важливих функцій для розвитку суспільства та впровадження в економіку принципів раціонального використання ресурсів [21].

На нашу думку, вдало висловлюється вітчизняний науковець О.Г. Шпикуляк, а саме: «Базисом організації ринкових процесів є інституціональний механізм, в основі якого еволюційність розвитку економічного буття, економічних інститутів ринку, які становлять основу мотивації поведінки ринкових агентів» [22]. Саме інституційний механізм впливає на поведінку суб'єктів ринкових відносин, спрямовує їх дії у певному напрямі, мотивує або демотивує.

Важливим кроком для трансформації інституційного механізму економіки держави було схвалення Стратегії сталого розвитку «Україна-2020». Мета стратегії полягала у впровадженні в Україні європейських

стандартів життя та вихід країни на провідні позиції світу. Вона містила 62 програми та реформи, які згруповані у чотири вектори реалізації мети стратегії: вектор розвитку, безпеки, відповідальності та гордості [23].

Далі було прийнято Стратегію сталого розвитку до 2030 року, проте вектори реалізації мети зазначеної стратегії залишились такими ж, як у Стратегії сталого розвитку до 2020 року.

Зазначена стратегія дала поштовх для створення ефективного інституційного середовища, шляхом перебудови базових інститутів та трансплантації нових інституцій. Таким чином вона істотно впливає на формування та функціонування інституційного механізму сталого розвитку економіки держави.

Інституції є головним об'єктом дослідження під час вирішення питань соціально-економічного характеру. Науковці допускаються помилки при ототожненні понять «інституція» та «інститут» і це не дає чіткості та результативності проведених досліджень. Така помилка започаткована російськими дослідниками під час перекладу цих категорій з іноземної мови. Інституції є вкрай важливими, проте вони можуть впливати на суспільство як позитивно, так і негативно. Водночас від них залежить чи сумлінно будуть здійснені певні економічні та політичні операції, чи досягнення мети суб'єктами ринкової економіки не порушить права та власність інших представників. Таким чином для застосування певних інституцій в країнах з ринковою економікою необхідно врахувати всі фактори впливу для того, щоб не допустити низки негативних наслідків. Інституції не є сталими і вони можуть змінюватись. Це відбувається тоді, коли організації незадоволені інституційним середовищем і вважають, що певні зміни допоможуть їм у досягненні поставлених перед ними цілей. Інституції виконують низку важливих функцій для розвитку суспільства та впровадження в економіку принципів раціонального використання ресурсів. Саме держава відіграє провідну роль у створенні належного інституціонального середовища для розвитку «зеленої економіки».

На сучасному етапі сталий розвиток економіки країни ґрунтується на засадах «зеленої економіки» та є екологоорієнтованим. Засобом реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку економіки є інституційний механізм, котрий призначений для забезпечення координації соціальних, екологічних, економічних інтересів суспільства та держави.

Основними цілями інституційного механізму стосовно «зеленого» розвитку економіки держави є: стабілізація та поліпшення екологічної ситуації загалом, екологізація економічної діяльності у межах інституційних та структурних перетворень, адекватних ринковим відносинам; створення оптимальних умов для ефективного використання, збереження та відтворення природно-ресурсного потенціалу територій; мінімізація шкоди природним екосистемам, відшкодування збитків та страхування екологічних ризиків; впровадження ресурсозберігаючих технологій, біотехнологій, використання ощадливих методів природокористування; оптимізація структури економіки країни загалом та її регіонів з урахуванням особливостей територій; стимулювання економічної зацікавленості в раціональному та економному використанні природних ресурсів; обмеження неефективної конкуренції з метою усунення з ринку неекологічних технологій, устаткування, продуктів та послуг [24].

У своїй монографії Ю. В Палагнюк також частково розглядає поняття інституційного механізму економіки держави, проте досліджує з точки зору європейської інтеграції України на етапі її формування і визначає даний механізм як систему органів, створених для партнерства, співпраці та розвитку відносин між Україною та ЄС [25].

Інституційний механізм економіки охоплює відповідну структуровану за призначенням-спрямуванням організаційну конструкцію інституцій та інститутів. Він (механізм) може мати галузеву і (або) функціональну спеціалізацію, наприклад інституційний механізм «зеленої економіки». Таким чином теоретично обґрунтованим вважаємо підхід про те, що: інституційний

механізм «зеленої економіки» кваліфікується з виділенням наявності «зелених» інститутів, інституцій і цим – у функціональному плані відрізняється від інституційного механізму класичної економіки. Дія «зелених» інститутів предметно позначається на соціально-економічній ефективності економіки, галузі, зокрема на результативності досягнення Цілей сталого розвитку.

Визначення сутності і засад функціонування інституційного механізму здебільшого означає характеристику теоретичної концепції управлінських аспектів, але економічні основи вибудовують більш конструктивний підхід. Значущість такого підходу відзначається міждисциплінарністю концепції інституціоналізму як системи знань про функціонування економіки зокрема, яка становить базис для досягнення суспільного добробуту. Економічна ж поведінка в організаціях, господарському житті – визначальна частина господарського порядку, яка приводиться у дію впливом інституційного механізму та його складових.

Організаційну основу інституційного механізму економіки становлять інституції та інститути, які упорядковують економічні відносини, задають їм відповідну траєкторію у спрямуванні на досягнення потрібного ефекту. На наше переконання, інституційний механізм – це організаційна сукупність правил, традицій, структур, що утворюють економічну модель господарського порядку. Вважається, що господарський порядок за типом і характером взаємодії складових елементів, можна вважати похідною від якостей інституційного механізму, або ж системою, що утворена під дією сформованих в економіці «правил гри». Згідно з висновком німецьких вчених: «Господарський порядок являє собою комбінацію різних форм, які встановлюють рамки можливостей використання людьми обмежених благ. Він взаємопов'язаний з людьми, їх інтересами, бажаннями, здібностями і ресурсами, а також з політичним устроєм і в такій якості розглядається як фундамент для визначення ключових властивостей і характеру економічної системи. Остання вбудована у певні

духовно-культурні, правові і політичні структури і разом з цими окремими порядками утворює соціальне життя» (пер. з рос. – авт.) [26, с. 13]. Тому-то в методичному ракурсі можна вважати, що наприклад господарський порядок розвитку «зеленої економіки» функціонально і організаційно відрізняється від такого порядку традиційної. Це зумовлено специфічними особливостями інституційного механізму, який згідно зі своїм призначенням виконує регулятивну, координаційну та стимулюючу роль, спрямовуючи поведінку економічних агентів у певне русло.

З організаційної точки зору інституційний механізм розглядаємо як організаційно-функціональну систему забезпечення, упорядкування взаємовідносин між економічними та іншими суб'єктами в ринковому середовищі. Тобто, якщо брати до уваги статуси і чинники розбудови економіки, то інституційний механізм виступає модератором (створювачем) певної моделі економіки, наприклад «зеленої».

Конструкція теоретичних засад інституційного механізму і узгодження методичних положень представлення його в практиці координації взаємодії складових господарського порядку відслідковується в науці у контурах характеризування організаційно-функціональної системи забезпечення взаємовідносин між економічними та іншими суб'єктами в ринковому середовищі.

В інституційному механізмі економіки виділяються базисні і похідні інститути, які на переконання вітчизняних вчених [27; 28; 29] координують взаємодії між суб'єктами ринку – практично – в логічному підтвердженні відомої позиції про сутність інституцій як норм, правил, традицій, що структурують відносини в процесі обміну, спрямовуючи діяльність економічних агентів у певне русло [27; 28; 29; 30]. Тобто інституційний механізм можна трактувати як сукупність інституцій та інститутів, системне утворення зв'язків між ними. Інституційний механізм розглядаємо також за цільовим і (або) функціональним призначенням, а саме: інституційний механізм економіки; інституційний

механізм ринку; інституційний механізм галузі; інституційний механізм «зеленої економіки»; інституційний механізм сталого розвитку; інституційний механізм стимулювання; інституційний механізм підприємництва тощо. Теоретичний пріоритет такого підходу – визначення сутності поняття інституційний механізм як комплексного системного утворення, яке накладається на різні сфери життя і господарювання, упорядковуючи їх відповідно до традицій моделі економіки та цілей суспільства у досягненні визначених на певному етапі розвитку.

Першооснову побудови і забезпечення функціонування інституційного механізму економіки становлять інституції та інститути (ринку, суспільства, держави), які класифікуються за структурною ієрархічною будовою в позиціонуванні до досягнення цілей розвитку економіки. Відповідно, з використанням напрацювань інших авторів, таких як: Д. Норт [31], В. Якубенко [27], О. Шпикуляк [28, 29], представимо доповнену й адаптовану структурну ієрархію інституцій та інститутів у конструкції методичного пізнання складових інституційного механізму.

Формування інституційного механізму це процес довготривалий і потребує значних зусиль, а особливо в наш час, коли Україна стала на шлях «зелених» перетворень в економіці [30].

Уважаємо, що характеристика інституцій та інститутів означає їхню якість. Також, на наше переконання, в системі інституційного механізму доцільно виділяти організаційну та функціональну складову. В поданій теоретичній концепції розглядаємо економічні інститути та інституції, які й утворюють структуру інституційного механізму. Вони діють на мікрорівні (господарюючі суб'єкти), мезорівні (територіальні одиниці і галузь) та на макрорівні (економіка, ринок). Такою є організаційна структура інституційного механізму, а функціональну становлять інститут праці, підприємництва, конкуренції та ін. Усі вони діляться на базисні і похідні, – так вважають різні дослідники [27; 28; 29; 31], – прихильні до такого контексту дослідницьких оцінок і ми в нашій роботі.

На нашу думку, інституційний механізм «зеленої економіки» – це структурований порядок взаємодії «зелених» інститутів, інституцій та їх скоординований вплив на економічні процеси, екологічну та соціальну сферу з метою досягнення ефективного функціонування економіки держави відповідно до Цілей сталого розвитку.

Інституційний механізм економіки репрезентований у двох загальних, макроекономічних вимірах: господарювання і регулювання. Формують його базисні та похідні інститути, що упорядковують взаємодії учасників економічних відносин, спрямовуючи у певне русло. Така ж логіка притаманна «зеленій» та іншим типам побудови економічних відносин, які практично втілює людство на певному етапі свого розвитку. Тим самим відзначаємо, що інституційний механізм – це сукупність функцій, правил, норм, традицій, які утворюють систему реалізації взаємодії економічних агентів для досягнення тактичних і стратегічних цілей розвитку; унормовують порядок, способи регулювання і реалізацію необхідних заходів; визначають характер, траєкторію розвитку, тобто модель взаємодії продуктивних сил і розвитку виробничих відносин («правила гри»). Загальне призначення інституційного механізму – регуляторне, але у прикладному контексті можуть видозмінюватися форми, способи, заходи, наприклад, у формації «зеленої економіки» залучені інституції конструювання засад сталості, відновлюваності тощо.

Категорійно за сукупністю принципів побудови, ідеології пізнання, інституційний механізм означає схему, порядок взаємодії, взаємовідносин економічних агентів у процесі реалізації ринкових трансакцій. Структурну основу інституційного механізму становлять утворені «правила гри», обмеження і стимули, які упорядковують організаційно-економічну взаємодію суб'єктів, зацікавлених у досягненні значущих для них цілей. Наприклад, у системі розбудови «зеленої економіки» глобальний контекст цілей полягає у досягненні «зеленого» зростання як процесного статусу реалізації засад

сталого розвитку. Відповідно у цьому контексті утворюється інституційний механізм – йдеться про його спеціалізацію. База ідеологій – конструкт економіки на засадах утвердження інститутів концепції сталого розвитку, яка на глобальному рівні формалізована в Цілях сталого розвитку ООН до 2030 року.

1.2. Концепція «зеленої економіки» у розвитку суспільних формацій

На сучасному етапі розвитку суспільства для його існування необхідна така кількість природних ресурсів, яка перевершує можливості нашої планети. Протягом останніх 25 років відбулося зростання світового ВВП в 4 рази, але це зростання набуло переважно за рахунок збільшення витрат природних ресурсів. Науковці підраховали, якщо спосіб господарювання відбуватиметься таким чином і надалі, то в 2030 році для підтримки життя суспільства необхідний буде ресурс двох наших планет, а в 2050 році – 2,8 планети.

Ураховуючи, що єдиною матеріалізованою духовно-творчою силою на планеті Земля є людина і в сукупності – соціум, важливим завданням його розвитку є усунення неекологічної і недуховної взаємодії людини з природою. Інструментами для досягнення цієї мети є здатність трансформувати негативні переживання, відчуття і стани, реалізація природодоцільної, духовно-осмисленої професійної та соціальної діяльності, використання генетичних, енергетичних, духовно-інтелектуальних та душевних можливостей суспільства в гармонізації взаємодії з природою, реалізація виключно ціннісно-орієнтованої практичної діяльності відповідно до призначення людини в природі та суспільстві [32].

Т. Ємчик (Гончарук) зазначає, що для того щоб покращити рівень життя суспільства, зменшити навантаження на навколишнє середовище, вирішити соціальні, кліматичні, фінансові та паливні проблеми, необхідно знайти кардинально нову концепцію, яка б стала базою для подальшого сталого

розвитку. У контексті вирішення зазначених проблем важливим аспектом розбудови сучасних суспільно-економічних формацій наукою визнана концепція «зеленої економіки» [33].

Вперше поняття «суспільно-економічна формація» запровадив К. Маркс. Його матеріалістичне розуміння історичного процесу достатньо вплинуло на подальший розвиток соціологічної науки. Загалом поняття «формація» – це соціально-виробничий організм, який розвивається, має особливі закони виникнення, функціонування, розвитку і перетворення в інший, більш складний соціальний організм.

Суспільно-економічна формація – суспільство, що перебуває на певному ступені історичного розвитку. В основі формації лежить відомий спосіб виробництва, що являє собою єдність базису (економіки) і надбудови (політики, ідеології, науки та ін). Історія людства має вигляд як послідовність п'яти формацій, що слідують одна за іншою: первіснообщинної, рабовласницької, феодальної, капіталістичної та комуністичної формацій [34].

Уникаючи однозначного тлумачення поняття «формація суспільно-економічна», К. Маркс розглядає його як полісемантичне і надає йому таких значень:

- економічна структура суспільства впродовж усього його історичного існування;
- одна з трьох великих стадій історії людства – первинна (докласове суспільство), вторинна (класове суспільство), третинна (безкласове суспільство);
- історичний ступінь (тип) розвитку суспільства;
- історично визначена сукупність суспільних відносин; історично визначена сукупність виробничих відносин.

Основні терміни: «формація суспільно-економічна» (зокрема, коли йдеться про сукупність виробничих відносин) і «суспільна формація» (напр., коли йдеться про сукупність суспільних відносин взагалі) [35].

Зокрема особливої уваги цьому питанню приділялось у радянській літературі. Радянські вчені вважали, що вся історія людства це процес послідовної, неупередженої, обов'язкової для всього суспільства зміни п'яти суспільно-економічних формацій: первіснообщинної (первіснокомуністичної), рабовласницької, феодальної, капіталістичної та комуністичної. Останній вони приділяли багато уваги та покладали на неї великі надії.

У своїх працях О.О. Вітюк здійснює поділ суспільних формацій таким чином: індустріальне, електронне та інформаційне суспільство [36].

Згідно з класифікацією А. Тофлера розвиток суспільно-економічних формацій здійснюється в межах аграрно-ремісничої, індустріальної та інформаційної цивілізації. В основі кожної з них лежить певний технологічний спосіб виробництва (єдність продуктивних сил і техніко-економічних відносин), що ґрунтується відповідно на ручній, машинній та автоматизованій праці [37].

Отже суспільно-економічна формація – це історичний поділ суспільства, в основі якого лежить спосіб виробництва та виробничі відносини, які склались у ньому.

Повертаючись до глобальних проблем, які склались в нашому суспільстві, можна зазначити, що для подальшого розвитку суспільних формацій необхідна нова парадигма, яка поліпшить загальне становище. Аналізуючи ситуацію, що склалася, протягом тривалого часу людство намагалось знайти правильний шлях вирішення проблем. Врешті-решт ці пошуки не минули безслідно і все-таки дали свої результати.

Магістральний напрям вирішення цих завдань шляхом інтеграції екологічної, економічної та соціальної складових сталого розвитку заданий «Порядком денним на XXI століття», прийнятим історичним Самітом Землі у 1992 р. в м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія), а також рішеннями Всесвітнього саміту зі сталого розвитку у м. Йоганнесбург (ПАР), 2002 р., якими країнам, членам

ООН, рекомендовано впроваджувати стратегії сталого розвитку. Рішеннями Конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо+20», що відбулася у м. Ріо-де-Жанейро, 22-25 червня 2012 р., через двадцять років після Саміту Землі, визнано, що прогрес у напрямі впровадження засад сталого розвитку в національну політику і стратегії розвитку країн виявився недостатнім внаслідок проблем, пов'язаних, зокрема, зі слабкою інституційною спроможністю, фінансуванням та інтеграцією. Підтримано ініціативи міжнародних організацій щодо розвитку і впровадження на національному рівні концепцій «зеленої» економіки, «зеленого» зростання, «інклюзивного зеленого» зростання, які поглиблюють концепцію сталого розвитку з урахуванням сучасних реалій та спрямовані на її більш прагматичну реалізацію.

В 2008 році на відповідь з фінансової та економічної кризи Екологічна Програма ООН (ЮНЕП) оголосила перехід до зеленої економіки, яка повинна сприяти відновленню світової економіки і збільшенню зайнятості населення, одночасно прискоренню боротьби зі зміною клімату, деградацією навколишнього середовища та бідністю. ЮНЕП закликає звернути максимальну увагу на п'ять найважливіших напрямків, одним із яких є розвиток сталого сільського господарства, у тому числі органічного виробництва [38].

О. Файчук вважає, що суспільство забезпечує «зелену економіку» технологіями та робочою силою, тоді як зворотній зв'язок тут спостерігається у задоволенні споживчого попиту за рахунок раніше створених суспільних благ у процесі матеріального виробництва та гарантуванні соціальної рівності. Натомість, у результаті взаємодії екології та соціуму, соціум отримує не лише природні ландшафти, а й надзвичайно важливі елементи для життя (вода, кисень, енергія сонця тощо). Нарешті, суспільство повертає у природне середовище продукти власної життєдіяльності, такі як двоокис вуглецю тощо. [39, с. 364].

За визначенням ООН, «зелена економіка» – це економіка, яка призводить до поліпшеного добробуту і соціальної рівності, при цьому значно знижуються економічні ризики і дефіцит природних ресурсів.

Міжнародна торгова палата розглядає «зелену» економіку як таку, де економічне зростання та екологічна відповідальність взаємодоповнюють одне одного, підтримуючи прогрес у соціальному розвитку [40].

На сьогодні крім концепції «зеленої економіки», існують також концепції «зеленого зростання» та сталого розвитку. Ці три концепції мають спільну мету, а саме гармонійне співіснування трьох компонентів – економіки, екології, соціальної сфери та оптимальне узгодження між цими компонентами, яке було б прийнятне для всіх груп країн: розвинених, країн, що розвиваються та держав з перехідною економікою. Проте існують певні відмінності, представлені в табл. 1.2.

Концепція «зелене зростання» полягає у виявленні більш екологічно чистих джерел зростання, управління структурними змінами для переходу до зеленої економіки, створення нових виробництв, технологій і робочих місць (ОЕСР). У свою чергу «сталий розвиток» полягає у тому, що нинішнє покоління має обов'язок перед прийдешніми поколіннями залишити достатні запаси соціальних, природних та економічних ресурсів [42].

У той же час ЮНЕП підкреслює взаємозв'язок між поняттями «зеленої економіки» та сталого розвитку: «...концепція «зеленої економіки» не замінює собою концепцію сталого розвитку, проте зараз все більш поширене визнання того, що досягнення стійкості майже повністю залежить від створення правильної економіки. За десятиліття, коли нові багатства створювалися з використанням моделі «коричневої» економіки, суспільство не вирішило таких проблем, як соціальна маргіналізація і виснаження ресурсів, і ми як і раніше далекі від досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття. Стійкість залишається найважливішою довгостроковою метою, але для її досягнення ми повинні зробити нашу економіку зеленою» [43].

ЮНЕП визначила, що «зелена економіка» – це економіка, яка спрямована на зростання добробуту населення, ефективно використовує природні ресурси і одночасно зменшує екологічні ризики [44].

Таблиця 1.2

Відмінності між концепціями «зелена економіка», «зелене зростання» та сталий розвиток

	Компонент		
	Економічний	Екологічний	Соціальний
«зелена» економіка	Забезпечує економічне зростання, збільшення обсягу доходів і зайнятості, залучення державних та приватних інвестицій, формування гнучкої економіки, створення нової економічної діяльності	Орієнтується на скорочення екологічних ризиків, дефіциту, викидів вуглекислого газу в атмосферу і забруднення навколишнього середовища; на підвищення ефективності використання ресурсів та енергії; на запобігання втрати біорозмаїття та екосистемних послуг, в межах екології планети; вимагає від усіх суб'єктів господарювання екологічної відповідальності та обмеження навантаження на екологічну систему	Передбачає досягнення людством добробуту, соціальної справедливості, кращої якості життя, соціального розвитку, скорочення соціальної нерівності, справедливого доступу до обмежених ресурсів, задоволення потреб жінок і молоді
«зелене» зростання	Забезпечує економічне зростання і розвиток; сталий економічний прогрес із урахуванням стану навколишнього середовища, більш еластичне, стабільне, кероване якісне економічне зростання, за рахунок нових двигунів, зелених технологій, інновацій, нових робочих місць, а не шляхом нарощування ВВП	Орієнтується на захист, підтримку та збереження природних активів, створення низьковуглецевого виробництва, ефективного використання меншої кількості ресурсів та енергії, зменшення кількості викидів та мінімізації забруднення і впливу на навколишнє середовище; забезпечення кліматичної та екологічної стійкості; налагодження гармонії між економічними інтересами та станом навколишнього середовища, його охорони	Передбачає досягнення добробуту, у тому числі соціального, забезпечення доступу найбільш вразливих верств населення до основних товарів; задоволення попиту у харчовому виробництві, наданні транспортних послуг, будівництві житла та наданні енергії
сталий розвиток	Наголошує на обмеженні зростання виробництва і споживання у економічно розвинутих країнах, підтримка сталого масштабу економіки, розробка та впровадження нових технологій, зменшення інвестицій у галузі, що експлуатують природу, і підвищення питомої ваги наукоємних галузей і технологій	Забезпечує стабільність біологічних і фізичних систем, шляхом підтримки використання вторинної сировини, мінімізації кількості відходів, поширення відновлюваних джерел енергії, будівництва очисних споруд, заводів з переробки побутового й промислового сміття, зменшення площ під смітниками	Передбачає збереження людського капіталу, та скорочення кількості руйнівних конфліктів, справедливий розподіл ресурсів між всіма членами суспільства, досягнення гідного життя та благополуччя, гарантування мінімального рівня життя для кожного

Джерело: доповнено автором на основі [41]

ЮНЕП та інші міжнародні організації, які підтримали ініціативу переходу до «зеленої економіки», пропонують інвестувати до 2% світового ВВП (становить близько 1,3 трильйона доларів на рік) в екологізацію економіки. Нині приблизно така ж сума спрямовується на субсидії, які часто

сприяють «несталому» використанню ресурсів у таких секторах, як видобуток палива, сільське господарство.

Підсумковий документ Конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо+20» (20-22 червня 2012 р., м. Ріо-де-Жанейро, Бразилія) під назвою «Майбутнє, якого ми хочемо» підтвердив, що концепція «зеленої» економіки покликана об'єднати під єдиним прапором низку економічних стратегій та методів економічного аналізу, актуальних з точки зору сталого розвитку [45].

Саме концепція «зеленої економіки» виступила як нова парадигма розвитку суспільних формацій. Вона містить кардинально нові пріоритети ведення господарства та абсолютно нові напрями прояву економічних факторів у навколишньому середовищі.

Такі вчені, як В. Підліснюк, М. Загірняк., Ї. Їркова вважають, що найчастіше можна зустріти таке трактування: «зеленою вважається економіка, що веде до підвищення добробуту людей і зміцнення соціальної справедливості при одночасному зниженні ризиків для довкілля і дефіциту екологічних ресурсів» [46].

Суть «зеленої економіки» полягає в можливості ефективного використання наявних природних багатств на основі міжрегіональної і транснаціональної кооперації та взаємної компенсації завданих збитків [47].

Учені Данії визначають «зелену економіку» як процес трансформації, що нівелює диспропорції та дисфункції сучасної економіки, і результатом якого є добробут людства та справедливий доступ до ресурсів для кожного члена суспільства в умовах екологічної та економічної цілісності [48].

Більш коротко щодо цього приводу висловлюються Я. Квач, К. Фірсова, О. Борисов: «Зелена економіка – це економіка, яка підвищує добробут людей і забезпечує соціальну справедливість, а також істотно знижує ризики для довкілля» [49]. У свою чергу А. Чернихівська вважає, що «зелена економіка» – це економічний розвиток за рахунок ширшого впровадження енергоефективних технологій, методів «чистого виробництва», використання

відновлюваних джерел енергії тощо [50].

На нашу думку, дуже цікаво представляє зазначений термін Б. Патон: ««Зелена» економіка інтегрує в собі екологію людини та простору в одне системне ціле за допомогою економічних, зокрема ефективних ринкових механізмів, вирішуючи відповідне перспективне завдання сталого розвитку» [51]. З. Люльчак та Д. Гречанюк сформулювали цей термін таким чином: ««Зелена» економіка – оптимізоване використання незамінних, взаємодоповнювальних як природних, так і людських ресурсів, урахування інтересів усього суспільства» [52].

Також існує ще таке визначення, як «зелена економіка» це система видів економічної діяльності, пов'язаних із виробництвом, розподілом і споживанням товарів та послуг, що приводять до підвищення добробуту людини в довгостроковій перспективі, при цьому не піддаючи майбутні покоління впливу значних екологічних ризиків або екологічного дефіциту [53]. Насправді концепція «зеленої економіки» спрямована на довгостроковий період, оскільки швидко перезавантажити економіку не вдасться. Потрібен час, аби створити належне інституційне середовище, в якому людство бережно буде ставитись до наявних природних ресурсів. Досить важливо те, що «зелена економіка» є інструментом для забезпечення добробуту не тільки для нас, а й збереження його для нашим нащадкам.

Досить чітко висловився лауреат Нобелівської премії П. Кругман (2009 р.) щодо значення «зеленої економіки». Він зазначає, що коли є «негативні зовнішні фактори», тобто витрати, які несуть економічні суб'єкти, при тому, що інші економічні суб'єкти не сплачують адекватну ціну за забруднення навколишнього середовища та використання природних ресурсів, припущення про те, що ринкова економіка буде саморегулюватися, не працює. «Зелена» економіка дає відповіді на ці питання [54].

Це економіка, що є залежною складовою довілля, в межах якого вона функціонує і забезпечує зростання добробуту на умовах зниження

забруднення навколишнього середовища, підвищення ефективності обмежених природних ресурсів, вторинного їх використання, попередження втрати біорозмаїття і надання екосистемних послуг [55].

Категорія «зелена економіка», в теоретичному плані, має дуже широке трактування, в якому розуміється як інструмент управління процесами, пов'язаними із забезпеченням гармонійних відносин [56]. Таке визначення є досить поверховим, не враховує своєрідних особливостей економіки та не надає чіткого розуміння власне про сам термін. Проте все ж таки пояснює, на що саме спрямований вектор дії. Створення сприятливого середовища для забезпечення гармонійних відносин – досить непросте завдання на сучасному етапі розвитку. Оскільки ринкові відносини далекі від ідеалу, існує велика кількість інституційних бар'єрів, які потрібно подолати, аби наблизити середовище, в якому здійснюються відносини, до більш-менш гармонійного.

Можна виділити такі важливі риси зеленої економіки: ефективне використання природних ресурсів, збереження і збільшення природного капіталу, зменшення забруднення; низькі вуглецеві викиди; запобігання втрати екосистемних послуг і біорізноманіття; зростання доходів і зайнятості населення [57].

З вище наведеного помітно, що концепцію «зеленої економіки» та її складові досліджувала велика кількість вітчизняних і зарубіжних учених.

Таким чином, проаналізувавши усі вищенаведені значення «зеленої економіки», можна зробити висновок, що саме зазначена концепція здатна подолати ті проблеми екологічного, фінансового, психологічного та соціального характеру, які присутні на сьогодні. «Зелена економіка» – це економіка, яка забезпечує благополуччя усіх верств населення, з мінімальними ризиками для навколишнього середовища. Економіка, в якій люди цінують усі наявні природні ресурси, дбайливо до них ставляться для того, аби наші нащадки мали гарний приклад та змогу безпечно існувати в умовах обмеженості ресурсів.

Проблематика розбудови «зеленої економіки» через розвиток

альтернативних джерел енергії, як одного із її елементів, досить розгорнуто досліджується представниками наукової школи «Аграрна політика в Україні та продовольча, енергетична, екологічна безпека України» Вінницького національного аграрного університету, керівником якої є доктор економічних наук, професор, академік НААН України Г. Калетнік. Науково-педагогічними працівниками, які входять до складу наукової школи, здійснюються дослідження в напрямку розроблення новітньої концепції використання відходів сільського господарства для забезпечення енергетичної автономії аграрних підприємств.

Зрозумілою є сама суть концепції «зеленої економіки», яку людство обрало за шлях подальшого розвитку, проте необхідно дослідити її принципи, завдання для глибшого її розуміння та ясності знань.

Основними принципами «зеленої» економіки є:

- рівність та справедливість у рамках одного покоління й між поколіннями;
- відповідність принципам сталого розвитку;
- принцип обережності стосовно соціальних наслідків і впливу на навколишнє природне середовище;
- розуміння високої цінності природного й соціального капіталу, наприклад за рахунок інтерналізації зовнішніх екологічних витрат, «зеленого» обліку, оцінки витрат за період усього життєвого циклу й поліпшення управління;
- ефективність використання ресурсів, стале виробництво й споживання;
- необхідність відповідати макроекономічним цілям за рахунок створення «зелених» робочих місць, підвищення рівня конкуренції й зростання в основних галузях [50].

Ця концепція дає змогу розв'язати низку гострих проблем вітчизняної аграрної сфери, забезпечивши продовольчий захист нашої держави, соціальну

підтримку сільського населення та мінімізувавши екологічні ризики [58].

Зарубіжні науковці виділяють чимало ринкових механізмів та економічних інструментів для переходу на засади «зеленої» економіки, зокрема:

- 1) державні та приватні інвестиції у «зелене виробництво»;
- 2) обмін технологіями між країнами;
- 3) політика держаних закупівель, яка стимулює виробництво екологічно чистої продукції;
- 4) цільова державна підтримка досліджень і розробок, пов'язаних зі створенням екологічно чистих технологій;
- 5) податково-бюджетні реформи – розробка та впровадження відповідних екологічних податків за принципом «забруднення платить»;
- 6) запровадження субсидій на екологічно чисте виробництво та відповідне скасування на ресурсномісткі виробництва;
- 7) усунення торгових бар'єрів для екологічно чистої продукції [57].

Трансформація економіки у напрямку «зеленої» означає комплексні зміни в таких секторах, як сільське та лісове господарство, промисловість, рибальство, відновлювана енергетика, водопостачання, туризм, транспорт, житлово-комунальне господарство та управління відходами. Детальні заходи, які повинні проводитись під час «озеленення» кожного із секторів, наведені в табл. 1.3.

Сільське господарство відіграє досить важливу роль, оскільки тут виробляються не тільки продукти харчування для населення, а й сировина для вторинного сектору. Перебудова сільського господарства ґрунтується на виробництві органічної продукції та органічному землеробстві. З цього приводу деякі дослідники висловились так: «озеленення сільського господарства передбачає не лише виробництво органічної продукції, а й вирощування енергетичних культур та їх використання в енергетичних цілях. Крім того, переорієнтація агропромислового комплексу в напрямку «зеленої економіки» дозволить скоротити зростаюче безробіття у сільській місцевості, перейти на екологічно чисте біопаливо, досягти незалежності від традиційних

джерел енергії та скоротити витрати на їх потачання» [49].

Раніше розширення виробництва відбувалось лише за рахунок збільшення використання ресурсів. Проте у «зеленій економіці» це відбувається протилежним чином – зменшенням використання природних ресурсів, за рахунок відновлюваних видів ресурсів, інновацій та впровадженням нових екологічно «чистих» технологій.

Таблиця 1.3

Галузі та напрями «озеленення» економіки країн

Галузі економіки	Напрямы «озеленення»
Житлово- комунальне господарство	Реконструкція житлових будівель; гнучке проектування та будівництво нових енергоощадних житлових споруд з мінімізацією викидів шкідливих речовин; безпечне та чисте відвантаження, вивезення, збереження, утилізація та переробка твердих побутових та каналізаційних відходів;
Енергетика	Інвестування в інфраструктуру відновлюваних джерел енергії, реконструкцію наявних систем енерго-, тепlopостачання, розумні енергосистеми
Транспорт	Інвестування в енергоефективні види транспорту, електрифікацію, залізничний транспорт, планування зеленої міської інфраструктури для транспорту, застосування палива з низьким вмістом сірки
Промисловість	Зниження шкідливих викидів та скидів; впровадження енергоощадних технологій; створення екологічної інфраструктури; скорочення викидів парникових газів; зменшення негативного впливу на системи життєдіяльності населення; збір, транспортування, рециклінг та утилізація відходів, водозбереження; ефективне використання природних ресурсів
Будівництво	Застосування екологічно чистих будівельних матеріалів та технологій; естетика створення поселень, гармонізація співіснування людини, природи, технічних рішень, бізнесу та держави
Сільське господарство	Інвестування у підвищення якості ґрунтів, органічне виробництво і зростання врожайності; чисті технології зберігання та переробки сировини; виробництво сировини для нетрадиційної енергетики; ефективне використання водних ресурсів, збереження агрорізноманіття; створення агроекологічної інфраструктури
Туризм	Розвиток зеленого туризму; екосистемні послуги
Лісове господарство та рибальство	Виробництво біопалива; створення модельних лісів; впровадження культури вирубування лісу та рибальства; розвиток лісознавства та ландшафтного будівництва; «розумне» споживання природних ресурсів

Джерело: сформовано автором на основі [52]

Україна, як і всі інші країни, намагається провести зміни в суспільстві та економіці за принципами «зеленої економіки». Першим серйозним кроком до поставленої мети, як зазначалось раніше, було прийняття Верховною Радою України у 2010 році Закону України «Про Основні засади (стратегію)

державної екологічної політики на період до 2020 року» [60]. Відповідно до проєкту Стратегії сталого розвитку до 2030 року, повноваження щодо координування дій, стратегічного планування, впровадження стратегії, моніторингу та регулярного огляду прогресу у реалізації стратегії покладаються на новостворену Національну агенцію зі сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України з повноваженнями щодо стратегічного планування переходу до сталого розвитку, координації міжгалузевої взаємодії, інтеграції економічної, соціальної та екологічної політики і моніторингу впровадження стратегії [61, с. 21].

Зелена економіка – це порятунок людства, шанс почати все спочатку, шляхом стабілізації економіки, раціонального використання природних ресурсів та соціальної справедливості. Сільське господарство – найважливіша галузь економіки, адже забезпечує первинні потреби населення в продуктах харчування. Насамперед потребує «зелених» перетворень, а саме інвестування у підвищення якості ґрунтів, органічне виробництво і зростання врожайності; чисті технології зберігання та переробки сировини; виробництво сировини для нетрадиційного енергетики; ефективне використання водних ресурсів, збереження агрорізноманіття; створення агроекологічної інфраструктури [62].

За останні кілька років світом прокотилась низка криз від продуктової та паливної до кліматичної та фінансової. В останні кілька декад 60 відсотків світових екосистем зазнали деградації, рівень викидів вуглецевого газу досяг 40 відсотків, спостерігається значний дефіцит водних ресурсів, мільярд людей голодує, інший мільярд страждає від надмірного харчування та супутніх захворювань, кожна четверта людина в країнах, що розвиваються, живе поза межею бідності, два мільярди людей живуть менш ніж на 2 долари в день.

В останні десятиліття людство все більше починає цінувати навколишнє середовище та поступово змінювати свій спосіб життя у напрямі екологічно чистого споживання та енергоефективного ведення господарства. Високорозвинені країни вже давно почали застосовувати принципи «зеленої

економіки» задля досягнення сталого розвитку своїх держав. Водночас Україна робить лише перші кроки назустріч «зеленій економіці».

«Зелена економіка» – це економіка, в якій використовуються лише енергоефективні технології, споживаються екологічно чисті продукти харчування, утилізація відходів виробництва, що забезпечує добробут, екологічну та продовольчу безпеку населення.

1.3. Теоретико-методичні положення оцінки інституційного забезпечення розвитку аграрної сфери на засадах «зеленого» зростання

Економічні відносини в суспільстві впорядковуються інститутами, які утворюють базу структуризації взаємодій економічних агентів і функціонально представляють інституційний механізм. Теоретична конструкція дослідження проблеми вибудовується відповідно до методології інституціоналізму. Дослідження інституційного механізму охоплює: оцінки особливостей формування і функціонування інституційного забезпечення економіки агросфери; аналіз факторів і умов формування «зеленої економіки»; визначення тенденцій розвитку агробізнесу, його «зеленої» ефективності.

На сучасному етапі трансформаційних зрушень аграрна сфера посідає одне із провідних місць в економіці держави. Оскільки під час переходу на «зелену економіку» пріоритетний вектор спрямований саме на цю сферу. Аграрна сфера забезпечує продовольчий захист країни, енергетичний, є джерелом сировини для промисловості, забезпечує розвиток сільської місцевості, підвищує експортний потенціал нашої держави. Однак, для того, щоб такий механізм працював безперебійно та продуктивно, необхідна передусім належна система інституційного забезпечення.

Галузь подекуди все ще перебуває у стані інституційної турбулентності, зокрема, що стосується формування ринку земель сільськогосподарського призначення, становлення малого агробізнесу, розвитку ринкової інфраструктури тощо. У зв'язку із цим існує потреба створення надійного та потужного інституційного забезпечення, котре виступає механізмом

контролю і регулювання розвитку аграрного сектору, структуризації підприємницьких формувань. Основну роль у цьому процесі контролю відіграє саме держава як загальноекономічний інститут, що володіє монополією владного примусу для регулювання соціально-економічних і ринкових відносин [63].

Для того щоб зрозуміти усю сутність зазначеного питання, потрібно більш детально дослідити систему інституційного забезпечення, зрозуміти, що ж входить до її складу та розглянути кожен складову окремо і загалом як систему.

В українській нормативно-правовій базі термін «інституційне забезпечення» вперше застосовується у Наказі Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм», який складено з метою впорядкування роботи, спрямованої на здійснення моніторингу виконання та аналізу стану фінансування центральними органами виконавчої влади заходів із забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу [64]. Згідно з цим документом інституційне забезпечення – це утворення нових або реорганізація (удосконалення) існуючих інституцій (структур), а також дії щодо кадрової підготовки з метою організаційного забезпечення діяльності цих інституцій та процесу євроінтеграції в цілому [65].

Як зазначалось вище, представники «нового інституціоналізму» розділяють поняття «інституцій» та «інститутів». Лауреат Нобелівської премії Д. Норт вважав, що «інституції» включають будь-які види обмежень, що спрямовують людські взаємодії в певному напрямі. Їх мета полягає у зменшенні невизначеності у суспільстві шляхом створення постійної структури людських взаємодій. Формою прояву «інституцій» є «інститути» [31].

Вітчизняні науковці, як Ю. Лопатинський, В. Кифяк [66] вважають, що можна виділити такі інституційні фактори, які породжують невизначеність:

- 1) структурний – спричинений наслідковим характером елементів

економічного механізму: ціноутворення – фінансове забезпечення – розвиток кредитних відносин тощо;

2) динамічний – спричинений науково-технічним прогресом, тенденції та наслідки якого дуже важко передбачити. Так, унаслідок інтенсифікації виробництва аграрних підприємств, з одного боку, збільшилась продуктивність праці, з іншого – зріс рівень безробіття на селі;

3) людський – зумовлений психологічною мінливістю 25 настроїв людей та їх поведінки;

4) фактор обмеженості інформації;

5) обмеженість інструментарію – в аграрному виробництві і сьогодні неможливо точно передбачити погодні умови для формування оптимальної структури насаджень та ін.

Тому можемо виділити такі види невизначеності з урахуванням інституційних факторів: ментально-психологічна, – панівним фактором якої є – людський; трансакційна – цей вид невизначеності є – відображенням недосконалого інституційного забезпечення прав власності; системно-синергетична – основу цього виду становить – структурний фактор, який ґрунтується на системному підході; трансформаційна невизначеність – характерна для всіх – перехідних економік і систем; інтеграційна невизначеність – зумовлена зростаючими – темпами глобалізації економічних процесів, що особливо актуально для аграрних підприємств у сучасних умовах інтеграції на світовий ринок [66].

Інституційне забезпечення аграрної сфери утворюють інститути, котрі через інституції впливають на людські взаємодії. Можуть виконувати функції як стимулювання, так і протилежну – обмеження. У свою чергу людські взаємодії здатні певним чином впливати на інститути. Тобто, своєю діяльністю демонструвати ту чи іншу потребу у частковій чи повній зміні певного інституту чи його діяльності.

Слушною є думка Ю. Лопатинського, який зазначає, що інституції створюють середовище, яке впливає на поведінку економічних агентів і не

примушуючи суб'єктів діяти у певний спосіб, роблять іншу поведінку не вигідною, при цьому інституції виконують функцію регулятивного механізму. Але вона ширша від економічного механізму, адже охоплює крім економічних ще й соціальні, психологічні, ментальні, культурні, історичні та інші аспекти [67, с. 34].

Ілюстративно інституційне забезпечення аграрної сфери на засадах «зеленої економіки» можна продемонструвати таким чином (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Ілюстративне зображення інституційного забезпечення аграрної сфери на засадах «зеленого» зростання

Джерело: розроблено автором

Основна функція інститутів як базового елемента середовища функціонування господарюючих суб'єктів полягає в активізації структуривання відносин господарюючих суб'єктів із заданою структурою інститутів, інститути формуються еволюційно. В міру своєї еволюції інститут «обростає» новими формами прояву, його зміст збагачується. Структура базисних економічних інститутів містить інституціональні утворення, які забезпечують господарську взаємодію членів суспільства у таких сферах як:

виробництво благ (власність, праця, домогосподарства, підприємства); кругообіг благ (інститути, які забезпечують взаємодію попиту і пропозиції, обмін, гроші, фінанси); управління економічною діяльністю (підприємництво, державне управління, податки, способи зворотного зв'язку). Вони визначаються як «суспільно визнані функціонально-організаційні форми колективної економічної діяльності, через які реалізуються функції економіки» [68].

До організацій аграрної сфери належать державні органи управління, громадські структури та міжнародні організації (рис. 1.3).

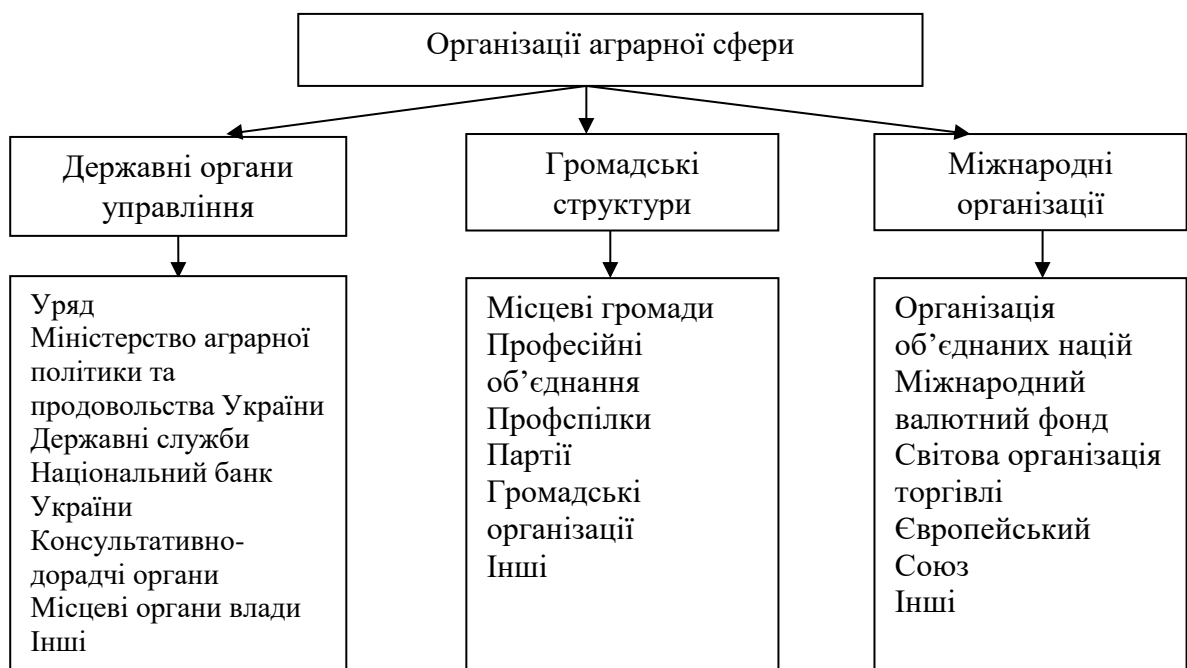

Рис. 1.3. Організації, які входять до інститутів аграрної сфери України

Джерело: сформовано автором на основі [69]

Україна приєдналася до Рамкового документа ООН «Порядок денний на XXI століття», взявши на себе міжнародні зобов'язання, зокрема з розробки концепції та стратегії сталого розвитку, інституалізації та координації зусиль із громадськістю та бізнесом. Поступово «зелена» економіка стає механізмом забезпечення сталого розвитку, а зміни набувають незворотного характеру. Зростає цінність природного капіталу, трансформуються методики розрахунків економічних індексів країн, секторів економіки, підприємств з

урахуванням соціальних та екологічних параметрів. Розвиток «зеленого» бізнесу відбувається зростаючими темпами, особливо в США та ЄС, а ці сектори економіки стають найбільш привабливими для інвестицій капіталів та технологій. Українська державна політика зі сталого розвитку має досвід в п'ятнадцять років. У 1997 році було створено Національну комісію сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України. У 1998-1999 рр. був розроблений Урядовий проєкт Концепції сталого розвитку України, але він не був прийнятий Верховною Радою України. У 2003 році була створена Національна рада зі сталого розвитку України при Президентові України, яка, фактично, не збиралася. Указом Президента України № 664/2009 року було створено Національну раду з питань науки, інновацій та сталого розвитку України як консультативно-дорадчий орган при Президентові України, але він був ліквідований в 2010 році під час адміністративної реформи [70].

Українське село як середовище життя і господарювання, тривалий час перебуває у стані організаційно-економічних трансформацій, які торкнулися усіх сфер, особливо аграрного виробництва. Вже майже три десятиліття у сільському секторі економіки України, зокрема агрогосподарській його підсистемі, відбувається утвердження ринкових відносин у господарській діяльності. Трансформаційні процеси набули усталення інститутів ринку організаційно і функціонально, забезпечуючи відчутний рівень продовольчого достатку для населення нашої країни [71].

Складна ситуація в аграрній сфері викликана насамперед:

- недосконалістю врегулювання земельних відносин;
- високим рівнем розораності, деградації сільськогосподарських земель;
- недосконалістю нормативно-правового забезпечення бонітування і грошової оцінки земель;
- низьким рівнем використання потенціалу меліорованих земель;
- недостатнім рівнем розвитку агротехнологій, що не забезпечує отримання екологічно безпечних та економічно ефективних результатів

сільськогосподарської діяльності;

- недосконалістю законодавства щодо розвитку органічного сектору сільськогосподарського виробництва;

- високою енерговитратністю та залежністю сільськогосподарського виробництва від імпортованих паливно-енергетичних ресурсів;

- низьким рівнем забезпечення сільськогосподарською технікою;

- відсутністю мотивації у сільськогосподарських товаровиробників до розвитку трудомістких галузей та високою вартістю капіталу, що стримує їх розвиток, зокрема овочівництва, садівництва, виноградарства, хмелярства, тваринництва, органічного виробництва;

- втратою основних фондів сільськогосподарських підприємств різної форми власності, в тому числі рибпромислового флоту, внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя;

- відсутністю спеціалізованої фінансово-кредитної інфраструктури, орієнтованої на обслуговування сільськогосподарського виробництва;

- недостатніми обсягами державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва, недосконалою системою страхування ризиків та нестабільністю податкового законодавства;

- недостатнім рівнем розвитку системи логістики в сільському господарстві та інфраструктурі аграрного ринку;

- низьким рівнем самоорганізації та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції, недостатнім рівнем розвитку кооперативних та інших об'єднань сільськогосподарських товаровиробників;

- відсутністю системного підходу до просування на зовнішньому ринку вітчизняної аграрної продукції;

- відсутністю дієвих заходів із залучення господарств населення у ринковий механізм функціонування аграрного сектору [72].

Інституційне забезпечення може сприяти розвитку сільського підприємництва. А ефективне його функціонування приваблює інвесторів і

тим самим збільшує інвестиційні потоки в аграрний сектор економіки [73].

Такі вітчизняні науковці, як І. Гончарук, І. Томашук вважають, що пріоритетним завданням сучасного розвитку сільських територій є ефективне поєднання усіх структурних елементів організаційно-економічного механізму, кінцевою метою якого є підвищення ефективності агропромислового комплексу, стабілізація чисельності населення і збільшення тривалості життя, повна і продуктивна зайнятість працездатного населення, підвищення рівня та якості життя [74].

Перехід на «зелену економіку» передбачає комплексні зміни в усіх секторах економіки. Первинний сектор, який охоплює сільське господарство, рибальство, лісову та добувну промисловість, вимагає найбільш радикальних змін, оскільки саме тут створюються продукти для задоволення первинних потреб людства. Сільське господарство має переорієнтуватися на виробництво органічної продукції (без використання хімічних добавок). Сьогодні в Україні біля 400 фермерських господарств, які виготовляють органічну продукцію. Їх загальна площа перевищує 270 тис. га або 0,7% земель сільськогосподарського призначення. За цим показником Україна входить до двадцятки країн світу. Проте, 90% вітчизняної органічної продукції експортується: продаж продукції на національних ринках має низьку рентабельність – 70%, тоді як реалізація в Європі – 200% [75].

Перш за все, інвестиції мають спрямовуватись у сільське господарство, адже жоден інший сектор економіки не пов'язаний з такою великою кількістю аспектів «зеленої економіки». Воно є головним джерелом доходів для більшості населення світу, забезпечує його продовольством і займає близько 40% території. Крім того, 70% питної води використовується саме для ведення сільського господарства і є одним із найбільших джерел викидів парникових газів. Сучасне сільське господарство завдає значної шкоди навколишньому середовищу та призводить до ерозії, заболочування та засоленості ґрунтів, забруднення ґрунтів та води.

Інтенсифікація сільського господарства має негативний вплив не лише на навколишнє середовище, але і виснажує природні ресурси, без яких ведення фермерського господарства неможливе. Вже протягом двох десятиліть щороку планета втрачає 15 млн. га тропічних лісів, а разом із ними і природне біорозмаїття на користь розширення орних земель. Крім того, щороку через ерозію та інші форми деградації ґрунту ми втрачаємо 5 – 7 млн. га сільгоспугідь та ще 1,5 млн. га внаслідок засолення та заболочення ґрунту. За даними дослідників більше 30 млн. га сільськогосподарських земель мають пошкоджену структуру ґрунту і як наслідок низьку природну родючість [76].

Екологізація сільськогосподарського сектору економіки вимагає зусиль як для підвищення продовольчої продуктивності, так і для поліпшення екологічної та економічної ефективності використання ресурсів у процесі виробництва, переробки та споживання (ланцюговий підхід). При застосуванні екосистемного підходу для сільського господарства, цей сектор міг би надати більше екологічних товарів та послуг, ніж будь-який інший, забезпечуючи при цьому засобами харчування та існування більшість населення, і таким чином забезпечити реальний перехід до зеленої економіки. [77].

Органічне сільськогосподарське виробництво – цілісна багатофункціональна модель господарювання та виробництва органічної продукції, яка забезпечує збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої соціо-економіко-екологічної системи протягом визначеного проміжку часу з метою об'єднання економічного зростання та підвищення життєвого рівня з одночасним поліпшенням стану навколишнього середовища. Органічне землеробство належить до природного землеробства, яке включає багато різновидів (систем), між якими не завжди можна провести чітку межу) [43].

Поняття органічне землеробство має термінологічні відмінності в залежності від країн світу. Так, термін «органічне землеробство» офіційно

прийнятий в англomовних країнах Європейського Союзу (ЄС), еквівалентом якому у Франції, Італії, Португалії та країнах Бенілюксу є «біологічне землеробство» (Biological Farming), у Данії, Німеччині та іспаномовних країнах — «екологічне землеробство» (Ecological Farming) [77].

Органічне сільське господарство пропонує альтернативну систему продовольства, яка здатна підвищити продуктивність сільського господарства, подолати брак продуктів харчування у найбідніших регіонах світу, забезпечити соціальну справедливість та зберегти навколишнє середовище. ФАО доповідає, що зі зростанням органічного сільгоспвиробництва на 56% в країнах, що розвиваються, до 2030 року можна буде повністю задовольнити потребу в продуктах харчування у цих країнах та подолати наслідки зміни клімату [78].

Ідея органічного виробництва (землеробства) полягає у повній відмові від застосування ГМО, антибіотиків, отрутохімікатів та мінеральних добрив. Це призводить до підвищення природної біологічної активності у ґрунті, відновлення балансу поживних речовин, підсилюються відновлювані властивості, нормалізується робота живих організмів, відбувається приріст гумусу, і як результат – збільшення урожайності сільськогосподарських культур. Способи досягнення цілей органічного землеробства зображені на рис.1.4.

Органічне сільське господарство ж має великий потенціал, щоб виправити ці негативні тенденції, а також скоротити викиди вуглекислого газу, закису азоту й метану, які сприяють глобальному потеплінню. Органічні методи господарювання покращують стан ґрунту та його родючість без застосування хімічно синтезованих добрив. Боротьба з бур'янами та шкідниками проводиться без застосування токсичних пестицидів, оберігаючи тим самим земельні та водні ресурси від забруднення токсичними сполуками. Обов'язкове застосування сівозмін, використання насіння і порід, адаптованих до місцевих умов, і відновлення функціонального біорозмаїття сприяє

подальшому зміцненню екологічного балансу.

Україна стала на шлях інституційних трансформацій на засадах «зеленої економіки» прийнявши такий документ, як «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року». Він спрямований на підвищення рівня суспільної екологічної свідомості, підвищення рівня екологічної безпеки держави, екологізацію усіх секторів економіки.

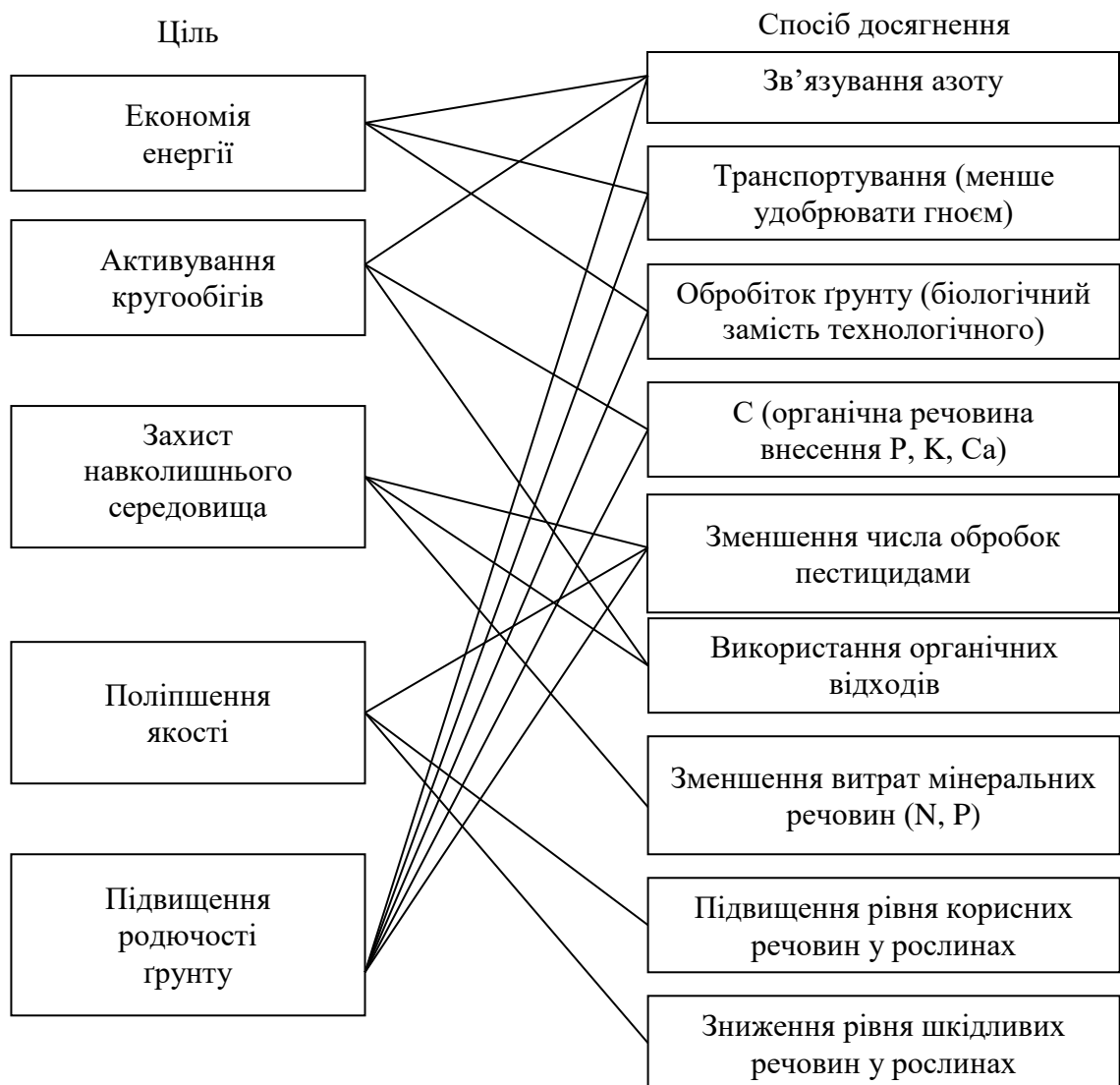

Рис. 1.4. Способи досягнення цілей природного землеробства

Джерело: сформовано автором на основі [41]

Однією із пріоритетних програм розвитку України у сфері «зеленої

економіки» є програма «ЕaP GREEN». Метою програми є перехід країн Східного партнерства (СП) на «зелену» модель розвитку та ведення бізнесу шляхом розмежування економічного зростання та деградації навколишнього середовища і виснаження ресурсів [79].

Участь нашої держави у зазначеній програмі є досить позитивним моментом, оскільки ми потребуємо додаткової фінансової підтримки для «зеленої» трансформації економіки. Тобто ця інституція дала змогу розвиватись, шляхом зменшення матеріалоінтенсивності, зменшенням використання енергоресурсів, зменшенням дисперсії токсичних субстанцій, активізації використання відновлюваних джерел енергії, підвищенням інтенсивності надання послуг.

Ми погоджуємось із думкою, що зелений бізнес – це, передусім, комерційна діяльність, спрямована на отримання прибутків. У короткостроковому періоді створення доданої вартості завжди буде мати більший пріоритет порівняно з прерогативами зменшення впливу на довкілля та оптимізації використання ресурсів за інших рівних умов. Проте, бажання зберігати та зміцнювати конкурентні позиції на ринках спонукає компанії до вибору довгострокових стратегій, які враховують перспективи розширення ринків для екологічних товарів та послуг, можливості впровадження та здешевлення новітніх еко-ефективних технологій, зменшення цін на енергоресурси з відновлюваних та альтернативних джерел. У стимулюванні цих процесів важливу роль відіграють національні уряди через впровадження відповідних стандартів та регуляторних актів, розширення обсягів фінансових ресурсів на дослідження, розвиток і демонстрацію переваг нових технологій, зменшення субсидій на постачання і використання викопного палива – основного джерела забруднень [80].

Розвиток інституцій і інститутів забезпечуватиме виконання заходів щодо регулювання аграрної сфери за умови: визначення та прогнозування потенціалу аграрної системи на всіх рівнях її функціонування; моніторингу

розвитку агровиробників і доведення їх до регуляторних органів удосконалення економічних відносин інтеграційних формувань [59].

Забезпечити «зелене» зростання в аграрній сфері можливо лише створивши інституційне забезпечення розвитку «зеленої економіки». У цьому випадку велике значення відіграє держава. Низку законодавчих і нормативно-правових актів вже прийнято, багато із них вступили в дію. Проте це лише початок і потрібно активно працювати заради економічного зростання водночас із збереженням нашого навколишнього середовища [81].

Таким чином інституційний розвиток аграрної сфери, в тому числі аграрного бізнесу, повинен здійснюватись шляхом вибору довгострокових стратегій. Це дасть змогу зменшити навантаження на навколишнє середовище, збільшити чисельність та різноманітність екопродукції на ринках, надасть можливість зменшити витрати на енергоресурси, в загальному забезпечить добробут населення та продовольчу безпеку держави. Звісно на перших етапах інституційних трансформацій на засадах «зеленого» зростання суб'єкти аграрного бізнесу зазнають певних фінансових втрат, пов'язаних із додатковими витратами на сертифікацію, еко-технології, купівлю нового еко-обладнання, насіння тощо. Тому держава повинна створити задовільні умови для сільськогосподарських підприємств, покриваючи такі фінансові витрати. Для цього необхідно впровадити в дію нові «зелені» інституції та інститути, які давно успішно функціонують у країнах Європейського Союзу, Азії та США.

На сучасному етапі розвитку базою для трансформації аграрної сфери на засадах «зеленої економіки» є: Національна економічна стратегія на період до 2030 року; Енергетична стратегія України на період до 2035 року [86]; Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року.

Також існують інші формальні інституції, котрі сприяють підвищенню ресурсоефективності, зменшенню обсягів викидів шкідливих речовин у

навколишнє середовище, підвищення якості сільськогосподарської продукції та відповідність її європейським стандартам, шляхом впровадження еко-технологій у процес виробництва, а саме: Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року [83]; Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року [84]; Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року [85] тощо.

Це дає змогу розвивати аграрний бізнес в Україні відповідно до принципів «зеленої економіки», тобто не просто отримувати прибуток від комерційної діяльності, а вдосконалюватись і створювати гідну конкуренцію ринкам провідних країн світу. Інституційні зміни аграрного бізнесу дадуть можливість побороти одну із головних проблем держави – безробіття. Адже реструктуризація наявної економічної системи на засадах «зеленої економіки» створить нові робочі місця. Сільське господарство та бізнес потребуватимуть кваліфікованих кадрів у нових напрямках, тому певний відсоток населення зможе реалізовувати свої здібності, отримуючи при цьому гідну заробітну плату.

Поруч із формальними інституціями важливу роль щодо впливу на поведінку суб'єктів господарювання відіграють неформальні інституційні чинники, такі як: культура, традиції, звички, система цінностей. Можна констатувати, що більшість із названих чинників не сприяють досягненню стратегічних цілей розвитку сільськогосподарського виробництва. Зокрема, як зазначив академік В. Геєць, базовою умовою розвитку суспільства і економіки є довіра. Реально ж рівень довіри виробників аграрної продукції до намірів і дій держави, якщо навіть вони є позитивними, достатньо низький. Багаторічний досвід їх взаємодії із державою привчив до думки, що держава часто не дотримується взятих на себе зобов'язань, діє непрозоро, створює додаткові бюрократичні перепони, порушує терміни дотаційних виплат та інше. Тому навіть позитивні кроки держави щодо формування формальних

інституційних механізмів підтримки аграрного сектора економіки не знаходять належного відгуку у виробників [82]. Зміна неформальних інституцій на нові, побудовані за принципами «зеленої економіки», зміцнить позицію держави «в очах» суб'єктів аграрного бізнесу і це дасть мотивацію для розвитку економічних відносин, спрямованих на забезпечення добробуту населення та зменшення екологічного навантаження на навколишнє середовище.

Висновки до розділу 1

1. Інституціоналізм є новим напрямом економічної думки порівняно з іншими, проте він має свої особливості, за рахунок яких інституціоналізм не схожий на жоден інший напрям. Відмінність інституціоналізму полягає у тому, що під час дослідження економічних явищ та процесів, до уваги беруться не лише економічні фактори, а також екологічні, соціальні, політичні, етичні, культурні та інші. Тому-то вважається, що на поведінку суб'єктів господарювання впливає значна кількість факторів.

2. Визначення сутності і засад функціонування інституційного механізму здебільшого означає характеристику теоретичної концепції управлінських аспектів, але економічні основи вибудовують більш конструктивний підхід. Значущість такого підходу відзначається міждисциплінарністю концепції інституціоналізму як системи знань про функціонування економіки зокрема, яка становить базис для досягнення суспільного добробуту. Економічна ж поведінка в організаціях, господарському житті – визначальна частина господарського порядку, яка приводиться у дію впливом інституційного механізму та його складових.

3. В останні десятиліття людство все більше починає цінувати навколишнє середовище та поступово змінювати свій спосіб життя у напрямку екологічно чистого споживання та енергоефективного ведення господарства. Високорозвинені країни вже давно почали застосовувати принципи «зеленої

економіки» задля досягнення сталого розвитку своїх держав. У свою чергу, Україна робить лише перші кроки назустріч «зеленій економіці». «Зелена економіка» – це економіка, в якій використовуються лише енергоефективні технології, споживаються екологічно чисті продукти харчування, утилізація відходів виробництва, що забезпечує добробут, екологічну та продовольчий захист населення.

4. Інституційний розвиток аграрного сектору економіки повинен здійснюватись шляхом вибору довгострокових стратегій. Це дасть змогу зменшити навантаження на навколишнє середовище, збільшить чисельність та різноманітність екопродукції на ринках, надасть можливість зменшити витрати на енергоресурси, в загальному забезпечить добробут населення та продовольчу безпеку держави.

5. У сучасних умовах, які характеризуються мінливістю та глобалізаційними процесами, у вітчизняній економіці спостерігається трансплантація інститутів, які себе позитивно проявили у розвинених країнах. Тобто відбувається запозичення інститутів, але є необхідність урахування національних особливостей в поданому процесі. Оскільки, одні і ті ж інститути, в різних країнах по-різному проявляються через ментальні, економічні, культурні та інші особливості.

6. У результаті теоретичного аналізу дефініції «інституційний механізм економіки» визначено авторське бачення поняття «інституційний механізм «зеленої економіки»», яке враховує особливості становлення та функціонування «зеленої економіки». Таким чином, інституційний механізм «зеленої економіки» – це взаємодія інститутів, інституцій та їх скоординований вплив на економічні процеси, навколишнє середовище, соціальну сферу з метою досягнення ефективного функціонування економіки держави відповідно до Цілей сталого розвитку.

7. Інституційний механізм «зеленої економіки» відрізняється від інституційного механізму класичної економіки «озелененням» інститутів та

інституцій, тобто змінюється їх якісна складова, на шляху досягнення екологічних та соціальних цілей.

8. Важливим кроком на шляху розбудови інституційного механізму «зеленої економіки» було прийняття Стратегії сталого розвитку до 2020 року. Наступним кроком було визначення Цілей сталого розвитку до 2030 року, які заклали основу трансплантації інститутів з метою кардинальної зміни способу господарювання на засадах сталості, відновлюваності та екологічності. Далі очікується прийняття стратегії сталого розвитку до 2030 року, у якій буде описано конкретні кроки на шляху до розбудови «зеленої економіки», з метою забезпечення сталого розвитку.

Результати дослідження поглиблюють теоретико-методичні основи становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері.

Основні положення цього розділу викладені у таких публікаціях автора [21,39, 58, 62,63, 73, 81], що наведені у списку використаних джерел.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів/ пер. з англ. О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. Київ, 2018. 736 с.
2. Туган-Барановський М. І. Політична економія: курс популярний. Київ: Наукова думка, 1994. 264 с.
3. Філіппова В. Д. Термінологічний аналіз сутності механізму державного управління системою педагогічної освіти. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Управління. 2014. №. 2. С. 148-157.
4. Словник іншомовних слів/ за заг. ред. О. С. Мельничука. Київ, 1974. 776 с.
5. Коваленко Є. О. Концепція формування організаційно-економічного механізму євроінтеграційної політики України. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наукових праць., Запоріжжя*, 2009. № 39. С. 184-203
6. Бакуменко В.Д. Підхід до визначення паспортів спеціальностей шляхом системного аналізу державного управління. *Науковий вісник Академії муніципального управління: зб. наук. праць*. 2014. №1. С.8-19
7. Михайленко О. В. Основні напрямки вдосконалення механізму інвестиційного кредитування. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2006. № 19. Ч. I. С. 90-93. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9270/1/8.pdf>
8. Шпикуляк О.Г. Інституціоналізм як методологія міждисциплінарного пошуку в економічній теорії. *Економіка АПК*. 2009. № 11. С. 141-147
9. Рогач С. М. Теоретико-методологічні засади формування інституціоналізму та його значення в розвитку ринкових відносин. *Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. праць*. Київ, 2009. С. 246-251.
10. Кучеренко В. М. Формування та розвиток аграрної ринкової інституції виноробної галузі: дис... канд. ек. н.: 08.00.03. Національний університет харчових технологій. Київ, 2016. 257 с
11. Шаповалова Т.В. Інституціоналізм – релевантний підхід до

дослідження соціального капіталу як економічної категорії. *Часопис економічних реформ*. 2013. №1(9). С.122-131

12. Горячук В.Ф., Жиленко-Паламарчук І.О. Історичні витоки та етапи формування інституціоналізму. *Економічні інновації: зб. наук. пр.* Одеса, 2015. Вип. 60. Т. I. С. 91-98

13. Костюченко Н. М. Еколого-економічні основи формування інституційних механізмів сталого розвитку: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.06. Суми, 2010. 218 с.

14. Биконя С.Ф. Трансформація української економіки в аспекті нової інституціональної теорії. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. Серія економічна. Вип. 89-2. Донецьк, 2005. С.97-103

15. Фуруботн Э. Г., Рихтер Р. Институты и экономическая теория: Достижения новой институциональной экономической теории. Санкт-Петербург: Издательский Дом Санкт-Петербургского Государственного Университета, 2005. 480 с.

16. Шаститко А. Е. Новая институциональная экономическая теория. Москва: Экономический факультет МГУ, 2002. 592 с

17. Вільямсон О. Економічні інститути капіталізму: фірми, маркетинг, укладання контрактів. Київ: Артєк, 2001. 472.

18. Еггертссон Т. Экономическое поведение и институты. Москва: Дело, 2001. 407 с

19. Приходченко Л. Л. Політичний та інституційний механізми державного управління: узгодження інтересів. Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць. Харків, 2010. Вип. 4. С. 9-16.

20. Гайдай Т. В. Методологічні засади аналізу інституційних перетворень перехідної економіки. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. Суми, 2004. Т. 11. С. 106-112. URL: http://uapdf.docdat.com/pars_docs/refs/4/3249/3249.pdf

21. Білокінна І.Д. Інституції як головні стимули розвитку суспільства та їх роль у формуванні «зеленої економіки». *Молодий вчений*. 2016. №7(34). С.1- 4

22. Шпикуляк О.Г. Інституції та механізми регулювання аграрного

ринку: теоретико-практична оцінка функціонування. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. №2. С. 46-59

23. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України №5/2015 від 12.01.2015 р. URL:

<http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>.

24. Буркинський Б. В., Хумарова Н. І. Інституційний механізм реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку національної економіки. *Екологічні науки*. 2013. №2. С. 139-148.

URL: <http://www.greenmind.com.ua/upload/instituciyni-mehanizmy.pdf>

25. Матвійчук Н. М. Концептуальні підходи до сутності інституційного механізму природокористування. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2015. №11. С.136-144

26. Анализ экономических систем основные понятия теории хозяйственного порядка и политической экономики/ под. общ. ред. А. Шюллера и Х.-Г. Крюссельберга; пер. с нем. Москва, 2006. 338 с.

27. Якубенко В. Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 252 с.

28. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2009. 480 с.

29. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2010. 394 с

30. **Семенюк І.Д.** Роль інституційного механізму у забезпеченні ефективного функціонування економіки. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо-, та мікрорівнях економіки». 8-9 квітня 2016 р., Дніпропетровськ Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, 2016. Част. 1. С. 83-87

31. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки /пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи, 2000. 198 с.

32. Плотніков М.Ф. Суспільні інституції як механізм формування громадянського суспільства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. №17(3). С. 50-54

33. Гончарук Т.В. Виробництво біопалива як підсистема формування «зеленої економіки». *Економічний форум*. Секція: Економіка і управління національним господарством. 2013. 4. С.4-8.

34. Маркс К., Энгельс Ф. К критике политэкономии. Предисловие. Сочинения. 2-е изд. Т. 13. С. 5-9.

35. Пунько Б.М., Кошарська Н. М. Творча еволюція та противоречивість причинно-наслідкових процесів: «Подія – Формація – Цивілізація – Глобалізація». *Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право*. 2013. №3. С. 132-141

36. Вітюк О. О. Історичні етапи розвитку та формування інформаційного суспільства. Гуманізм та освіта: зб. матеріалів VIII міжнар. наук.-практ. конф. Вінниця: Універсум-Вінниця, 2006. С. 364-366

37. Мочерний С.В. Економічний словник-довідник/ ред.-упоряд. С.В. Мочерний. Київ: Феміна, 1995. 336 с.

38. Зелена економіка – порятунок людства. URL: <http://www.dossier.org.ua/zelena-ekonomika-poryatunok-lyudstva>

39. Файчук О. М. «Зелена економіка» як нова парадигма розвитку сільського господарства. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2016. Вип. 244. С. 361-373.

40. Чмир О.С., Захаркевич Н.П. «Зелена» економіка: сутність, цілі та базові принципи. *Економічний вісник Донбасу*. 2013. №3. С. 54-62

41. Прушківська Е. В., Шевченко Ю. О. Розвиток «зеленої економіки»: національний аспект. *Бізнес-інформ*. 2013. №3. С. 186 -191

42. Сталий розвиток як парадигма суспільного зростання XXI ст. URL: <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/273-stalyi-rozvytok-yak-paradygma-suspilnogo-zrostannya-21-st>

43. Органічне виробництво. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Органічне_виробництво

44. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. United Nations Environment Programme. New York. 2011. 52 p.

45. Кваша Т. К., Мусіна Л. А. Вимірювання зеленого зростання в

Україні: концепції, системи індикаторів, досвід формування та перспективи застосування: монографія. Київ: УкрІНТЕІ, 2015. 280 с.

46. Підліснюк В.В., М.В Загірняк., Ї. Їркова. Стратегія сталого розвитку та змін клімату/ за ред.. В. В. Підліснюк. Кременчук: Видавництво «Щербатих», 2013. 224 с.

47. The Green Economy. *TUNZA* (The UNEP Magazin for Youth). 2011. 9. N4. 24 p.

48. Датская Организация по возобновляемым источникам энергии (Danish Organisation for Renewable Energy). URL: <http://www.ove.org>.

49. Квач Я. П., Фірсова К. В., Борисов О. Г. «Зелена економіка» – можливості для України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. №6. 52-56

50. Чирнихівська А. В. «Зелена» економіка – стратегічний вектор сталого розвитку в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. № 2. С. 921– 924

51. Національна парадигма сталого розвитку України/ за заг. ред. Б. Є. Патона. Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с

52. Люльчак З. С., Гречанюк Д. О. Сутність та практичне застосування концепцій сталого розвитку та зеленої економіки у промисловості України стосовно ресурсо- та енергозбереження. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2013. №25(1). С. 7-17. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/есмері_2013_25\(1\)__3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/есмері_2013_25(1)__3)

53. Зябіна Є. А. Теоретичні аспекти формування «зеленої» економіки в контексті сталого розвитку. *Механізм регулювання економіки*. 2016. № 3. С. 116-121.

54. Krugman P. Building a Green Economy. *The New York Times Magazine*. 2010. URL: <http://www.nytimes.com/2010/04/11/magazine/11Economy-t.html?pagewanted=all>

55. Стадник М. Є. «Зелена економіка» – основа зміцнення національної безпеки країни. *Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С. З. Гжицького*. 2013. Т. 15. № 1(55). Ч. 5. С. 214–217

56. Бистряков І.К. Становлення зеленої економіки в Україні: методологічні аспекти. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 4. С. 50–57
57. Новак У.П., Дацків С. З. Реалізація концепції «зеленої економіки»: досвід і проблеми України. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2014. Т.19. № 1/2. С.75-77
58. **Білокінна І.Д.** Концепція «зеленої економіки» як перспективна основа розвитку аграрного сектору України. Збірник матеріалів XXXVI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації». 30 травня 2018 р., Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 19-21
59. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Лузан О.Ю. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2013. № 4 С. 86-93
60. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»: Закон України від 21.12.2010 № 2818-VI
61. Проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 року. 112 с.
62. **Семенюк І.Д.** Розвиток сільського господарства у контексті концепції «зеленої» економіки. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. №1(5). С. 72-82
63. Шпикуляк О. Г., **Білокінна І. Д.** Інституційне регулювання у забезпеченні розвитку аграрного сектору і підприємництва. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. №7. С. 7-15. DOI: 10.37128/2411-4413-2019-7-1
64. Тяжкороб І. В. Інституційне забезпечення оцінювання ефективності стратегій розвитку регіонів. *Фінансовий простір*. 2015. №3(19). С.209-216
65. Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм»: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 16.03.2005р. № 62. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0438-05>.
66. Лопатинський Ю.М., Кифяк В.І. Розвиток аграрного сектора національної економіки на інституційних засадах: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. 248 с.

67. Лопатинський Ю.М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади: монографія. Чернівці: Рута, 2006. 343 с.
68. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2013. №4. С.86-93.
69. Лузан Я.Ю., Лузан О.Ю. Інституціоналізм – наукова платформа для удосконалення державної аграрної політики. *Економіка АПК*. 2016. №2. С. 29-37.
70. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1237/>
71. Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. Розвиток інституційних форм господарської діяльності на селі. Сімнадцятий Конгр. вчен. економістів аграрників та Міжнародна науково-практична конференція: зб. матеріалів. 30 травня 2019 р. Київ, 2019 р. С. 275-280.
72. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Кабміну України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248907971>
73. Білокінна І. Д. Вплив інвестиційного забезпечення на інвестиційний клімат України в аграрній сфері. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. Вип. №8. С.165-173
74. Гончарук І. В., Томашук І. В. Вплив еколого-економічного фактору на особливості організаційно-економічного механізму використання ресурсного потенціалу сільських територій. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. №4. С. 52-62
75. Чайка Т. О. Ефективність органічного сільського господарства в Україні. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2011. № 4. С. 160 - 164.
76. Зелена економіка – порятунок людства. URL: <http://www.dossier.org.ua/zelena-ekonomika-poryatunok-lyudstva>
77. Сутність органічного землеробства. URL: http://finance.mnau.edu.ua/finance.mnau.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=178

78. Органічне виробництво. URL: <http://www.slideshare.net/Irkamelnyk/ss-43067917>
79. Квач Я.П., Фірсова К.В., Борисов О.Г. «Зелена економіка»: можливості для України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. №6. С. 52-56.
80. Стан і перспективи розвитку зеленої економіки і зеленого бізнесу в Україні: аналітична доповідь. URL: [eep.org.ua>files/Копия Musina Green...29 05 2011.doc](http://eep.org.ua/files/Копия_Musina_Green...29_05_2011.doc)
81. Білокінна І.Д. «Зелене» зростання як модель збалансованого розвитку та її впровадження в аграрній сфері. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Зелена економіка та низьковуглецевий розвиток: міжнародний та національний вимір». 4 грудня 2020 р., Київ: Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, 2020. С. 40-42
82. Кучеренко В. М. Формування та розвиток аграрної ринкової інституції виноробної галузі: дис... канд. ек. н.: 08.00.03/ Національний університет харчових технологій. Київ, 2016. 257 с.
83. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#Text>
84. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text>
85. Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 588-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text>
86. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»

2.1. Економічна оцінка факторів і умов формування «зеленої економіки» в аграрній сфері

Формування «зеленої економіки» з кожним днем набирає все більших обертів і починає витісняти, так звану «коричневу». В усіх сферах відбувається зелена трансформація. Активно пропагандується безпечне безвідходне виробництво, раціональне використання природних ресурсів тощо. Концепція «зеленої економіки» – це шлях до сталого розвитку, який зміцнює три взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих його складових: екологічна безпека, соціальна справедливість та економічне зростання.

Запровадження моделі «зеленої економіки» передбачає зростання ролі держави в регулюванні економіки, створенні інституційних і правових умов для розвитку бізнесу на основі нових екостандартів і «зелених» технологій, екологізації господарства загалом.

За останні 25 років відбувся спад економіки України на 60% від рівня обсягів випуску продукції 1991 р., що змістило країну з 10 місця в Європі на останнє [1].

Україна перебуває в умовах ресурсної та енергетичної залежності через використання підприємствами застарілих екологічно шкідливих технологій, котрі є енергонеефективними, тому вибір стратегії розвитку національної економіки за принципами «зеленої економіки» є необхідним для забезпечення економіко-екологічної безпеки держави та встановлення соціальної справедливості серед населення.

У результаті Революції Гідності було остаточно визначено офіційний політичний курс України на Європейську інтеграцію й підписано Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, що обумовлює курс України на

дотримання європейських цінностей: верховенства права, поваги до прав людини та безпеки життя, зафіксованих у Загальній декларації прав людини; розвитку національної економіки відповідно до основних принципів, зафіксованих у Декларації «Цілі тисячоліття», ухваленої резолюцією ООН та ратифікованої Верховною Радою України [1].

Оскільки Україна стала на європейський шлях розвитку держави, то автоматично почала запускати процес трансформації на засадах «зеленої економіки», яка є невід'ємною частиною економік країн Європи на сучасному етапі розвитку та в довгостроковій перспективі.

Однією із головних об'єктів трансформації «зеленої економіки» є аграрна сфера. Саме вона потребує кардинальних змін, оскільки забезпечує продовольчий захист держави. До того ж, аграрна сфера нашої держави знаходиться в критичному стані і потребує кардинальних інституційних змін.

За даними Національного інституту стратегічних досліджень України, стан земельних ресурсів України близький до критичного. Землі сільськогосподарського призначення займають 71% з них 78% становить рілля. З 41576000 га з цих земель є приватними 74%, а державними – 26%. Поширені процеси деградації земель, ерозія ґрунтів охоплює 57% території. Щорічно змивається більш 500 млн. т ґрунту. Площа еродованих земель щорічно збільшується більш ніж на 80 тис. га. Економічний збиток від ерозії вже перевищує \$ 10 млрд. на рік. Знос агротехніки в Україні становить 40,7%. За останні десять років кількість агротехніки скоротилося в два рази [2].

Необхідність запровадження «зеленої» трансформації аграрної сфери очевидна. Держава робить певні кроки на шляху до її здійснення. Проте існує потреба в постійному оцінюванні та моніторингу факторів і умов формування «зеленої економіки» в аграрній сфері, що надасть змогу бачити реальну картину про стан її розвитку та здійснити порівняльний аналіз, виявивши позитивні і негативні сторони.

Основним показником, що демонструє економічне становище в країні є валовий внутрішній продукт (ВВП), показники якого за останні роки ми можемо побачити на рис. 2.1.

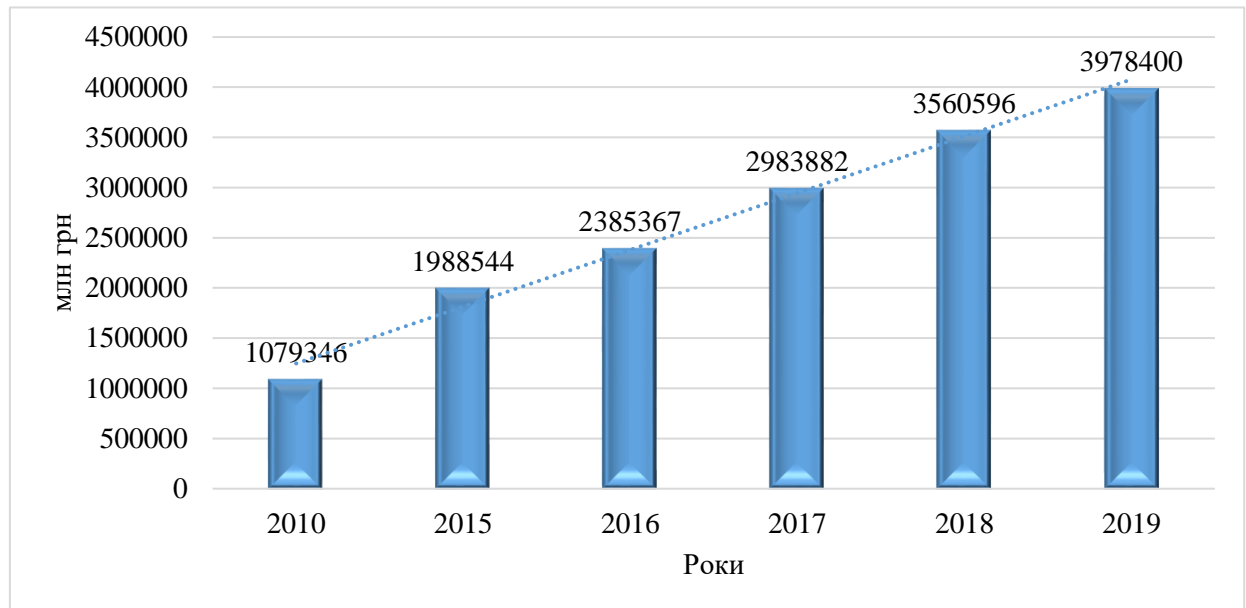

Рис. 2.1. Валовий внутрішній продукт України, у фактичних цінах

Джерело: сформовано автором на основі [3]

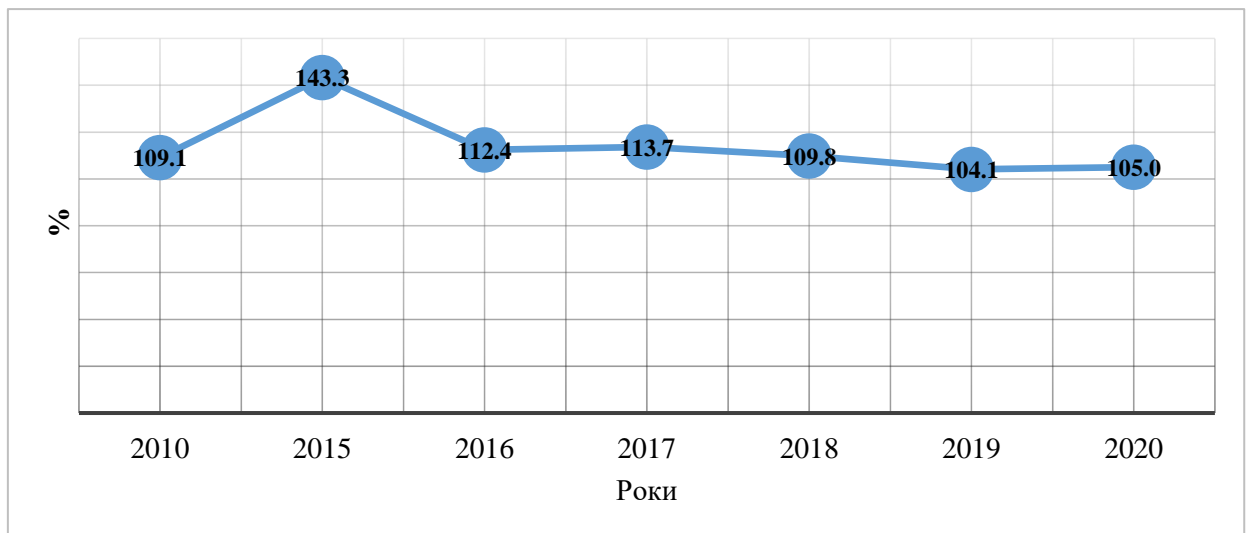
З рис. 2.1. можна зробити такий висновок, що валовий внутрішній продукт протягом 2010 – 2019 рр. стабільно збільшувався. У 2019 р. цей показник становив 3978400 млн грн., порівняно з ВВП у 2010 р. становив 1079346 млн грн, що на 2899054 млн грн менше, ніж у 2019 р. та у 2015 р. – 1988544 млн грн, що на 1989856 млн грн. менше, ніж у 2019 р. Збільшення ВВП це, звичайно, добре, проте в цьому випадку не враховано індекс інфляції, який постійно зростає на всі види товарів і послуг в Україні.

У ході трансформаційних процесів в Україні так і не вдалося наростити економічний потенціал. Натомість під час структурної, енергетичної та фінансової криз, які спричинили нестійкий розвиток національної економіки, були втрачені ресурси, капітал та час. Своєю чергою, геополітичний конфлікт, що триває понад три роки, звужує можливості забезпечення ефективного розвитку. Певне пожвавлення економічної активності, що спостерігалось у

2016 році, є незначним. Україна і надалі потребує систем-них інституційних та глибоких структурних реформ, запуску масштабних технологічних перетворень.

Пріоритетним завданням економічної політики, якому мають підпорядковуватися всі інші, є забезпечення упродовж наступних 15 років реального зростання валового внутрішнього продукту щонайменше удвічі з одночасним підвищенням рівня зайнятості населення працездатного віку до 70% [3].

Індекс споживчих цін (ІСЦ) характеризує зміни у часі загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання. Він є показником зміни вартості фіксованого набору споживчих товарів та послуг у поточному періоді до його вартості у базисному періоді. Тому проаналізуємо індекс споживчих цін у нашій країні за 2010 р. 2015 – 2020 рр. (рис. 2.2.).

**Рис. 2.2. Зміни споживчих цін в Україні за 2010, 2015 - 2020 рр.
(грудень до грудня попереднього року)**

Джерело: сформовано автором на основі даних Державної служби статистики України

З рис. 2.2. можна побачити плаваюче значення індексу споживчих цін за 2010, 2015 – 2020 рр. У 2020 р. індекс споживчих цін становив 105%, що майже

на 0,9% більше, ніж у попередньому році. Очевидно, що на зазначений показник мало вплив запровадження карантину задля попередження поширення коронавірусної хвороби. Якщо порівнювати індекс споживчих цін 2020 р. із 2015 р. та 2010 р., то він зменшився на 38,3% та 4,1% відповідно. Це є позитивним фактором для розвитку вітчизняної економіки. Проте, порівняно із 2019 р., у 2020 р. ІСЦ збільшився на 1,1%, це свідчить про негативні фактори впливу на економіку, велике значення відіграло поширення коронавірусної хвороби та введення карантинних заходів.

Індекс споживчих цін є найважливішим показником, який характеризує інфляційні процеси в економіці країни і використовується для вирішення багатьох питань державної політики, аналізу і прогнозу цінових процесів в економіці, перегляду розмірів грошових доходів та мінімальних соціальних гарантій населення, рішення правових спорів, перерахунку показників системи національних рахунків у постійні ціни [4].

Підвищення індексу споживчих цін є негативною ознакою економіки нашої держави, який переважно зростає протягом зазначеного періоду. Це є сигналом потреби трансформації національної економіки. Оскільки остання значно залежить від енергоресурсів, які не є екологічно безпечними і, у свою чергу, ще й дорогими. Відповідно наша економіка залежить від вартості енергоресурсів, які постійно збільшують собівартість вітчизняних товарів.

Крім того, в сільському господарстві переважно використовуються звичайні екологічно небезпечні енергетичні ресурси, ціни на які в останні роки значно збільшились. Україна є енергозалежною від імпорту енергоресурсів. Це значною мірою впливає на стан аграрної сфери та є перешкодою для формування «зеленої економіки» у ній.

Індекс цін на сільськогосподарську продукцію, незважаючи на сезонні коливання, в динаміці притримується рівня індексу інфляції, і переважно випереджає його.

Постійне підвищення цін на сільськогосподарську продукцію, яке ми

спостерігаємо впродовж останніх років повинне було, збільшуючи кількість грошових ресурсів, призвести до поліпшення матеріально-технічної бази аграрних підприємств, підвищення родючості ґрунтів, нарощування обсягів виробництва тощо, проте цього не відбулось.

Таблиця 2.1

Зведена таблиця індексів цін реалізації сільськогосподарської продукції в Україні за 2016 – 2020 рр., %

Місяць	Роки					Відхилення 2020 р. до 2016 р. +,-
	2016	2017	2018	2019	2020	
Січень	98,9	102,2	102,1	101,5	102,7	3,8
Лютий	106	103,2	101,4	100,6	105,5	-0,5
Березень	100,1	101,6	103,5	97,8	102,3	2,2
Квітень	102,7	102,3	103,6	100,5	113	10,3
Травень	101,6	98	97,9	97,1	95,8	-5,8
Червень	97,1	99,7	96,2	97,6	101,2	4,1
Липень	101,6	100	98,6	100,1	97,5	-4,1
Серпень	94,2	96,1	99,1	94,7	98,6	4,4
Вересень	96,5	99,5	100,6	92,5	107	10,5
Жовтень	103,3	103,8	99,5	101,5	106,3	3
Листопад	102,2	102,2	100,6	100,8	108,9	6,7
Грудень	103,8	102,9	101,5	101,5	-	-
За рік	100,7	101,0	100,4	98,9	103,5	2,9

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України

З табл. 2.1 можна зробити висновок, що у 2020 р. (без врахування індексу за грудень) році індекс цін реалізації сільськогосподарської продукції збільшився на 2,9% порівняно із 2016 р. Також спостерігалось зменшення даного індексу помісячно 2020 році порівняно з відповідним місяцем 2016 р. у лютому на 0,5%, травні – 5,8% та липні – 4,1%.

Виробництво агропродукції має свої особливості, насамперед це сезонність виробництва, залежність від погодних умов, кількості опадів, якісного складу земель і т. д. Крім того значний вплив здійснює наявне інституційне середовище, в умовах якого здійснюється виробництво і реалізація сільськогосподарської продукції. Усі ці чинники певною мірою впливають на індекс цін сільськогосподарської продукції.

Порівняння індексу цін сільськогосподарської продукції та загального індексу цін в державі можна побачити на рис. 2.3.

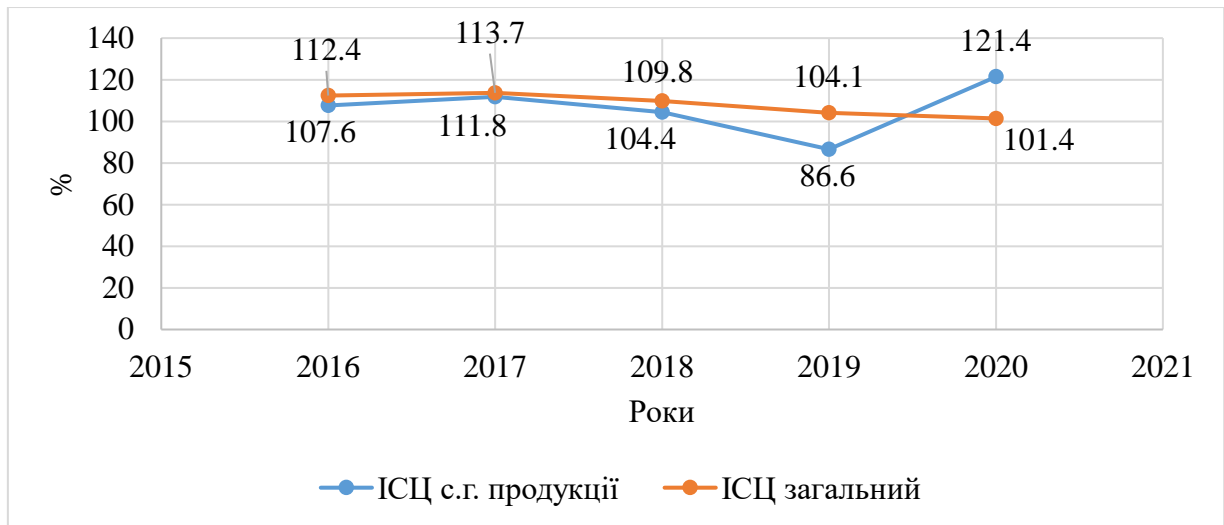

Рис. 2.3. Графічне зображення індексу інфляції та індексу цін агропродукції в Україні за 2016 р. – липень 2020 р.

Джерело: сформовано автором на основі даних Державної служби статистики України

З рис. 2.3 ми бачимо, що у станом на липень 2020 р. у індекс цін на сільськогосподарську продукцію значно вищий, ніж загальний індекс цін у державі, а саме на 20%. Це свідчить про збільшення цін на агропродукцію в 2020 р. У 2019 р. ситуація була протилежною, оскільки даний індекс сільськогосподарської продукції був меншим на 17,5% за індекс інфляції. Тобто були фактори, котрі вплинули на зменшення ціни на сільськогосподарську продукцію у 2019 р. Одним із яких, можна вважати хороший урожай на зернові та інші види сільськогосподарської продукції.

На думку більшості експертів, вирішальним чинником у формуванні «зеленої економіки» та забезпеченні сталого розвитку має стати те, що в перспективі основу її природно-ресурсного потенціалу повинні скласти не природні копалини, а відновлювані види ресурсів з активізацією використання їх екологічних та соціальних функцій. Провідними секторами у цьому повинні стати органічне землеробство, лісове господарство, рекреаційний комплекс,

туристичний сектор, креативна економіка – тобто все те, що формує основу «зеленої економіки». Сам характер такого використання природно-ресурсного потенціалу обумовлює природну потребу ресурсокористувачів і власників природних факторів у їх розширеному відтворенні, тобто підвищенні кількісних і якісних характеристик компонентів базових екосистем. Зокрема, стійке сільськогосподарське виробництво можливе лише за умови нарощування родючості земель, а умовою стійкої рекреаційної діяльності є випереджувальне відтворення матеріальних та інформаційних властивостей природного капіталу, на основі якого надаються рекреаційні послуги [5].

Виробники сільськогосподарської продукції через підвищення цін на ресурси, тобто зростання інфляції, не в змозі забезпечити процес виробництва в достатній кількості водою для поливу, мінеральними добривами, засобами захисту для рослин тощо. До того ж, у процесі господарювання за принципами «зеленої економіки» кожен з етапів повинен здійснюватись таким чином, щоб не порушувати екологічну безпеку населення та навколишнього середовища. У зв'язку з позитивним економічним балансом останніми роками українські аграрії збільшили посівні площі соняшнику, кукурудзи і ріпаку. Ці культури виносять із урожаєм значну кількість поживних речовин, вологи і знижують родючість ґрунтів. Крім того, основна маса цих культур, вирощених на нашій території, експортується як сировина для виготовлення екобезпечних видів палива. Таким чином, ми створюємо екологічні ризики для своєї економіки і тим самим захищаємо від цього економіки інших країн.

Однак причиною поведінки вітчизняних сільгоспвиробників є важкі фінансові умови, в яких вони змушені функціонувати, спричинені безсистемною політикою держави та неефективним інституційним забезпеченням.

Слушною є думка С. Коляденко, яка зазначає таке: «...екологічні фактори і проблеми, що впливають на інтенсифікацію розвитку АПК, особливо на інтенсивність використання земельних угідь, значною мірою

залежать від способу і системи господарювання, тобто від типу виробничих відносин, що є економічним фундаментом господарювання. В умовах сьогодення створюються передумови для розвитку нового механізму природокористування в агропромисловій сфері економіки на основі активного використання економічних ринкових важелів...» [6].

Додана вартість у сільському господарстві України та інших країнах у постійних цінах 2010 р. зазначена на рис. 2.4.

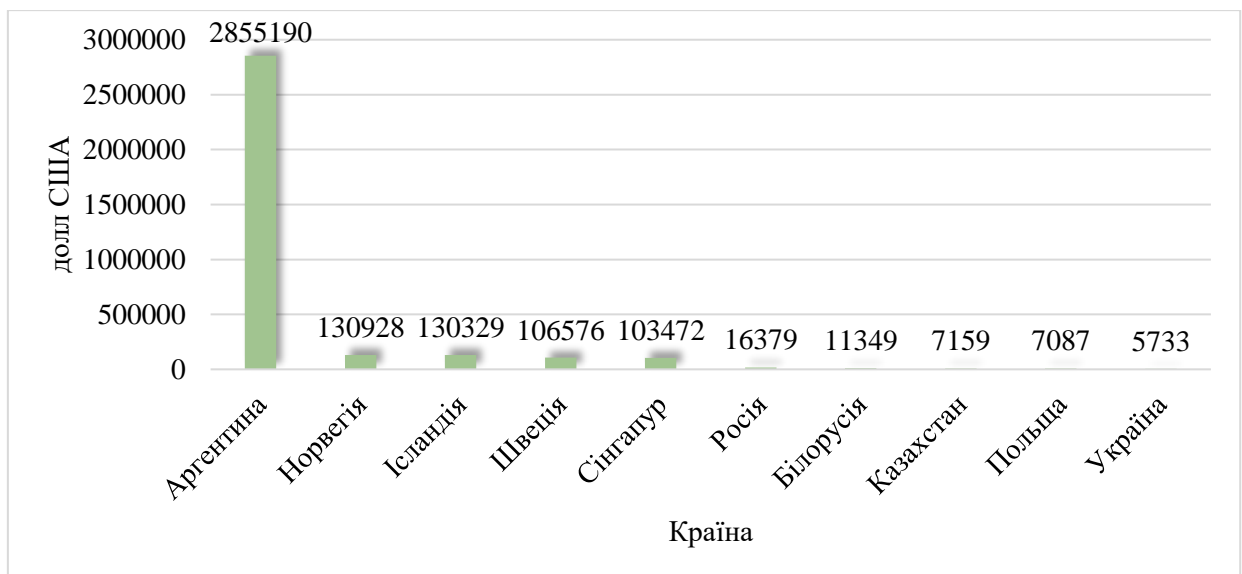

Рис. 2.4. Додана вартість у сільському господарстві на одного працівника в постійних цінах 2010 р., 2019 р.

Джерело: сформовано автором на основі [7]

З рис. 2.4 видно, що Аргентина є лідером у 2019 р. за доданою вартістю в сільському господарстві на одного працівника і яка становить 2855190 дол США. Росія знаходиться на 46 місці в рейтингу із значенням 16379 дол. США, Білорусія – на 57 місці, Казахстан – на 68 місці, Польща – на 69 місці. Україна займає 82 позицію в цьому рейтингу із значенням 5733 дол. США. Отже, Україні необхідно збільшувати додану вартість в сільському господарстві та збільшувати обсяги переробки сільськогосподарської сировини, реалізуючи готову продукцію. Необхідно відходити від політики сировинного приросту для європейських країн, а експортувати готову сільськогосподарську продукцію.

Наша держава має величезний природний потенціал, порівняно з іншими країнами Європи, і може стати світовим аграрним лідером. Проте, присутня низка факторів та бар'єрів, що не дають можливість нам зрушитись з місця та значною мірою використати зазначений потенціал задля формування «зеленої економіки» у вітчизняній аграрній сфері.

Суттєвою проблемою в аграрній сфері України є посилення концентрації у користуванні одного власника земельних ресурсів, що підсилює монополізацію певних сегментів аграрного ринку, створює ризики для виникнення штучного дефіциту, погіршення умов, які характеризують співвідношення попиту і пропозиції та поява певних змов виробників щодо цін на сільськогосподарську продукцію. Такі чинники порушують добросовісну конкуренцію, підсилюють інтенсифікацію та неконтрольоване використання угідь сільськогосподарського призначення.

Орендні ставки на землі сільськогосподарського призначення є значно меншими, ніж в інших європейських країнах, що негативно позначається на рівні життя великої кількості сільських землевласників і не сприяє продуктивному використанню землі. Ціна оренди гектара землі сільськогосподарського призначення в Україні становить 37 дол. США, тоді як у Франції – 195 дол. США, Німеччині – 219 дол. США, Болгарії – 279 дол. США, Нідерландах – 672 дол. США. Як результат, велика кількість сільських землевласників позбавлена справедливого доходу від одного зі своїх найцінніших активів. Фактично, близько 4,5 млн малих землевласників, часто пенсіонерів, нині одержують 10–20 відсотків свого річного доходу від здачі в оренду землі за ставками, що є на порядок меншими від потенційного доходу. Крім того, надзвичайно низькі орендні ставки не сприяють продуктивному використанню землі [7].

Таким чином, ситуація у вітчизняному аграрному секторі склалася таким чином, що масштабні компанії, орендуючи землі сільськогосподарського призначення, виснажують їх, отримують

надприбутки, переважно від експорту продукції, і навіть не сплачують гідну орендну плату селянам. У цьому випадку не відбувається справедливий розподіл ресурсів у країні, що стає бар'єром для економічного зростання, а також порушує екологічну безпеку довкілля та соціальну справедливість. А це головні складові концепції «зеленої економіки».

Стан сільськогосподарського виробництва за останні роки можна наочно побачити на рис. 2.5.

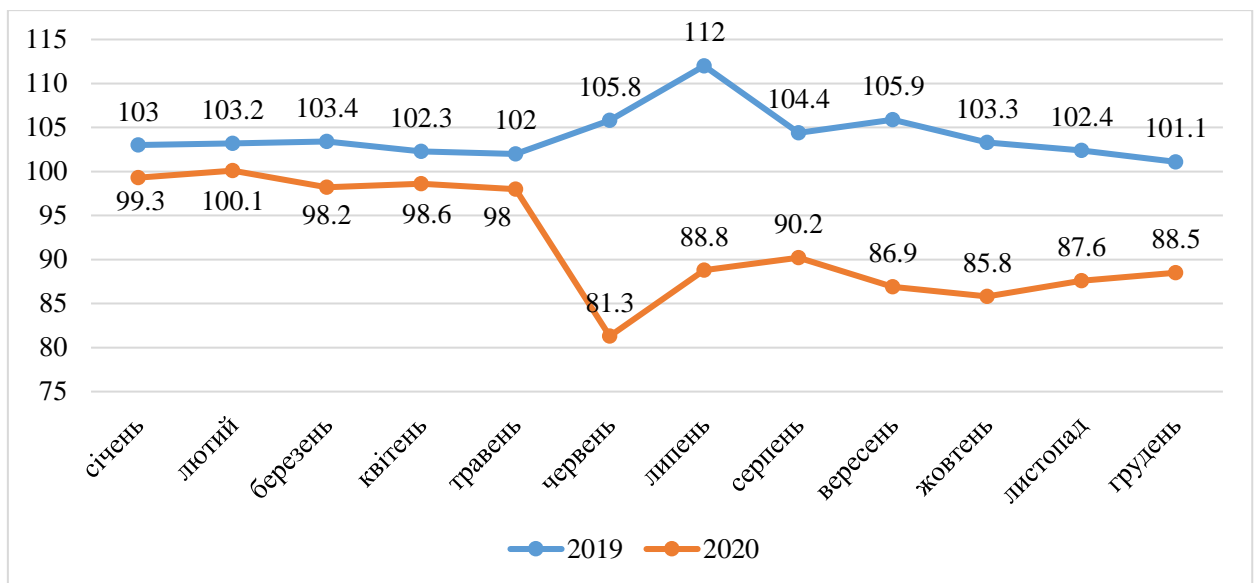

Рис. 2.5. Сільськогосподарське виробництво за 2019 – 2020 рр. в Україні (кумулятивно, у % до відповідного періоду попереднього року)

Джерело: сформовано автором на основі даних Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України

З рис. 2.5 видно, що протягом 2019 року сільське господарство збільшило обсяги вироблення продукції порівняно із попереднім роком і досягло максимального значення у липні 112% порівняно із липнем 2018 року. У 2020 році рівень сільськогосподарського виробництва погіршився порівняно із 2019 роком, на графіку зображено криву 2020 року, котра знаходиться нижче, ніж крива сільськогосподарського виробництва 2019 року. До того ж, ситуація значно погіршилась у червні 2020 року, де спостерігається значний спад кривої і показник становить лише 81,3% порівняно із відповідним місяцем 2019 року. Отже, виробництво сільськогосподарської

продукції у 2020 році значно зменшилось порівняно із 2019 роком.

За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України на зменшення сільськогосподарського виробництва у 2020 році вплинули такі фактори:

- зменшення попиту на продукцію агропромислового комплексу у країнах торгових партнерах через карантинні заходи;
- нижча урожайність більшості с.- г. культур порівняно з минулим роком через несприятливі умови перезимівлі озимих культур;
- висока витратність вирощування ВРХ;
- адаптація підприємств до нових умов господарювання (зокрема, виробників м'яса птиці).

Результат сільськогосподарського виробництва має залежність від багатьох факторів, проте основним є, все ж таки, природний, котрий характеризує природні умови для виробництва аграрної продукції, а також відіграє велике значення у діяльності аграрних суб'єктів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Індекси фізичного обсягу продукції сільського господарства,
реалізованої підприємствами і господарствами населення в Україні ,
% до попереднього року**

Реалізовано	Роки						Відхилення,+/-	
	2010	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	2018 ¹	2019 ¹	2019 р. до 2015 р.	2019 р. до 2010 р.
підприємствами	95,8	106,9	87,9	107,5	105,7	114,1	7,2	18,3
господарствами населення	99,6	99,6	96,7	101,2	103,4	107,3	7,7	7,7

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: сформовано автором на основі даних Державної служби статистики України

З табл. 2.2 помітно, що щорічно фізичні обсяги сільськогосподарської продукції, реалізованої підприємствами переважають над відповідними

обсягами, реалізованими господарствами населення, винятком є 2016 рік та 2010 рік як базовий. Проте, індекс фізичного обсягу сільськогосподарської продукції реалізованої підприємствами збільшився на 7,2% та на 7,7% реалізованої господарствами населення у 2019 році порівняно із 2015 роком. У 2019 році порівняно із 2010 роком відбулось значне збільшення у реалізації підприємствами на 18,3%.

В Україні рослинництво переважає над тваринництвом і тому певні зміни, які впливають на загальні показники сільськогосподарського виробництва, значною мірою залежать саме від галузі рослинництва. На обсяги виробництва продукції рослинництва великий вплив має урожайність культур. Ми погоджуємось з думкою М. В. Зось-Кіор [8], який розділяє три групи факторів, що можуть впливати на урожай сільськогосподарських культур, а саме визначальні, формувальні та ощадні.

Природний фактор впливає на розміщення виробництва сільськогосподарської продукції, його галузеву структуру та є причиною відмінностей територіального характеру і зміни обсягів виробництва в динаміці. Культурама, які вирощуються в сільському господарстві, притаманні значні відмінності вегетаційного періоду, потребах вологи, світла, тепла, якості ґрунтів тощо. Вказані фактори визначають розміщення культур як за регіонами, так і на господарствах. Природні фактори також впливають на розміщення тваринництва, оскільки саме вони формують кормову базу. Хоча на сьогодні розвиток науки дозволяє певною мірою пом'якшувати і згладжувати ці умови, проте лише незначною мірою.

Енергоспоживання є важливим показником для економіки будь-якої країни. У зв'язку з розвитком «зеленої економіки» необхідністю є збільшення частки відновлюваної енергетики у загальному енергоспоживанні країни. Тому на основі даних Державної служби статистики проаналізуємо стан енергоспоживання на основі відновлюваних джерел у динаміці (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3

Енергоспоживання на основі відновлюваних джерел в Україні ¹

Показник	Роки						Відхилення 2019/ 2010, +/-
	2010	2015	2016	2017	2018	2019 ²	
Загальне постачання первинної енергії, тис. т н.е. з нього:	132308	90090	94383	89462	93492	89072	-43236
Гідроенергетика, тис. т н.е.	1131	464	660	769	897	560	-571
у % до підсумку	0,9	0,5	0,7	0,9	0,9	0,6	-0,3
Енергія біопалива та відходи, тис. т н.е.	1476	2102	2832	2989	3208	3362	1886
у % до підсумку	1,1	2,3	3,0	3,3	3,4	3,8	2,7
Вітрова та сонячна енергія, тис. т н.е.	4	134	124	149	197	426	422
у % до підсумку	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,5	0,5
Загальне постачання енергії від відновлюваних джерел, тис. т н.е.	2611	2700	3616	3907	4302	4348	1737
Частка постачання енергії від відновлюваних джерел, %	2,0	3,0	3,8	4,4	4,6	4,9	2,9

¹ 2015-2019 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м.Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² Дані оперативні.

Примітка. В окремих випадках сума складових може не дорівнювати підсумку у зв'язку з округленням даних.

Джерело: сформовано автором на основі даних Державної служби статистики України

З таблиці 2.3. можна побачити, що частка постачання енергії від відновлюваних джерел у 2019 році становила 4,9%, тобто 4,35 млн т н.е., а порівняно із 2010 роком зросла на 2,9%. У 2019 році було значне зменшення споживання гідроенергії на 0,57 млн т н.е. порівняно із 2010 роком.

Енергоспоживання на основі відновлювальних джерел з кожним роком в нашій країні збільшується відповідно до загального споживання енергії. Це свідчить про збільшення ступеня обізнаності населення про переваги альтернативної енергетики такі, як екологічна безпека та економічна вигідність.

Оскільки постійно збільшується енергоспоживання з відновлювальних

джерел, то логічним є те, що кожного року встановлена потужність електростанцій на основі відновлюваних джерел збільшується також, що у свою чергу призводить до збільшення виробництва екологічно безпечної електроенергії в нашій країні (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Установлена потужність і відпуск електроенергії за типами електростанцій в Україні за 2018-2019 рр.

Типи генеруючих підприємств	Установлена потужність електростанцій на кінець року, тис. кВт		Відхилення, +/- 2019 р. до 2018 р.	Відпуск електроенергії, млн. кВт·год		Відхилення, +/- 2019 р. до 2018 р.
	2018 р.	2019 р.		2018	2019	
Усього у тому числі	51508	51444	-64	148324	141213	-7111
теплові електростанції	23906	22265	-1641	43773	40910	-2863
теплоелектростанції	5470	5855	385	10922	10738	-184
атомні електростанції	13835	13835	0	79383	77948	-1435
гідроелектростанції≠	6242	6326	84	11826	7712	-4114
інші електростанції з них	2054	3163	1109	2420	3906	1486
вітрові електростанції	476	795	319	1182	1760	578
сонячні електростанції	1201	1953	752	1103	1883	780

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

У 2019 році було збільшено кількість електростанцій відновлюваної енергетики. Потужність вітрових електростанцій збільшилась у 2019 році порівняно із 2018 на 319 тис. кВт, а сонячних – на 752 тис. кВт. Крім того, стабільними були потужності атомних електростанцій і становили 13835 тис. кВт. Зменшили свої потужності теплові електростанції на 1641 тис. кВт. Загалом встановлених потужностей у 2019 році було менше на 64 тис. кВт порівняно із попереднім роком.

Усього відпуск електроенергії зменшився на 7111млн кВт-год. Відпуск сонячними електростанціями збільшився на 780 млн кВт-год, а вітряними – на 578 кВт-год. Отже, відпуск енергії зменшився у всіх видах електростанцій, крім тих, що працюють на відновлюваних джерелах енергії. Це свідчить про позитивні зрушення на ринку відновлюваної енергетики і поліпшення інституційного середовища, наявність стимулюючих факторів, у цьому випадку «зеленого» тарифу.

Електроенергія із відновлюваних джерел енергії вважається однією із найдорожчих в Україні. Проте, чим вищі прибутки, тим більша кількість податків сплачується державою. З кожним роком, як вже зазначалося, кількість виробленої енергії з альтернативних джерел енергії зростає, тому зростають прибутки представників відновлюваної енергетики і, відповідно, – податки, котрі вони сплачують щорічно. Для прикладу, порівняємо кількість сплачених податків із двох відновлюваної енергетики та вугільної генерації (рис. 2.6).

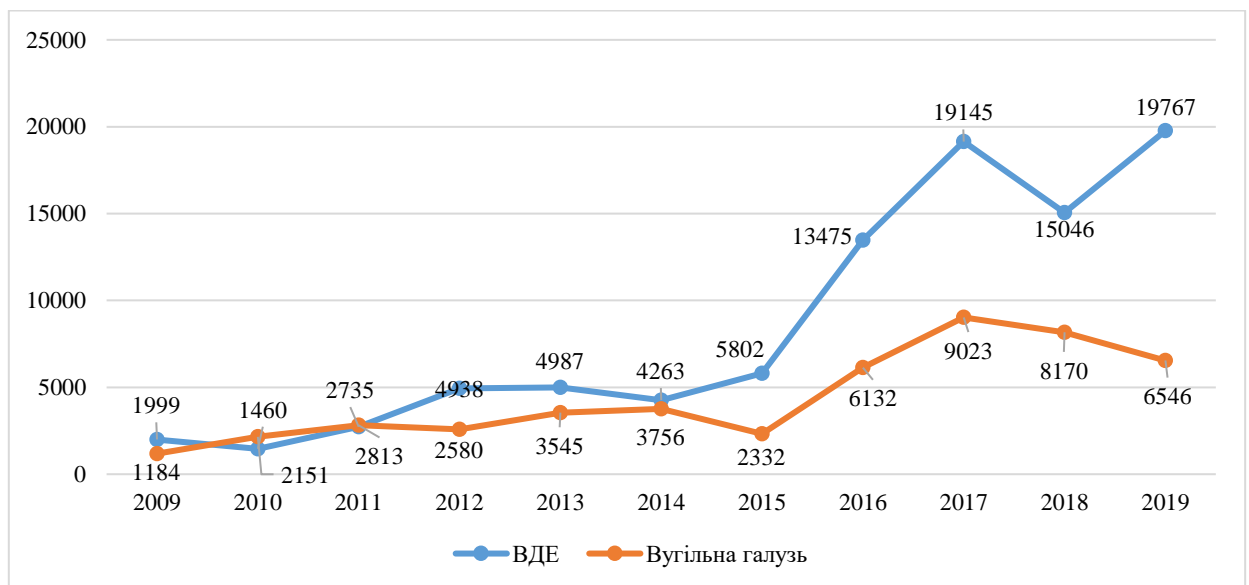

Рис. 2.6. Податки, сплачені з виробництва відновлюваної енергії та вугільної генерації в Україні, млн грн

Джерело: [9]

За даними Європейсько-українського енергетичного агентства, кількість

податків, сплачених галуззю відновлюваної енергетики у 2019 році становила 19767 млн грн, це на 13221 млн грн більше, ніж вугільною галуззю.

Найбільші суми обидві галузі сплачували в якості ПДВ, податку на прибуток підприємств та ПДФО. ВДЕ з 2016 року почала платити у 5 разів більше земельного податку – 271,5 млн грн проти 43,5 млн грн у 2015 р. А у 2019 р. цей податок у альтернативної генерації становив уже 331,2 млн. грн. У вугільної генерації земельний податок зріс менше, ніж у 2 рази: 46,5 млн грн у 2015 р. і 70,9 млн грн у 2016 р. А у 2019 р. вугільної генерації було сплачено 97,7 млн грн податку за землю. Натомість ВДЕ не платили екологічний податок. А ось вугільній генерації довелося сплатити його за десятиріччя у сумі 14,7 млн грн – це третина від усіх їх податкових надходжень за 10 років [9].

Ми погоджуємось із думкою І. Кириленка та Д. Токарчук, які досліджують такий елемент «зеленої економіки», як переробка відходів в аграрній сфері та наголошують, що поводження з відходами аграрних підприємств, при застосуванні прогресивних технологій, здатне перетворитися з екологічної проблеми у потенційно прибутковий напрям діяльності – виробництво цінної вторинної продукції, у тому числі й біопалива. Традиційні аграрні підприємства, що розвивають галузі рослинництва і тваринництва, мають значний потенціал для виробництва біологічного палива, зокрема, біогазу [10, с. 69]. Надзвичайно важливим фактором у формуванні «зеленої економіки» є збільшення кількості перероблених відходів у країні. Тому необхідно дослідити сучасне поводження з відходами в нашій державі (табл. 2.5).

Із табл. 2.5 можемо зробити висновок, що в нашій державі у 2019 р. порівняно із 2010 р. утилізовано відходів I-IV класів небезпеки менше на 37686,6 тис. т, у тому числі I-III класів небезпеки утилізовано менше на 390,3 тис. т. Відбулось збільшення імпорту відходів збільшення імпорту відходів I-IV класів небезпеки на 17,9 тис. т у 2019 році порівняно із 2010 р.

Таблиця 2.5

**Основні показники утворення та поводження з відходами
в Україні, тис. т**

	Роки						Відхилення 2019/2010	
	2010		2015		2019		I-IV класів небезпеки	у тому числі I-III класів небезпеки
	I-IV класів небезпеки	у тому числі I-III класів небезпеки	I-IV класів небезпеки	у тому числі I-III класів небезпеки	I-IV класів небезпеки	у тому числі I-III класів небезпеки		
Утворено ²	425914,2	1659,9	312267,6	587,3	441516,5	553,0	15602,3	-1106,9
У тому числі від економічної діяльності	419191,8	1659,8	306214,3	587,1	435619,8	552,6	16428	-1107,2
Зібрано, отримано зі сторони	30015,1	259,6	22776,0	119,2	20322,7	90,3	-9692,4	-169,3
Імпортовано	4,1	0,0	3,4	2,5	22,0	3,6	17,9	3,6
Утилізовано	145710,7	642,4	92463,7	314,5	108024,1	252,1	-37686,6	-390,3
Спалено	1058,6	16,5	1134,7	5,8	1059,0	10,6	0,4	-5,9
Передано для утилізації ³	41822,9	985,2	8401,3	222,8	10798,5	228,0	-31024,4	-757,2
Передано для видалення ³	-	-	14444,0	44,6	6885,4	29,2	6885,4	29,2
Експортовано	281,3	26,6	675,4	1,0	260,6	2,2	-20,7	-24,4
Видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти	313410,6	126,9	152295,0	78,6	238997,2	93,3	-74413,4	-33,6
Розміщено на стихійних звалищах ⁴	87,4	0,1	14,4	0,0	3,4	0,0	-84	-0,1
Втрачено (випаровування, витікання, пожежі тощо)	1367,6	188,2	6,5	0,1	12,0	8,2	-1355,6	-180
Накопичено протягом експлуатації у місцях видалення відходів на кінець року ⁵ , млн.т	13267,5	16,2	12505,9	12,1	15398,6	12,3	2131,1	-3,9
у розрахунку на 1 км ² , т	21984,2	26,9	21692,8	20,9	26706,9	21,3	4722,7	-5,6

² Наведено дані від економічної діяльності підприємств та організацій з урахуванням відходів, утворених у домогосподарствах.

³ У 2010 році наведено дані про загальний обсяг відходів переданих на сторону (для утилізації та видалення).

⁴ У 2010 році наведено дані про відходи видалені у місця неорганізованого зберігання.

⁵ У 2010 році наведено дані про загальний обсяг відходів на кінець року, які були постійно та тимчасово розміщені у спеціально відведених місцях чи об'єктах економічно активних підприємств і організацій.

Джерело: сформовано і розраховано автором на основі [11, с. 180]

Ефективне поводження з відходами аграрних підприємств на сьогодні є передумовою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та інтеграції України у європейський простір з екологічної позиції [60, с. 178].

Оскільки, на сучасному етапі розвитку економіки наша країна все ще активно використовує викопні джерела енергії та палива, тому необхідно проаналізувати, яку частку займають витрати на електроенергію, паливо та енергію у загальній сумі витрат сільськогосподарських підприємств (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Структура витрат усіх підприємств на виробництво продукції
(робіт, послуг) сільського господарства в Україні у 2019 році¹**

Види витрат	Усі підприємства ²		У тому числі фермерські господарства	
	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку
Витрати – усього	463 271,6	100,0	78 580,2	100,0
Прямі матеріальні витрати – усього	266 918,0	57,7	47 299,5	60,2
<i>у тому числі</i>				
насіння та посадковий матеріал	38 402,2	8,3	8 335,2	10,6
корми	52 678,8	11,4	2 774,4	3,5
з них покупні	23 752,9	5,1	1 299,3	1,7
інша продукція сільського господарства	7 653,1	1,7	309,5	0,4
мінеральні добрива	69 506,2	15,0	16 364,3	20,8
пальне і мастильні матеріали	40 532,0	8,7	9 995,2	12,7
електроенергія	4 578,8	1,0	536,8	0,7
паливо й енергія	2 651,5	0,6	220,6	0,3
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	22 942,0	5,0	4 661,6	5,9
Прямі витрати на оплату праці	29 729,6	6,4	4 435,4	5,6
Інші прямі витрати – усього	98 849,9	21,3	18 696,2	23,8
<i>у тому числі</i>				
відрахування на соціальні заходи	6 640,3	1,4	1 029,0	1,3
орендна плата за:				
земельні частки (паї)	45 011,5	9,7	8 485,4	10,8
майнові паї	497,9	0,1	44,2	0,1
амортизація	32 292,9	7,0	7 129,1	9,1
Загальновиробничі витрати – усього	67 774,1	14,6	8 149,1	10,4
<i>з них</i>				
оплата послуг сторонніх організацій	35 714,8	7,7	4 413,0	5,6

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: Державна служба статистики України

З табл. 2.6 ми бачимо, що із загальної сукупності понесених витрат на виробництво, сільськогосподарські підприємства витрачають 10,3% на паливо, енергію, електроенергію і мастильні матеріали, а саме 47762,3 млн грн. У фермерських господарствах цей показник вищий і становить 13,7%. У гривневому еквіваленті це 10752,6 млн грн.

У 2019 р. витрати на електроенергію, паливо та енергію становили 7230,3 млн грн, що становить 1,56% від загальної кількості витрат сільськогосподарських підприємств. Таким чином, ми бачимо, що сільськогосподарські підприємства є енергозалежними, оскільки витрачають значні матеріальні ресурси на електроенергію, паливо, енергію і, звичайно, достатній відсоток займають витрати на паливо і мастильні матеріали.

Для того щоб зменшити собівартість, необхідно зменшити витрати підприємств, тому щоб зрозуміти наскільки собівартість залежить від тих чи інших витрат, необхідно здійснити кореляційний аналіз. Для початку зробимо вибірку загальної собівартості та витрат сільськогосподарських підприємств в динаміці і зведемо за допомогою табл. 2.7.

З табл. 2.7 ми бачимо, що протягом 2008 – 2019 рр. собівартість сільськогосподарської продукції зростала і у 2019 році становила 463271,6 млн грн, прямі витрати за період 2008 – 2019 рр. збільшились на 227937,3 млн грн. Це викликано значною інфляцією протягом цих років, збільшенням цін на електроенергію, паливо, насіння тощо. Витрати на оплату праці у 2019 році порівняно із 2018 роком збільшились на 4495,2 млн грн. Відрахування на соціальні заходи зростали відповідно до заробітної плати. Амортизаційні відрахування протягом досліджуваного періоду поступово збільшувались і у 2019 році становили 32292,9 млн грн.

Для кращого розуміння взаємозв'язку між собівартістю і витратами пропонуємо здійснити кореляційний аналіз, який покаже нам тісноту та напрям зв'язку між собівартістю, матеріальними витратами, оплатою праці, відрахуваннями на соціальні заходи, амортизацією та іншими витратами.

Таблиця 2.7

**Собівартість продукції та витрат за елементами
сільськогосподарських підприємств України за 2009-2019 рр., млн грн**

Рік	Собівартість (Y)	Прямі матеріальні витрати (X1)	Витрати на оплату праці (X2)	Відрахування на соціальні заходи (X3)	Амортизація (X4)	Інші витрати (X5)
2008	40704,4	38980,7	5942,4	1421,9	2806,8	6194,4
2009	51685,9	42405,9	5962,0	1780,3	3529,7	7531,4
2010	60382,8	52528,2	6806,8	2434,5	3963,1	9276,9
2011	73754,2	70732,2	9028,9	3048,9	4845,7	11610,1
2012	98693	84855,7	11610,4	4253,9	6523	16496,3
2013	105639,4	88541,7	9719,4	3565,2	6971,7	18392,3
2014	129230,5	108700,9	11044,1	4149,4	8308,7	22110,5
2015	228519,6	168505	12425,5	4355,2	10212,4	33021,5
2016	288499,3	207870,2	15638,4	3480,1	14153,5	47357,1
2017	404970,2	242313,7	20326,7	4416,7	19176,6	55668,8
2018	442993,4	247997,2	25234,4	5533,7	25752,9	63730,2
2019	463271,6	266918	29729,6	6640,3	32292,9	59916,7
Відхилення 2019/2009, +/-	411585,7	224512,1	23767,6	4860	28763,2	52385,3
Відхилення 2019/2018, +/-	20278,2	18920,8	4495,2	1106,6	6540	-3813,5

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики

України

Спочатку необхідно на основі даних таблиці 3.2 обрахувати коефіцієнт кореляції (r), який визначається за формулою:

$$r = \frac{\sum[(X-x)(Y-y)]}{\sqrt{\sum(X-x)^2 \sum(Y-y)^2}} \quad (2.1)$$

Оскільки в нас кілька факторних ознак, а саме X1 – прямі матеріальні витрати, X2 – витрати на оплату праці, X3 – відрахування на соціальні заходи, X4 – амортизаційні відрахування, X5 – інші витрати, то необхідно побудувати кореляційну матрицю (Табл. 2.8), котра будується за допомогою функції КОРРЕЛ в офісній програмі Excel.

Таблиця 2.8

**Кореляційна матриця собівартості продукції та витрат за елементами
сільськогосподарських підприємств України**

	Собівартість	Прямі матеріальні витрати	Витрати на оплату праці	Відрахування на соціальні заходи	Амортизаційні відрахування	Інші витрати
Собівартість	1					
Прямі матеріальні витрати	0,9885145	1				
Витрати на оплату праці	0,9657353	0,942033	1			
Відрахування на соціальні заходи	0,8321889	0,8385013	0,903759	1		
Амортизаційні відрахування	0,9660298	0,9373286	0,993946	0,875976	1	
Інші витрати	0,9920473	0,9930402	0,946576	0,821562	0,942999	1

Джерело: розраховано автором на основі табл. 2.5

За допомогою кореляційної матриці ми бачимо, що коефіцієнт кореляції прямих матеріальних витрат до собівартості становить 0,99, витрат на оплату праці – 0,97, амортизації – 0,97 та інших витрат – 0,99. Оскільки подані коефіцієнти наближені до 1, то це свідчить про тісний зв'язок між ознаками. Коефіцієнт кореляції відрахуваннями на соціальні заходи і собівартістю 0,83, це менше за 0,9, тому ми його, під час побудови рівняння, брати до уваги не будемо. Крім того, фактор X3 – відрахування на соціальні заходи, дуже сильно повторює фактор X2 – витрати на оплату праці, оскільки значно залежить від нього. Тому фактор X2 ми також не будемо використовувати для побудови лінійної регресії. Отже, для побудови лінійної регресії ми будемо використовувати такі фактори: прямі матеріальні витрати, амортизацію, інші прямі витрати.

Рівняння лінійної регресії має такий вигляд:

$$Y_{\text{розрахункове}} = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots + b_nx_n \quad (2.2)$$

де n – кількість факторів, що впливають на результативну ознаку.

У нашому випадку n=3, тому далі будемо вважати, що X1 – прямі

матеріальні витрати, X2 – амортизаційні відрахування та X3 – інші витрати. І наше рівняння буде мати такий вигляд:

$$Y_{\text{розрахункове}} = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3 \quad (2.3)$$

Невідомі коефіцієнти будемо розраховувати за допомогою функції ЛИНЕЙН в Excel, результати представлені в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

**Результати обрахунку
невідомих коефіцієнтів економіко-математичного аналізу**

b3	b2	b1	b0
3,776505525	4,63389915	0,42048873	-21805,89
1,908888133	1,47424219	0,45915184	11891,671
0,99327846	15500,9966	#Н/Д	#Н/Д
394,0678332	8	#Н/Д	#Н/Д
2,84061E+11	1922247155	#Н/Д	#Н/Д
#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д
#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д

Джерело: розраховано автором

Отже, підставивши обраховані нами коефіцієнти, рівняння регресії буде мати такий вигляд:

$$\text{Собівартість}_{\text{розрахункова}} = -21805,89 + 0,42x_1 + 4,63x_2 + 3,78x_3 \quad (2.4)$$

Таким чином, за допомогою поданого рівняння, підставивши значення, обрахуємо наше $Y_{\text{розрахункове}}$, тобто знайдемо розрахункову собівартість сільськогосподарських підприємств (табл. 2.10).

З таблиці 2.10 ми бачимо, що собівартість фактична поступово збільшується протягом вказаного періоду, собівартість розрахункова також збільшується щорічно і у 2019 р. становить 466347,9 млн грн, що на 3076,3 млн грн більше, ніж сума фактичної собівартості. У 2018 р. розрахункова собівартість є меншою за фактичну на -505,5 млн грн., у 2017 р. є меншою на 25789,9 млн грн.

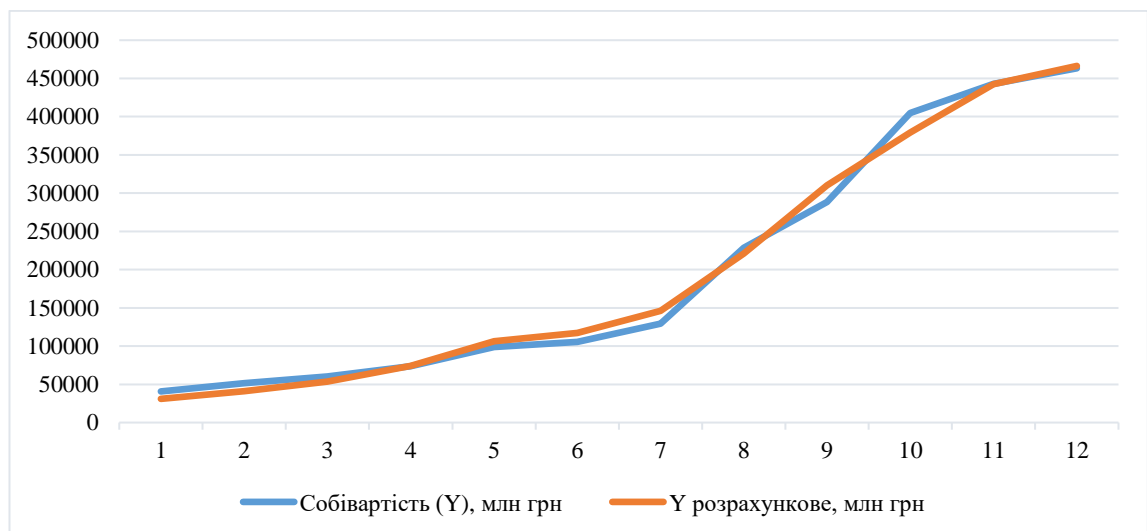
Таблиця 2.10

**Значення фактичної та обрахованої собівартості
сільськогосподарських підприємств, млн грн**

№п/п	Рік	Собівартість (Y)	Собівартість (Y _{розрахункове})	Відхилення, Y _{розрахункове} / Y, +/-
1	2008	40704,4	38980,7	-1723,7
2	2009	51685,9	40824,3	-10861,6
3	2010	60382,8	53680,5	-6702,3
4	2011	73754,2	74236,4	482,2
5	2012	98693	106400,3	7707,3
6	2013	105639,4	117189,6	11550,2
7	2014	129230,5	145903,4	16672,9
8	2015	228519,6	221077,7	-7441,9
9	2016	288499,3	310031,4	21532,1
10	2017	404970,2	379180,3	-25789,9
11	2018	442993,4	442487,9	-505,5
12	2019	463271,6	466347,9	3076,3
13	Відхилення 2019/2008, +/-	422567,2	227937,3	-
14	Відхилення 2019/2018, +/-	20278,2	23860	-

Джерело: розраховано автором

Для того щоб перевірити чи правильно розраховано Y_{розрахункове}, необхідно побудувати графік значень Y та Y_{розрахункове} (рис. 2.7).

**Рис. 2.7. Графічне зображення кривих собівартості (Y) та
розрахункової собівартості (Y_{розрахункове})**

Джерело: побудовано автором

З рисунку 2.7 ми бачимо, що криві Y та $Y_{\text{розрахункове}}$ практично однакові, тому можна зробити висновок, що побудована нами багатофакторна лінійна регресія добре описує вихідні дані і нею можна користуватися для прогнозування $Y_{\text{розрахункового}}$, в цьому випадку собівартості продукції сільськогосподарських підприємств. Для підтвердження маємо коефіцієнт Фішера, який становить 394 (табл. 2.7), значення більше 100, що свідчить про хорошу адекватність.

Далі спробуємо спрогнозувати на наступні 5 років суму собівартості, прямих матеріальних витрат, амортизації та інших витрат відповідно до вихідних даних, тобто таблиці 2.6. Зробимо це за допомогою функції ТЕНДЕНЦІЯ в програмі Excel. Результати виведемо в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Прогнозні показники прямих матеріальних витрат, амортизації та інших витрат на 2020-2025 рр., млн грн

Рік	Прямі матеріальні витрати	Амортизація	Інші витрати
2020	286004,7	27221,89	71732,38
2021	315956	30594,1	80234,55
2022	345389,3	34133,96	88875,4
2023	374346,7	37715,5	97462,08
2024	403506,2	41306,69	105787,8
2025	431580,7	44956,65	114022,9

Джерело: розраховано і сформовано автором

Отже, з таблиці 2.11 видно, що прямі матеріальні витрати, амортизація та інші витрати стабільно зростатимуть протягом 2020-2025 рр. та у 2025 році будуть становити 431580,7 млн грн., 44956,65 млн грн., 114022,9 млн грн. відповідно.

Для того щоб зробити прогноз на наступні п'ять років скільки становитиме собівартість сільськогосподарських підприємств, ми підставимо

прогнозовані значення прямих матеріальних витрат, амортизації та інших витрат у наше рівняння регресії 2.4. На основі отриманих даних побудуємо графік для наочного сприйняття (рис. 2.8).

Отже, ми бачимо з рисунку 2.8, що собівартість продукції сільськогосподарських підприємств буде зростати наступних п'ять років і у 2025 році становитиме 798613,8 млн грн.

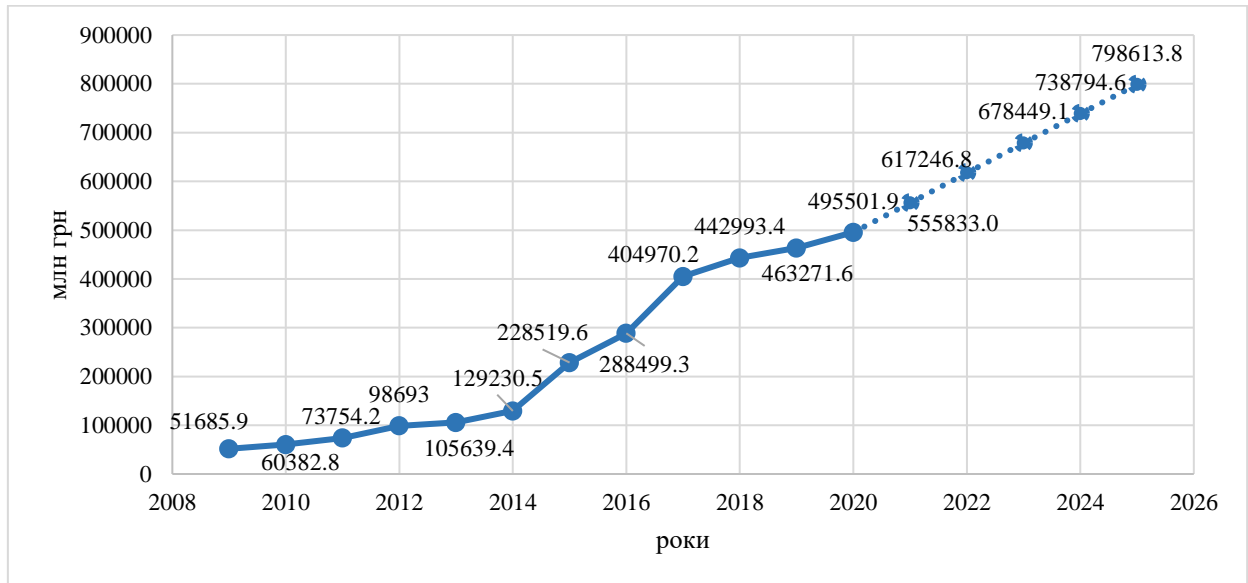

Рис. 2.8. Графічне відображення фактичних і прогнозних значень собівартості сільськогосподарської продукції

Джерело: побудовано автором на основі табл. 2.9 та власно розрахованих значень

З цього випливає, що той спосіб господарювання, що присутній на сьогодні у сільськогосподарських підприємствах нашої держави не є ефективним, тому необхідно вносити зміни для подальшого призупинення стрімкого зростання собівартості. Це необхідно робити, передусім, за рахунок впровадження енергоефективних технологій, використання нової техніки тощо.

Прямі матеріальні витрати займають більшу частину собівартості, тому насамперед, необхідно зменшити їх суму. Це можливо здійснити за рахунок зменшення витрат на електроенергію та паливо, оскільки останні займають значну частину прямих матеріальних витрат. Тому на нашу думку,

сільськогосподарським підприємствам необхідно об'єднуватися і створювати «зелені» енергетичні кооперативи. Таким чином, вони не лише зменшать витрати на електроенергію та паливо, а й отримають можливість переробляти свої сільськогосподарські відходи.

2.2. Розвиток аграрного бізнесу та його «зелена» ефективність

Аграрна сфера в Україні є однією із найперспективніших для ведення бізнесу. Адже в нас є величезний потенціал земельних, матеріальних та трудових ресурсів, який є базою для його розвитку. Проте сільське господарство та бізнес потребують негайних інституційних трансформацій. Дані зміни повинні здійснюватись на засадах «зеленої економіки», а саме забезпечуючи добробут населення, при цьому зменшуючи забруднення навколишнього середовища та забезпечуючи продовольчу безпеку держави [12].

На сьогодні у вітчизняних нормативно-правових документах існують поняття «сільське господарство», «агропромисловий комплекс» та «аграрний сектор», проте у розвитку ринкових відносин має велике значення поняття «аграрна сфера». Ми погоджуємось із думкою О. Бородіної, яка наголошує, що необхідно законодавче визнання агросфери як об'єкта державного регулювання, що охоплює аграрне виробництво, його соціальні, економічні та екологічні аспекти, безпосередньо пов'язані із продовольчим самозабезпеченням та реалізацією експортного потенціалу країни [13, с. 132].

Вдало висловлюється І. Курило, який зазначає, що аграрна сфера як ширше поняття можна визначити як аграрний сектор економіки у взаємозв'язку із соціальною інфраструктурою сільської місцевості [14, с. 91].

Такої ж думки І. Цимбалюк та Л. Риковська, які визначають, що соціальна інфраструктура як визначальний складник аграрної сфери є сукупністю об'єктів, що належать сфері обслуговування сільського населення (житлове, комунальне господарство, транспорт, зв'язок, торгівля, громадське

харчування, побутове обслуговування, охорона здоров'я, соціальне забезпечення обслуговування, освіта, культура, мистецтво й спорт), функціонування яких спрямоване на задоволення його потреб, оскільки забезпечує оптимальні умови для раціональної діяльності, передусім самої людини [15, с. 15].

Значних зусиль у дослідження аграрної сфери доклала О. Попова, яка зазначає, що застосування терміна «агросфера» в економічній науці зумовлене усвідомленням багатофункціональної ролі сільського господарства у суспільстві, зміною засад розвитку цієї галузі у контексті сталого – соціально, економічно і екологічно врівноваженого – прогресу. Як результат, агросфера стає виразником функціонування сільського господарства відповідно до сучасних вимог до цієї суспільно значущої галузі. Триєдина (соціоекономічна та екологічна) основа агросфери дає підстави розглядати її як якісно нову систему – аграрну соціоекономікоєкологічну систему з людиноцентристською спрямованістю розвитку [16, с. 73].

Аграрний сектор є одним з найбільш важливих галузей національної економіки, що охоплює різні види економічної діяльності щодо виробництва сільськогосподарської продукції, продуктів харчування, а також доставки їх до кінцевого споживача. Процеси інституційних змін в аграрному секторі економіки України наразі виступають одними з найважливіших елементів сталого розвитку держави та її регіонів, підвищення її конкурентоспроможності, зміцнення національної безпеки. В останні роки аграрний сектор України демонструє позитивну динаміку та збільшує обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Формування структури виробництва та системи його організації в умовах інституційних змін майже дійшло до свого логічного завершення [17].

І. Гончарук зазначає, що підприємницька діяльність з виробництва біопалива дістає певний розвиток, а «зелений бізнес» як особлива сфера підприємницької діяльності займає чільне місце серед сегментів взаємодії

продуктивних сил і виробничих відносин на засадах сталості, енергоефективності, природоохоронності й відновлюваності. Пропагування й упровадження у практику видів «зеленого бізнесу» – головне завдання, яке постало сьогодні перед людством в глобальному вимірі [18]. «Зелений бізнес» є основним елементом розвитку «зеленої економіки» в нашій країні [19].

Велика кількість ризиків, а також політичне, інституційне середовище в країні впливають на зміну кількості підприємств сільськогосподарського призначення, а також на бажання населення працювати у зазначеній сфері та розвивати її. У табл. 2.12 зазначено кількість підприємств сільського, лісового та рибного господарств у динаміці.

Таблиця 2.12

Кількість суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємства сільського, лісового та рибного господарства в Україні, одиниць

Кількість суб'єктів господарювання	Роки						Відхилення, +/-	
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2019/ 2010	2019/ 2015
Усього								
великі	13	29	20	18	23	34	21	5
середні	3445	2535	2505	2391	2307	2285	-1160	-250
малі	76863	76720	72095	74184	73998	73131	-3732	-3589
з них мікропідприємства	72421	71649	66905	68819	68492	67627	-4794	-4022
в тому числі фізичні особи-підприємці								
суб'єкти середнього підприємництва	5	2	4	8	9	4	-1	-2
суб'єкти малого підприємництва	29650	32538	29618	26470	25815	25207	-4443	-7331
з них суб'єкти мікропідприємництва	29449	32412	29448	26307	25585	24994	-4455	-7418

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики України

У загальній структурі підприємств сільського, лісового та рибного господарства України переважають малі підприємства протягом усього досліджуваного періоду. Проте, негативним є той факт, що з 2010 року збільшилась лише кількість великих підприємств, а середніх, малих і

мікропідприємств зменшилась, також відбулось зменшення фізичних-осіб підприємців. Таке зменшення є негативним фактором у процесі «зеленої» трансформації, оскільки малі форми сільськогосподарського підприємництва відіграють важливу роль у подальшому сталому розвитку країни.

Для забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки держава повинна нарощувати обсяги виробництва сільськогосподарської продукції і поступово збільшувати кількість підприємств сільського господарства. Тому для позитивної зміни цієї ситуації державі необхідно створити певні стимули для розвитку виробництва та зробити сприятливіші умови господарювання.

У сільськогосподарському виробництві наявна складна взаємозалежність економічних і природних факторів, які впливають на його розташування та спеціалізацію. Україна займає достатню площу, на якій існує велика кількість ґрунтово-кліматичних умов, тому є необхідністю використання диференційованого підходу до спеціалізації виробництва в різних частинах країни, областях тощо.

Природний фактор значно впливає на розташування сільського господарства. Зрештою, проаналізуємо кількість підприємств зазначеної сфери в розрізі областей країни (табл. Е1, додаток Е). Отже, кількість сільськогосподарських підприємств у 2019 році становила 48504 одиниць, що на 2946 одиниць більше, ніж у 2017 році. Якщо порівнювати по областях, то найменше даних підприємств було у Рівненській області, а саме 656 у 2019 році. Найбільше підприємств сільськогосподарського призначення в Одеській області, а саме 4410 одиниць.

Кількість фермерських господарств у 2019 році порівняно із 2017 роком зменшилась на 1685 одиниць, що є негативним, оскільки свідчить про погіршення інституційного середовища для розвитку малих форм агробізнесу. Збільшення фермерських господарств у 2019 році порівняно із 2017 роком відбулось у Київській, Черкаській, Чернігівській областях та місті Києві на 4, 46, 31, 10 одиниць відповідно. Найбільша кількість фермерських господарств,

які припинили свою діяльність, а саме 289 одиниць була у Миколаївській області.

Велике значення для ефективності будь-якого виробництва, в тому числі для сільського господарства, відіграє продуктивність праці. Тому пропонуємо проаналізувати в динаміці продуктивність праці в підприємствах, які здійснювали сільськогосподарську діяльність (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Продуктивність праці в підприємствах, які здійснювали
сільськогосподарську діяльність в Україні¹**

Кількість суб'єктів господарювання	Роки						Відхилення, +/-	
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2019/ 2010	2019/ 2015
На 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у постійних цінах 2016 р., тис. грн								
с. г. виробництво	380,4	624,0	765,0	755,4	867,7	928,6	548,2	304,6
рослинництво	424,7	660,0	804,0	777,4	900,1	954,4	529,7	294,4
тваринництво	276,7	503,9	614,6	664,8	730,4	815,2	538,5	311,3
у % до попереднього року								
с. г. виробництво	101,0	98,2	122,6	98,7	114,9	107,0	6	8,8
рослинництво	97,0	95,8	121,8	96,7	115,8	106,0	9	10,2
тваринництво	116,1	106,6	122,0	108,2	109,9	111,6	-4,5	5

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано автором на основі даних *Державної служби статистики України*

З табл. 2.13 ми бачимо, що продуктивність праці за вказаний період як збільшувалась, так і зменшувалась. У 2019 році продуктивність праці в сільськогосподарському виробництві становила 928,6 тис. грн на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві, що склало 107% відповідно до 2018 року. Продуктивність праці у галузі тваринництва є нижчою, ніж у галузі рослинництва.

Сільське господарство є джерелом сировини для виробництва альтернативних джерел енергії. Проведені оцінки показують, що на сьогодні біомаса аграрного походження (солома зернових культур та ріпаку, побічні

продукти виробництва кукурудзи на зерно та соняшнику, лушпиння соняшнику) залишається основною складовою енергетичного потенціалу біомаси в Україні [20].

Значний вклад у дослідження розвитку біоенергетики в Україні внесли такі вітчизняні науковці, як Г. Калетнік та І. Гончарук. У їхніх працях приділено багато уваги визначенню потенціалу біомаси та виробництва енергії з відновлюваних джерел. За обрахунками Г. Калетніка та І. Гончарук, загальний потенціал виробництва біоенергії в Україні з 10 млн га становить 28,99 млн т. н. е. [21, с. 12]. Розгорнуті розрахунки виробництва біоенергії в Україні з урахуванням змін новітніх технологій та сівозмін представлено в табл. 2.14.

Таблиця 2. 14

Розрахунок виробництва біоенергії в Україні з урахуванням змін новітніх технологій та сівозмін, 2020 р.

Культура	Площа вирощування, млн га	Урожайність, т/га	Вихід палива з 1 т сировини	Вихід палива з 1 т сировини*	Вихід палива, т. н.е. з 1 т сировини*	Вихід палива з 1 га, т.н.е.*	Вихід палива всього, млн т.н.е.
Біоетанол							
Цукрові буряки	1,5	60,0	100 л	0,079 т	0,051	3,06	4,59
Кукурудза	1,5	7,0	416 л	0,329 т	0,211	1,48	2,22
Пшениця	1,0	5,0	395 л	0,312 т	0,20	1	1
Біодизель							
Ріпак	2,0	2,5	420	0,36 т	0,31	0,78	1,56
Соя	1,0	2,2	200	0,17 т	0,15	0,33	0,33
Біогаз							
Силосна кукурудза	2,0	40	180 м ³	-	0,15	6	12
Жом цукрових буряків	Площа вирощування цукрових буряків 1,5	19	120 м ³	-	0,08	1,52	2,28
Тверде біопаливо							
Енергетична тополя, енергетична верба	0,5	14 сух. реч.	-	-	0,43	6,02	3,01
Міскантус, світчграс	0,5	10 сух. реч.	-	-	0,4	4,0	2,0
Загальний потенціал виробництва біоенергії з 10 млн га, млн т н.е.							28,99

При розрахунках авторами було використано такі коефіцієнти:

1 л біоетанолу – 0,79 кг

1 л біодизелю – 0,86 кг

1 т біоетанолу – 0,64 т.н.е.

1 т біодизеля – 0,86 т.н.е.

1 тис. м³ біогазу - 0,812 т.н.е

Джерело: сформовано автором на основі [21, с. 12]

Отже, з табл. 2.14 можна зробити висновок, що найбільший вихід біопалива в Україні є із цукрових буряків – 4,59 млн т. н.е., а найменший – із сої – 0,33 млн т. н.е. Україна має значний потенціал для виробництва біопалива і може забезпечити енергетичну незалежність завдяки відновлюваним джерелам енергії. Проте, наявний потенціал необхідно належним чином використати, мається на увазі, переробка вказаних у таблиці культур на території нашої країни, а не експорт за кордон як сировини. Оскільки у готовій продукції додана вартість набагато вища і Україна могла б забезпечити власні потреби у паливі та енергії.

Пропонуємо проаналізувати збір урожаю основних сільськогосподарських культур за 2020 рік за допомогою рис. 2.9.

Рис. 2.9. Збір урожаю культур сільськогосподарських в Україні у 2020 році (станом на 01 грудня 2020 року)¹, млн т

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

З рис. 2.9 помітно, що найбільшу частину агровиробництва у 2020 році займають зернові та зернобобові, а саме 63,34 млн т., друге місце посідає картопля – 20,86 млн т і закриває трійку лідерів соняшник – 13,14 млн т. Найменше було вирощено винограду – 0,27 млн т. Крім того, як ми бачимо, основні культури, які є сировиною для виробництва біопалива, такі як: кукурудза, цукровий буряк, ріпак, соняшник, соя тощо, вирощуються в достатній кількості, проте існує потенціал до нарощування їх виробництва.

Далі пропонуємо розглянути структуру земельного банку України у 2019 році за допомогою рис. 2.10.

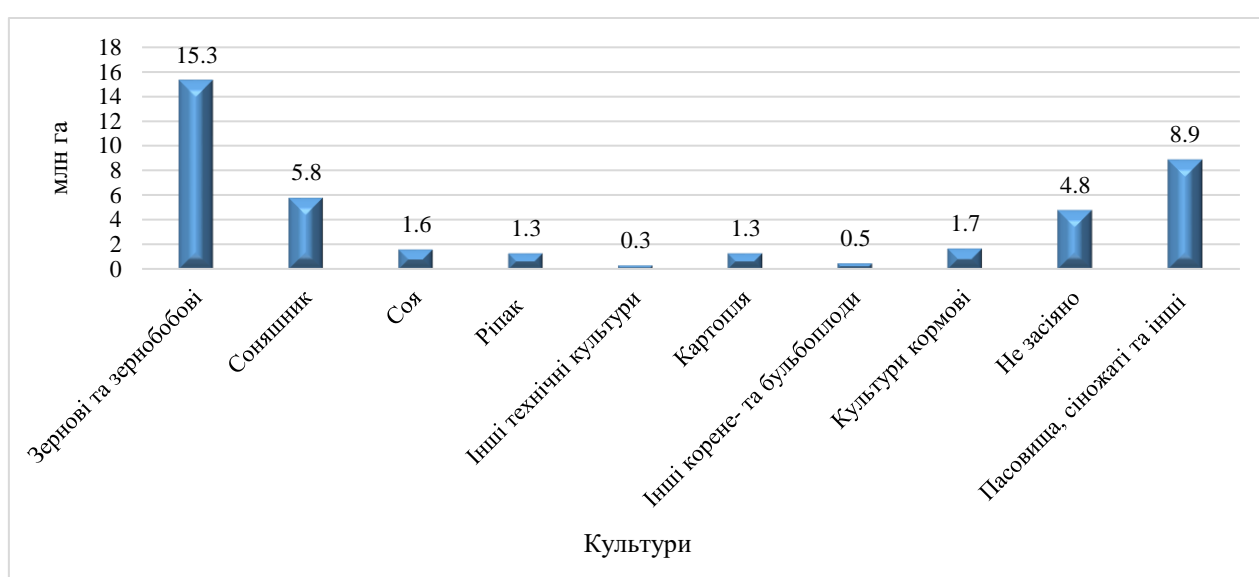

Рис. 2.10. Структура земельного банку сільськогосподарських земель України у 2019 р., млн га

Джерело: сформовано автором за даними [22]

З рис. 2.10 ми бачимо, що найбільша площа у 2019 році припадає на пасовища та сіножаті (8,9 млн га), далі 6,8 млн га займає площа під посівами пшениці, 5,8 млн га – соняшнику. Найменшу площу займають посіви інших технічних культур, а саме 0,3 млн га, а також інші коренеплоди та бульбоплоди, овочеві та баштанні культури – 0,5 млн га. Негативним є те, що достатня площа сільськогосподарських земель є незасіяними (4,8 млн га), а отже, використовуються неефективно. Оскільки, враховуючи сівозміни, є велика кількість культур, котрі частково відновлюють властивості ґрунту. Такі

рослини називають сидератами. Такі культури як соняшник, соя та ріпак активно використовуються для виробництва біопалива, тому необхідним є їх переробка на біопаливо, а не експорт як сировини.

Переважаюча частина земельного банку сільськогосподарських земель України знаходиться у користуванні великих агрохолдингів, які акумулюють значні площі, володіють у достатній кількості сучасною технікою і технологіями. На рис. 2.11 представлено топ агрохолдингів України за рівнем земельного банку у 2018 та 2019 рр.

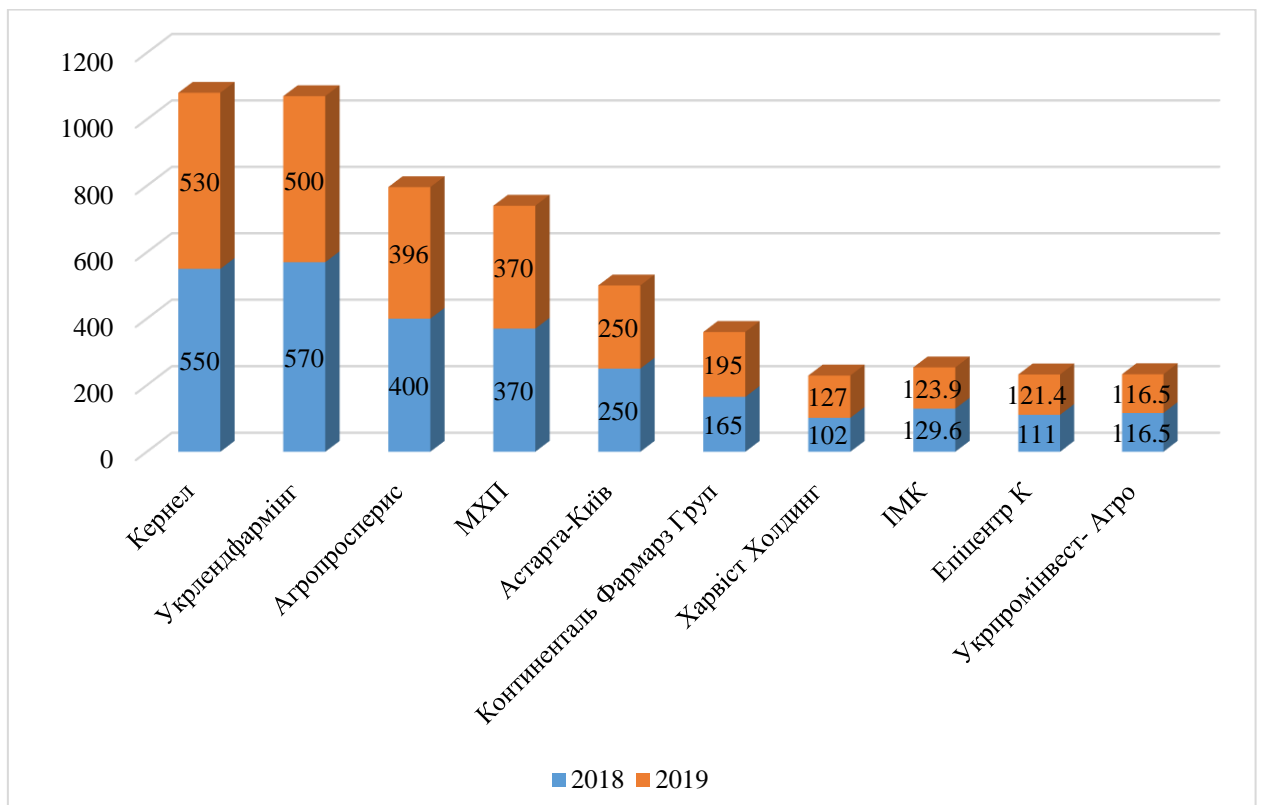

Рис. 2.9. ТОП-10 агрохолдингів України за обсягом земельного банку, 2018 та 2019 рр., тис. га

Джерело: сформовано автором за даними [23]

З рис. 2.9 ми бачимо, що найбільшим земельним банком в Україні у 2019 році є компанія «Кернел», котра в цьому ж році використовувала 530 тис. га, проте порівняно із 2018 роком вона погіршила свої позиції, зменшивши площу використовуваних сільськогосподарських земель на 20 тис. га. У

2018 році лідером у використанні сільськогосподарських земель була компанія «Укрлендфармінг» – 570 тис. га, проте у 2019 році вона також зменшила поданий показник на 70 тис. га. Тобто у 2019 році порівняно із попереднім вищевказані компанії помінялись позиціями і лідером стала компанія «Кернел». Не відбулось ніяких змін за 2018-2019 рр. у земельного банку таких компаній, як Агроіндустріального холдингу «Миронівський хлібопродукт» (МХП) – 370 тис. га та Агропромхолдинг «Астарта-Київ» – 250 тис. га, а також компанія «Укрпромінвест-Агро» – 116,5 тис. га. Збільшили свій земельний банк у 2019 році порівняно із 2018 роком компанія «Континентал Фармерз Груп» на 30 тис. га, «Харвіст» – на 25 тис. га та «Епіцентр К» – на 10,4 тис. га.

«Зелені» трансформації аграрної галузі роблять необхідним включення екологічного чинника в систему основних соціально-економічних показників розвитку країни [55, с. 35].

Також важливим для розвитку «зеленої економіки» є збільшення обсягів органічного виробництва, основні показники якого ми можемо побачити в табл. 2.15.

Таблиця 2.15

**Ключові показники розвитку виробництва і ринку
органічної продукції в Україні**

Показники	Роки			Відхилення, +/-		
	2014	2017	2019	2017/2014	2019/2017	2019/2014
Площа органічних земель, тис. га	401	289	468	-112	179	67
Виробники органічної продукції, кількість	182	304	617	122	313	435
Реалізація органічної продукції, млн євро	15	29	20,9	14	-8,1	5,9
Імпорт органічних продуктів, млн євро	0	4	115	4	111	115
Експорт органічних продуктів, млн євро	70	99	163	29	64	93

Джерело: сформовано автором за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства

З таблиці 2.15 ми бачимо, що площа органічних земель у 2019 р.

порівняно із 2014 р. збільшилася на 67 тис. га, а порівняно із 2017 р. – на 179 тис. га. Кількість виробників органічної продукції протягом 2014-2019 рр. стабільно збільшувалася і у 2017 р. порівняно із 2014 р. зросла на 313, у 2019 р. порівняно із 2014 р. збільшилась їх кількість на 435. З кожним роком в Україні населення усвідомлює переваги органічної продукції і відповідно відбувається збільшення продажу органічних продуктів, у 2019 р. внутрішні продажі органічних продуктів були на суму 20,9 млн євро. Імпорт української органічної продукції у 2017 р. становив 4 млн євро, а у 2019 р. – 115 млн євро. Експорт органічної продукції у 2019 р. становив 163 млн євро, що на 93 млн євро більше, ніж у 2014 р. та – на 64 млн євро, ніж у 2017 р.

Органічне виробництво активно розвивається в Україні, що є одним із основних факторів успішного розвитку «зеленої економіки» [24].

Як було зазначено вище, населення України поступово усвідомлює, що використання органічної продукції значно покращує здоров'я, не створює негативного впливу на довкілля і є одним із основних елементів формування «зеленої економіки». У зв'язку з цим, з кожним роком попит на органічну продукцію збільшується не лише у світі загалом, а й безпосередньо в нашій країні. Як наслідок, щорічно збільшується кількість підприємств, які виробляють органічну продукцію та докладають зусиль, щоб збільшити кількість сільськогосподарських земель під вирощування органічної продукції. Це дозволить простим фермерам отримувати значно вищі доходи, ніж від традиційних сільськогосподарських продуктів як у рослинництві, так і в тваринництві [25]. Тому пропонуємо проаналізувати органічний земельний банк в Україні та діяльність компаній, які його використовують (додаток Б).

Однією із складових забезпечення органічного землеробства є внесення органічних добрив, які є безпечними для навколишнього середовища. Кількість внесених органічних добрив в Україні можна проаналізувати за допомогою табл. 2.16.

З табл. 2.16 можна зазначити, що кількість внесених органічних добрив

в Україні збільшується майже щорічно. У 2019 році кількість внесених органічних добрив збільшилась на 1,42 млн т порівняно із 2010 роком та – на 1,72 млн т порівняно із 2015 роком. Частка площ, оброблених органічними добривами, до загальної площі сільськогосподарських угідь у 2019 році становила 1,9 %, тобто 0,8 млн га. Внесення органічних добрив на одиницю площі сільськогосподарських угідь збільшилось у 2019 році порівняно із 2010 роком на 34,8 кг/ га, а в порівнянні з 2015 роком – на 41,5 кг/ га.

Таблиця 2.16

Показники внесених органічних добрив в Україні

Показник	Роки						Відхилення, +/-	
	2010	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	2018 ^{1,2}	2019 ^{1,2}	2019/2010	2019/2015
Внесення органічних добрив, млн т	9,96	9,66	9,16	9,27	11,65	11,38	1,42	1,72
Внесення органічних добрив на одиницю площі сільськогосподарських угідь, кг / га	239,5	232,8	220,8	223,5	280,7	274,3	34,8	41,5
Площі, оброблені органічними добривами, млн га	0,4	0,4	0,5	0,5	0,8	0,8	0,4	0,4
Частка площ, оброблених органічними добривами, до загальної площі сільськогосподарських угідь, %	1,0	1,0	1,2	1,2	1,9	1,9	0,9	0,9

1 Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях (крім площі сільськогосподарських угідь).

2 Зміна методології державного статистичного спостереження.

Джерело: сформовано і розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Органічний сектор України пройшов довгий шлях від кількох цілеспрямовано діючих «піонерів» у 70-х роках до більш ніж 500 сертифікованих органічних операторів у 2018 році [26]. Найбільший земельний банк у 2018 році знаходився у компанії «Арніка Органік» (табл. Б1, додаток Б), а саме 15,77 тис. га. Загальна площа органічних земель в Україні становить близько 381,2 тис. га (289,6 тис. га сертифіковані, а трохи

більше 91,6 тис. га мають перехідний статус) [27]. Загалом на сертифікованих органічних землях в Україні переважно вирощують зернові культури, кукурудзу, соняшник, сою, ріпак, льон тощо.

Пріоритетним завданням аграрної політики варто вважати забезпечення економіко-екологічної ефективності за умов збалансування системи використання добрив [57, с. 34]. Забезпечення виробництва органічної продукції, яке має високу додану вартість, і створює нові робочі місця, підвищує якість життя, та зумовлює можливість нарощувати експортний потенціал країни, і формує орієнтири для створення світових ланцюгів доданої вартості [62, с. 47].

Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок, що в Україні інституційне забезпечення виробництва органічної сільськогосподарської продукції поступово стає наближеним до стандартів Європейського Союзу. Також прийнято низку нормативних документів, які поліпшують інституційне забезпечення, що сприяє розвитку виробництва органічної продукції на території України. Позитивним моментом є створення Відділу органічного виробництва та стандартів якості, котрі будуть займатись виключно контролем за розвитком органічного виробництва. Проте державою поки не створено умови для того, щоб значною мірою використати вітчизняний потенціал для розвитку органічного виробництва. Тому необхідно вдосконалювати інституційне забезпечення шляхом прийняття відповідних нормативних документів, які нададуть змогу виробникам органічної продукції отримувати фінансову допомогу та дешеві кредити з боку держави. Насамперед це стосується дрібних фермерів, котрі потребують додаткових ресурсів для переходу на органічне виробництво. Крім того, необхідно створити умови для заохочення фермерів до створення органічних кооперативів, що надасть додаткові можливості розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції.

Незважаючи на те, що рівень обізнаності вітчизняних споживачів з

органічних продуктів і особливостей їх вирощування все ще недостатній, тим не менш, в Україні попит на сертифіковану органічну продукцію щорічно зростає, склавши, за даними Федерації органічного руху України, у 2018 р. 33,0 млн євро [28] (рис. 2.12.).

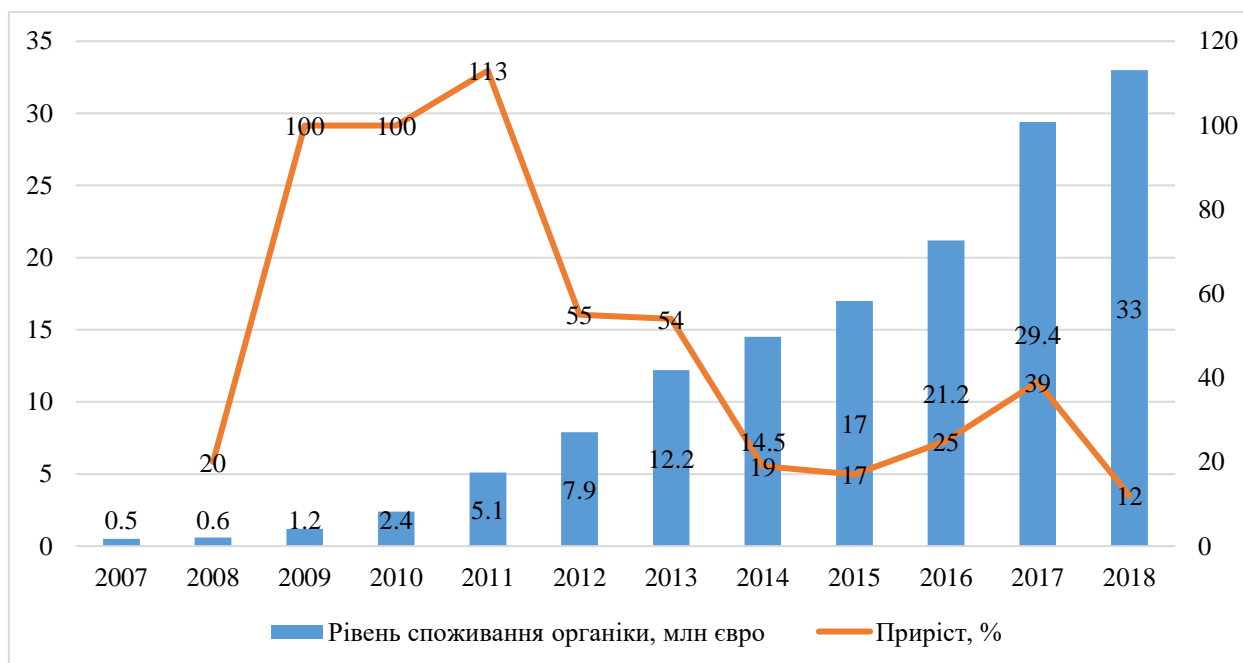

Рис. 2.12. Динаміка споживання в Україні органічної продукції і його річний приріст

Джерело: сформовано автором на основі [28]

З рис. 2.12 ми бачимо, що за період 2007-2018 рр. найбільший приріст споживання органічної продукції в Україні спостерігався у 2011 р., а саме 113%, далі відбувся різкий спад у наступному році до 55%, з 2015 по 2017 р. спостерігалось поступове збільшення приросту, а у 2018 р. приріст споживання органічної продукції склав 12%. Разом з тим, за 2007-2018 рр. рівень споживання органіки постійно збільшувався, так у 2007 р. цей показник сягав 0,5 млн євро, а у 2018 р. – 33 млн євро.

Як ми бачимо, споживання органічних продуктів збільшується з кожним роком. Населення України бажає споживати якісну екологічно безпечну продукцію. Тому необхідно проаналізувати кількість операторів органічного виробництва готових харчових продуктів (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Аналітичні дані щодо розвитку органічного виробництва готових харчових продуктів в Україні (станом на 14.11.2019 р.)

№	Назва напрямку переробки	Кількість операторів		Відхилення 2019/2018, +/-
		2018 р.	2019 р.	
1	Органічна молочна переробка	4	4	0
2	Органічна м'ясна переробка	1	1	0
3	Органічне виробництво борошна	11	11	0
4	Органічне виробництво круп	15	11	-4
5	Органічне виробництво олії	13	11	-2
6	Органічна фруктовো-ягідна переробка (соки)	13	12	-1
7	Органічна фруктовো-ягідна переробка (пасти)	1	1	0
8	Органічна доробка меду (пакування)	6	5	-1
9	Органічна доробка яєць (пакування)	5	5	0
10	Органічна переробка спецій	3	6	3
11	Органічне виробництво чаїв	4	5	1
12	Органічне виробництво шоколаду	2	2	0
13	Органічні напівфабрикати	1	1	0
14	Органічне виробництво снєків	0	2	2
15	Органічна фреш-група (свіжі овочі, фрукти та ягоди)	-	14	14
	Всього	79	91	12

Джерело: розраховано автором за даними Громадської спілки «Органічна Україна»

З табл. 2.17 можна зробити висновок, що у 2019 році відбулося збільшення загальної кількості операторів на 12. Крім того, спостерігається різке збільшення операторів органічної фреш-групи (свіжі овочі, фрукти та ягоди), точніше у 2018 році такої групи органічних операторів не було, а в 2019 році з'явилося 14. Також з'явилося 2 оператори органічного виробництва снєків у 2019 році. Збільшення кількості операторів відбулося також у таких групах, як органічна переробка спецій, виробництво чаїв. Зменшення відбулося у таких групах, як виробництво круп, олії, фруктово-ягідна переробка (соки), доробка меду (пакування).

Для збору гарного врожаю необхідно враховувати велику кількість

факторів. Тобто сільськогосподарські виробники повинні контролювати процес виробництва на усіх його стадіях, беручи до уваги усі перераховані фактори. Оскільки кожен з факторів важливий та здійснює значний вплив на результати діяльності.

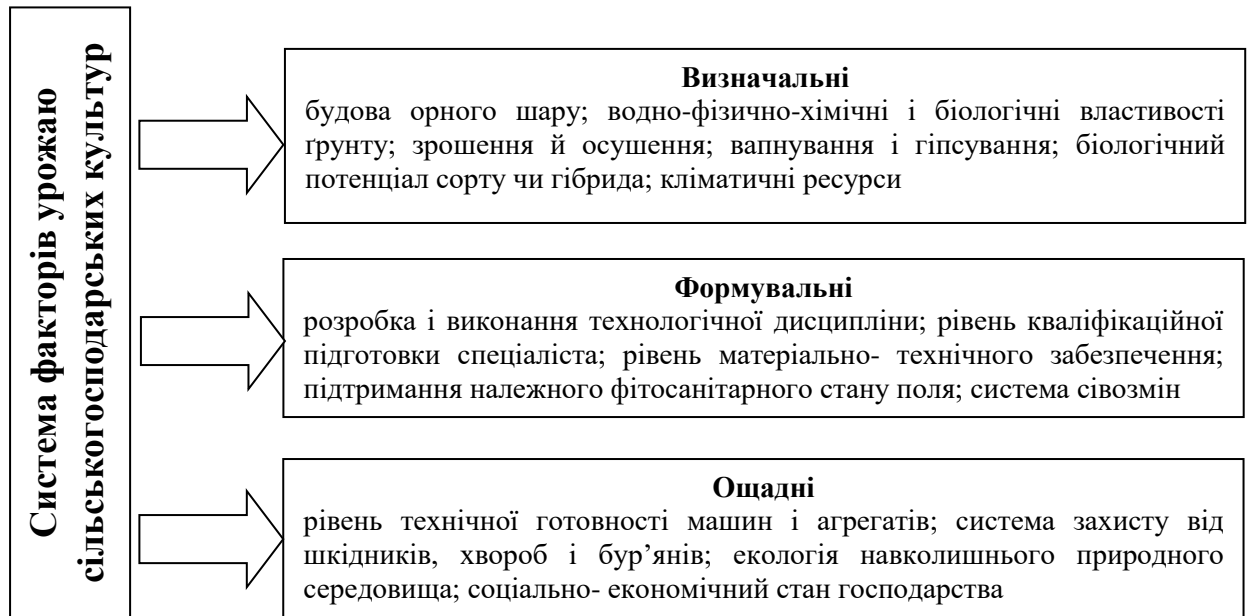

Рис. 2.13. Фактори урожаю сільськогосподарських культур

Джерело: сформовано автором на основі [8]

ЮНЕП зазначає, що одними із головних задач сучасного розвитку є «озеленення» сільського господарства, відновлення природного капіталу, забезпечення населення питною водою та раціональне використання водних ресурсів, розвиток відновної енергетики та стимулювання поширення явища «зеленого» туризму [29]. Усі ці напрями тією чи іншою мірою пов'язані із аграрним сектором, трансформація якого є ключовим завданням нашої держави на шляху до ведення господарства за принципами «зеленої економіки».

У сільському господарстві робочий період (час безпосереднього використання живої й уречевленої праці) не збігається з періодом виробництва (час від початку виробництва до одержання готової продукції). Через такий незбіг виникає сезонність виробництва, що виявляється в нерівномірному,

переривчастому використанні робочої сили і засобів виробництва, в нерівномірному надходженні продукції і доходів протягом року. Це вимагає розробки заходів із пом'якшення сезонності і врахування цього фактора у виборі спеціалізації підприємства.

Крім того, така залежність від природних умов зумовлює необхідність створювати на аграрних підприємствах значні страхові резерви насіння, кормів на випадок неврожаю, спричиненого форс-мажорними обставинами – посухою, градобоєм, повеннями тощо. Сезонність виробництва в сільському господарстві, нетривалі терміни зберігання окремих видів сільськогосподарської продукції породжують і сезонність виробництва в окремих підгалузях переробної і харчової промисловості, наприклад, у цукровій, овочеконсервній, на підприємствах первинного виноробства [29].

Як зазначалось вище, існує низка факторів у сільському господарстві, котрі впливають на виробництво агропродукції. Вони можуть впливати як позитивно, тобто збільшувати обсяги виробництва, так і протилежно, тобто зменшувати своєю дією обсяги виробленої сільськогосподарської продукції. До них належать погодні умови, недостатній попит, нестача робочої сили, нестача матеріалів та устаткування, фінансові обмеження тощо. Усі ці фактори впливають на діяльність сільськогосподарських підприємств, а відповідно, і на їх рентабельність (табл. 2.18.).

З табл. 2.18 бачимо, що найвища рентабельність всієї діяльності підприємств сільського, лісового та рибного господарства за досліджуваний період була у 2015 році і становила 29,5%, а найнижча у 2019 році – 16,1%. У 2019 році порівняно із 2010 роком рентабельність всієї діяльності вказаних підприємств зменшилась на 0,2%. Якщо порівнювати за розмірами підприємств, то найвища рентабельність і операційної, і всієї діяльності у середніх підприємств. Тому можна стверджувати, що найефективніше свою діяльність здійснюють середні підприємства сільського, лісового та рибного господарства.

Таблиця 2.18

**Рентабельність операційної та всієї діяльності
підприємств сільського, лісового та рибного господарства
України, %**

Кількість суб'єктів господарювання	Роки						Відхилення, +/-	
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2019/ 2010	2019/ 2015
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств								
Усього:	22,9	41,7	32,4	22,4	18,3	19,2	-3,7	-22,5
Великі	29,8	54,3	29,3	24,6	22,9	8,3	-21,5	-46
Середні	23,2	37,8	30,4	20,8	17,1	26,2	3	-11,6
Малі	17,9	41,4	37,2	24,1	18,6	13,4	-4,5	-28
з них мікропідприємства	10,2	36,2	33,0	24,2	16,4	15,5	5,3	-20,7
Рівень рентабельності (збитковості) всієї діяльності підприємств								
Усього:	16,3	29,5	24,7	16,0	13,7	16,1	-0,2	-13,4
Великі	22,0	45,4	24,7	20,5	21,2	6,1	-15,9	-39,3
Середні	16,8	23,4	21,6	15,4	14,3	23,6	6,8	0,2
Малі	11,2	32,4	30,0	15,6	10,9	9,6	-1,6	-22,8

Джерело: сформовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Формування сприятливого інституційного середовища для розвитку «зеленої економіки» в аграрній сфері надасть можливість скоротити витрати підприємств і таким чином збільшити рентабельність у майбутньому. Насамперед, скоротяться витрати на енергоресурси і паливо, що займає значну частину витрат сільськогосподарських підприємств за рахунок переробки відходів та створення енергетичних кооперативів.

Варто зазначити, що сільське господарство, яке ґрунтується на концепції «зеленої» економіки, об'єднує споживання залежних від місця органічних ресурсів і природні біологічні процеси відновлення й поліпшення родючості ґрунтів; досягає більш ефективного використання води; збільшує різноманіття домашньої худоби і сільськогосподарських культур; підтримує комплексну боротьбу із шкідниками і бур'янами та сприяє зайнятості та підтримці дрібних і сімейних ферм [30].

«Озеленення» сільського господарства означає не лише розвиток органічного виробництва, а й застосування в самому процесі виробництва на усіх його етапах, екологічно чисті технології, техніку, а також альтернативні джерела палива.

На сучасному етапі розвитку, сільське господарство залишається джерелом викидів парникових газів, а також активно використовує викопні види палива. Вартість палива та енергії значно впливає на ціну агропродукції, в середньому ці витрати становлять 30-40% собівартості продукту. До того ж застосування застарілого устаткування і технологій, а також техніки підвищує енергоємність сільськогосподарських підприємств в Україні. Поступово ситуація покращується, відбувається повільне оновлення. Проте, не всі підприємства можуть дозволити собі таке оновлення, що стосується великих агрохолдингів, то звичайно, у них процес виробництва відбувається на сучасному рівні. Але, як зазначалось вище, в Україні переважають малі підприємства, у яких немає достатньої кількості фінансових ресурсів для оновлення устаткування і техніки на більш енергоефективні.

Кінцеве енергоспоживання, в тому числі у сільському господарстві, в динаміці ми можемо побачити за допомогою табл. 2.19.

З табл. 2.19. ми бачимо, що загальне кінцеве енергоспоживання варіюється протягом досліджуваного періоду і у 2019 р. становило 49359 тис. т н. е., в домогосподарствах дане споживання поступово зменшується і у 2018 р. становило 14004 тис. т н. е. У сільському господарстві кінцеве енергоспоживання зменшилося на 146 тис. т н. е. у 2019 р. порівняно із 2010 р. і на 71 тис. т н. е. порівняно із 2015 р. Однак у відсотковому співвідношенні у 2019 р. порівняно із 2010 р. енергоспоживання у сільському господарстві збільшилось на 1%, тому є потреба у використанні енергоефективних технологій у сільському господарстві.

Концепція «зеленої економіки» передбачає перехід до використання альтернативних джерел енергії. Зазначений процес вже запущений в нашій

державі, а саме поступово збільшується їх виробництво, проте в аграрному секторі використання альтернативних джерел енергії знаходить лише на початковому етапі. Лише біопаливо та відходи використовуються в процесі виробництва агропродукції.

Таблиця 2.19

Кінцеве енергоспоживання в Україні

№		Роки						Відхилення,+/-	
		2010	2015	2016	2017	2018	2019 ²	2019/2010	2019/2015
1	Загальне кінцеве енергоспоживання, тис. т н.е.	74004	50831	51649	49911	51458	49359	-24645	-1472
2	Промисловість, тис. т н.е.	25327	16409	14955	15098	16491	16126	-9201	-283
3	у % до підсумку	34,2	32,3	29,0	30,2	32,0	32,7	-1,5	0,4
4	Транспорт, тис. т н.е.	12627	8750	9165	9624	9488	10064	-2563	1314
5	у % до підсумку	17,1	17,2	17,7	19,3	18,4	20,4	3,3	3,2
6	Домашні господарства, тис. т н.е.	23813	16554	17588	16487	16668	14004	-9809	-2550
7	у % до підсумку	32,2	32,6	34,1	33,0	32,4	28,4	-3,8	-4,2
8	Сектор послуг, тис. т н.е.	4643	3838	4856	4337	4275	4475	-168	637
9	у % до підсумку	6,3	7,6	9,4	8,7	8,3	9,1	2,8	1,5
10	Сільське, лісове та рибне господарство, тис. т н.е.	2036	1961	2143	1847	1887	1890	-146	-71
11	у % до підсумку	2,8	3,9	4,1	3,7	3,7	3,8	1	-0,1
12	Інші види діяльності, тис. т н.е.	10	0	31	0	0	0	-10	0
13	у % до підсумку	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0	0
14	Неенергетичне використання енергії, тис. т н.е.	5547	3318	2910	2515	2645	2796	-2751	-522
15	у % до підсумку	7,5	6,5	5,6	5,0	5,1	5,7	-1,8	-0,8

¹2014-2018 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

²Уточнені дані.

³Оперативні дані.

Примітка. В окремих випадках сума складових може не дорівнювати підсумку у зв'язку з округленням даних.

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Однією із передумов розвитку «зеленої економіки» є насамперед висока вартість традиційних джерел енергії, котрі є вичерпними і обмеженими, що і

спонукає постійне підвищення їх вартості.

Такі вітчизняні науковці, представники наукової школи Вінницького національного аграрного університету, як Д. Токарчук, Н. Пришляк, Я. Паламаренко вважають, що в умовах практично монопольної залежності України від імпорту нафти і природного газу та значного забруднення довкілля викидами, енергетична незалежність держави полягає у пошуку альтернативних джерел забезпечення паливом та енергією, які б були екологічно чистими та не залежали від зовнішніх постачань сировини [31].

У зв'язку з вищезазначеними причинами в Україні набирає обертів використання альтернативних джерел енергії, які є відновлюваними. Поряд з використанням сонячної та вітрової енергії активно використовується біоетанол, біодизель, біогаз, тверді види біопалива, котрі є похідною продукцією сільськогосподарського виробництва. Тому доречно проаналізувати кількість виробленої сільськогосподарської продукції в Україні, яка є сировиною для виробництва вищевказаних альтернативних джерел енергії та палива (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Виробництво сільськогосподарських культур, які можуть бути сировиною для виробництва біопалива в Україні, тис. т

Культури	Роки					Відхилення 2019/2015, +/-
	2015	2016	2017	2018	2019	
культури зернові та зернобобові ¹	60126	66088	61917	70057	75143	15017
буряки цукрові фабричні	10331	14011	14882	13968	10205	-126
соняшник	11181	13627	12236	14165	15254	4073
соя	3931	4277	3899	4461	2751	-1180
ріпак та кольза	1738	1154	2195	2751	3280	1542

¹ У масі після доробки.

² Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: сформовано автором на основі [32]

З табл. 2.20 ми можемо зробити такий висновок, що за 2018 рік виробництво переважно усіх вказаних сільськогосподарських культур зросло, крім цукрових буряків, виробництво якого скоротилося на 914 тис. т. Різке збільшення виробництва у 2018 році відбулось сої, ріпаку та кользи, а саме сої на 14,4% та ріпаку і кользи на 25,3%. До того ж, у 2018 році виробництво зернових та зернобобових, соняшнику, сої, ріпаку і кользи сягнуло найвищих показників за період 2013 – 2019 рр. Крім того, необхідно проаналізувати площу, задіяну у виробництві сільськогосподарських культур, вказаних у табл. 2.21.

Таблиця 2.21

Площа, з якої зібрано врожай культур сільськогосподарських які можуть бути сировиною для виробництва біопалива, тис. га

Культури	2015	2016	2017	2018	2019	Відхилення, +/-	
						2019/ 2015	2019/ 2018
Зернові та зернобобові	14641	14337	14560	14794	15279,4	638,4	485,4
Буряки цукрові	237	291	314	275	220,6	-16,4	-54,4
Соняшник	5166	6087	6061	6167	5849,3	683,3	-317,7
Соя	2136	1859	1982	1729	1579,6	-556,4	-149,4
ріпак і кольза	671	449	786	1039	1285,4	614,4	246,4

Джерело: сформовано автором на основі [32, 33]

З таблиці 2.21 ми бачимо, що у 2019 р. відбулось стрімке зростання посівних площ ріпаку та кользи на 23,4% (на 246,4 тис. га) порівняно із 2018 р., а також збільшилися посівні площі зернових та зернобобових на 3% (на 485,4 тис. га), проте зменшилась площа сої на 149,4 тис. га. Отже, збільшення валового збору сої у 2018 р. відбулось не за рахунок збільшення посівних площ, що є позитивним фактором.

Адаптація вітчизняного аграрного сектору до сучасних орієнтирів глобальної економіки передбачає активізацію усієї сукупності факторів,

спрямованих на ефективну підтримку галузі, внесення істотних змін у політику захисту вітчизняних товаровиробників, адекватну вимогам СОТ та спрямовану на розкриття багатофункціональної ролі сільського господарства [58, с. 85].

В аграрній сфері економіки України для проведення сільськогосподарських робіт щороку використовується близько 1,9 млн тонн дизельного палива і 0,6 млн тонн бензину. Для виробництва такої кількості пального використовується майже 4,5 млн тонн нафти, що переважно імпортується з інших країн. Постійне зростання її вартості призводить до підвищення вартості нафтопродуктів, а отже, і сільськогосподарської продукції. Тому традиційний варіант задоволення енергетичних потреб сільського господарства за рахунок тільки нафтопродуктів малоперспективний [34]. Це ще раз доводить, що необхідно активно розвивати альтернативну енергетику та збільшувати частку використання в аграрній сфері нетрадиційних джерел енергії, які є відновлюваними та в перспективі набагато дешевшими.

Обсяги виробництва біопалива з кожним роком збільшуються, тому необхідним є проаналізувати сучасний стан біоенергетики в нашій країні (рис. 2.14, 2.15).

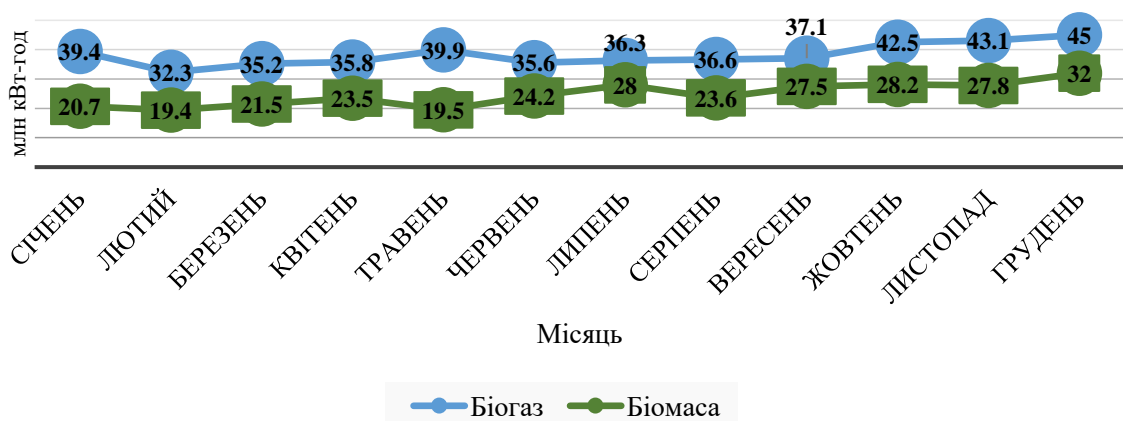

Рис. 2.14. Виробництво електроенергії з біогазу та біомаси в Україні у 2020 році, млн кВт-год

Джерело: сформовано автором на основі [30]

З рис. 2.14 видно, що виробництво електроенергії з біогазу та біомаси впродовж 2020 року стабільно збільшувалося. Виробництво електроенергії з біогазу у грудні порівняно із січнем 2020 року збільшилось на 5,6 млн кВт-год, а із біомаси – на 11,3 млн кВт-год. Отже, у 2020 році виробництво електроенергії із біомаси на 5,7 млн кВт-год було більше, ніж відповідне виробництво із біогазу. Позитивним вважаємо збільшення виробництва електроенергії із даних видів відновлюваних джерел енергії.

Виробництво біогазу з відходів рослинного походження є ефективною та інвестиційно привабливою технологією, що зумовлюється наявністю значного сировинного потенціалу в нашій країні, сприятливими природнокліматичними умовами та низьким рівнем собівартості даного виду енергії [61].

Сільське господарство є джерелом сировини для виробництва альтернативних видів палива та енергії. В цьому полягає його «зелена» ефективність, оскільки не лише розвиток органічного виробництва та землеробства є ознакою «зеленої» ефективності сільського господарства, а також вирощування культур, які в подальшому стають сировиною для альтернативної енергетики та палива.

Значна кількість енергії є у побічній продукції (соломі, макусі, гліцерині, жомі тощо), яку теж можна успішно використати на енергетичні потреби, зокрема при безпосередньому спалюванні за відповідної підготовки (подрібнення, гранулювання, пресування, брикетування тощо) або після перетворення на біогаз чи рідке біопаливо за допомогою відповідних технологій [59, с. 79].

Тому необхідно проаналізувати кількість і потужність тих суб'єктів господарювання, які працювали впродовж 2020 року на біомасі та діяльність яких залежить від вирощування енергетичних культур (рис. 2.15).

З рис. 2.15 помітно, що у 2020 році 18 суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм працювали на біомасі в Україні. Найвища

потужність була у ТОВ «Біогазенерго» – 19 МВт, а найнижча – у ФОП «Стельмашук Віри Дмитрівни» – 0,05 МВт. Отже, загальна потужність суб'єктів господарювання, які працювали на біомасі у 2020 році, становила 108,67 МВт.

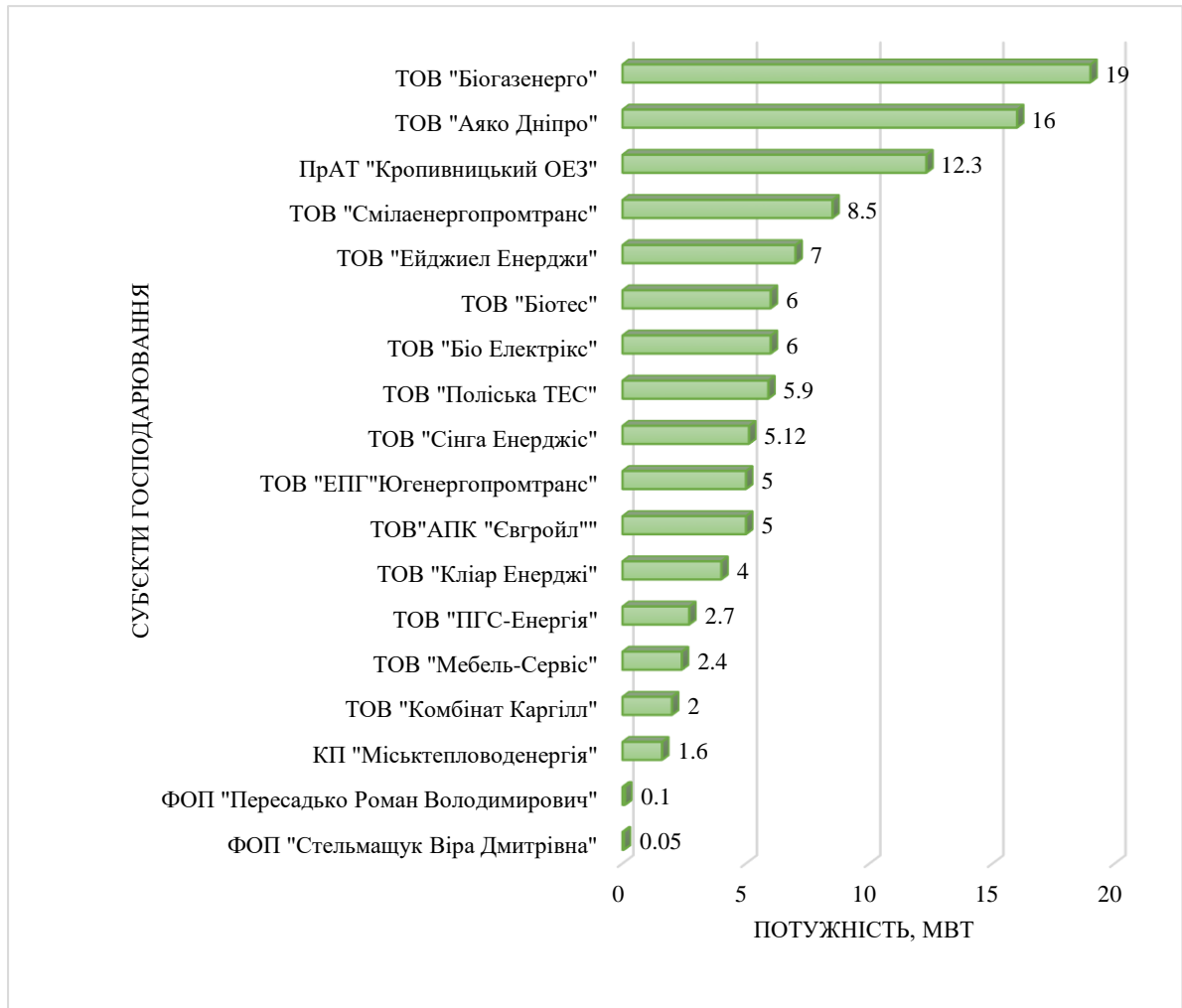

Рис.2.15. Суб'єкти господарювання, які працювали на біомасі в Україні у 2020 році, МВт

Джерело: сформовано автором на основі [30]

«Декларація тисячоліття» ООН, прийнята у 2000 році 189-ма країнами на Саміті тисячоліття ООН, визначила Цілі Розвитку Тисячоліття (ЦРТ), тобто всеосяжні рамки цінностей, принципів і ключових чинників розвитку до 2015 року. Після розроблення універсальних рамок ЦРТ у багатьох країнах світу було здійснено адаптацію ЦРТ та встановлено цільові показники розвитку з урахуванням специфіки національної ситуації. Україна

приєдналася до «Декларації тисячоліття» ООН і взяла на себе зобов'язання досягти ЦРТ до 2015 року [35].

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань [35]. Україна також долучилася до процесу становлення сталого розвитку. В результаті було представлено Національну доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна», у якій наведено усі 17 цілей з урахуванням національних особливостей. У свою чергу імплементація «зеленої економіки» є передумовою досягнення Цілей Сталого Розвитку. Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» затверджено цілі на державному рівні, а саме:

- 1) подолання бідності;
- 2) подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства;
- 3) забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці;
- 4) забезпечення всеохопливої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх;
- 5) забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат;
- 6) забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією;
- 7) забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх;
- 8) сприяння поступальному, всеохопливому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх;

9) створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохопливій і сталій індустріалізації та інноваціям;

10) скорочення нерівності;

11) забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів;

12) забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;

13) вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками;

14) збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку;

15) захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття;

16) сприяння побудові мирлюбного и відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях;

17) зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку [36].

Задача економічного зростання зі збереження навколишнього середовища є складною та комплексною. Для її вирішення необхідно: забезпечити створення стійких систем виробництва, що сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, у першу чергу за рахунок використання інноваційних технологій; збільшення частки сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом у загальній площі сільськогосподарських угідь України; знизити волатильність цін на продукти харчування [56, с. 24].

2.3. Вітчизняний та зарубіжний досвід «зеленого» кооперування

Виклад змісту концепції «зеленої економіки» як системи структуризації соціально-економічного життя і господарського процесу на засадах сталого розвитку, дають нам підстави наголосити на тому, що виробництво біопалива слід вважати складовою, підсистемою, яка набуває всебічного поширення й утвердження в нашій державі. Причина такого стану – об'єктивні умови розвитку й передумови сталості, серед яких мотивації застосування відновлюваних джерел енергії стають вирішальними [37].

Погоджуємось із думкою І. Гончарук, яка зазначає, що «зелене» сільськогосподарське підприємництво, тобто здійснюване з широкоплановим використанням відновлюваних джерел енергії, опосередковано виступає саморегульованим стимулом для досягнення «зеленої» енергетичної незалежності. Інтерпретуючи концепцію «зеленої» економіки доцільно ввести в систему наукового пошуку категорію «зелена» енергетична незалежність. Коментує зміст цього поняття як сукупність оціночних характеристик частини «зеленої», зокрема відновлюваної енергії у сукупному балансі. Озеленення енергетичної незалежності є також ефективним способом для розвитку господарських суб'єктів у рамках досягнення пріоритетів сталості [38, с. 33].

Енергетичні кооперативи є частиною загальносвітової тенденції децентралізації виробництва і отримання енергії з поновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Найбільш активно енергокооперативи розвиваються в країнах ЄС. Такі спільноти займаються генерацією електроенергії і забезпеченням теплом учасників кооперативів. При цьому надлишок електроенергії продається за «зеленим» тарифом у загальну мережу. Світовий досвід в області створення енергокооперативів може бути використаний населенням, громадами, малим і середнім бізнесом і в Україні, як ефективний спосіб досягнення незалежності від великих постачальників енергоринку [39].

Це екологічний бізнес, який дозволить раціонально використовувати площу дахів комунальних закладів, зменшити викиди CO₂, а враховуючи

тенденцію збільшення вартості енергоносіїв, використовувати дешеву чисту енергію та заробляти.

За даними Біоенергетичної асоціації України загальний обсяг виробництва «зеленої» електроенергії у 2020 році становив 10180 млн кВт/год, з них у відсотковому співвідношенні:

- СЕС – 58%;
- ВЕС – 32%;
- мГЕС – 2%;
- біоТЕС – 3%;
- біогаз – 5% [30].

За даними Держенергоефективності, з кожним роком збільшується кількість домогосподарств, які встановлюють сонячні електроустановки. Відповідно швидкими темпами збільшується встановлена потужність від сонячних електростанцій (рис. 2.16, 2.17).

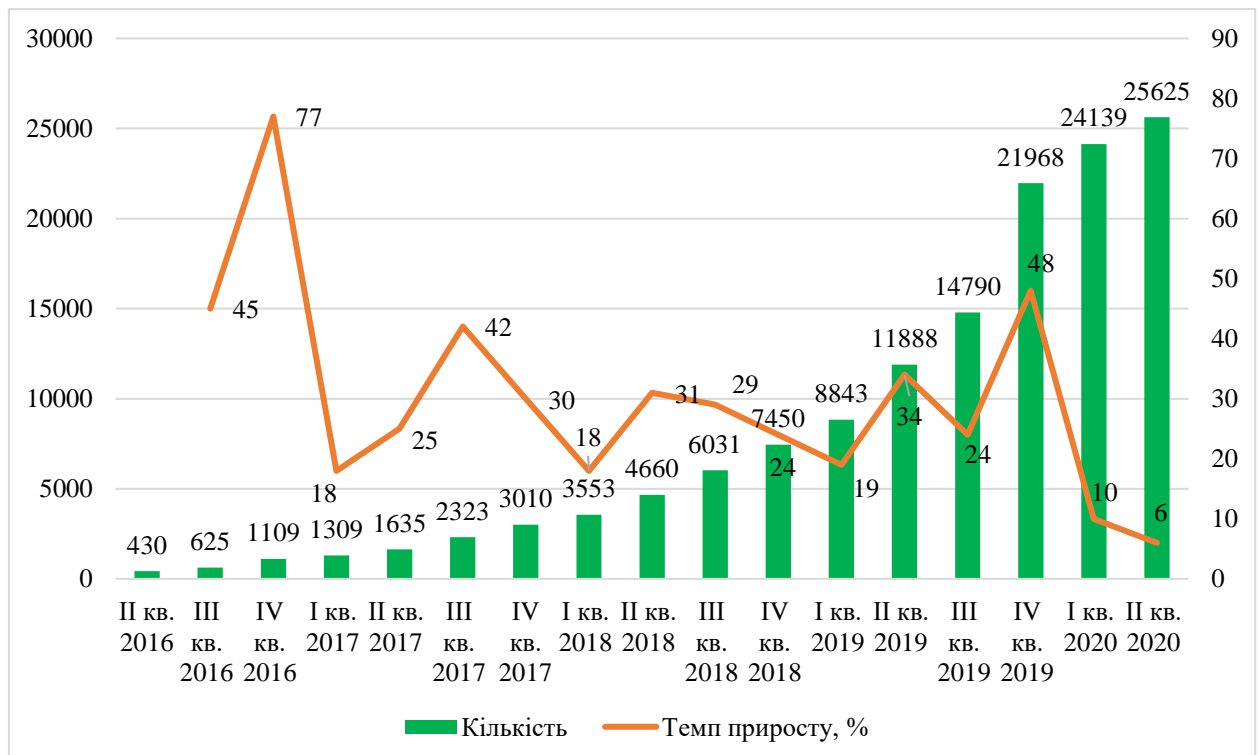

Рис. 2.16. Кількість домогосподарств, які встановили сонячні електроустановки

*інформацію за II квартал 2020 року ТОВ «Полтаваенергозбут» не надано

Джерело: сформовано автором на основі [40]

Як ми бачимо з рис. 2.16, більш ніж 25 тисяч домогосподарств встановили сонячні електроустановки. Кількість їх у II кварталі 2020 року порівняно із відповідним кварталом 2016 року зросла на 25195.

Встановлена потужність сонячних установок домогосподарств у II кварталі 2020 року становила більш ніж 658 МВт. Лише за перше півріччя 2020 року було встановлено 105 МВт сонячних установок, а порівняно із відповідним періодом 2016 роком – потужність зросла на 652,9 МВт.

Отже, з кожним роком населення все більше розуміє важливість виробництва і споживання, а також переваги сонячної енергії. Тому сонячні установки встановлюють все більше домогосподарства, а не лише великі компанії, оскільки, це приносить економічні вигоди.

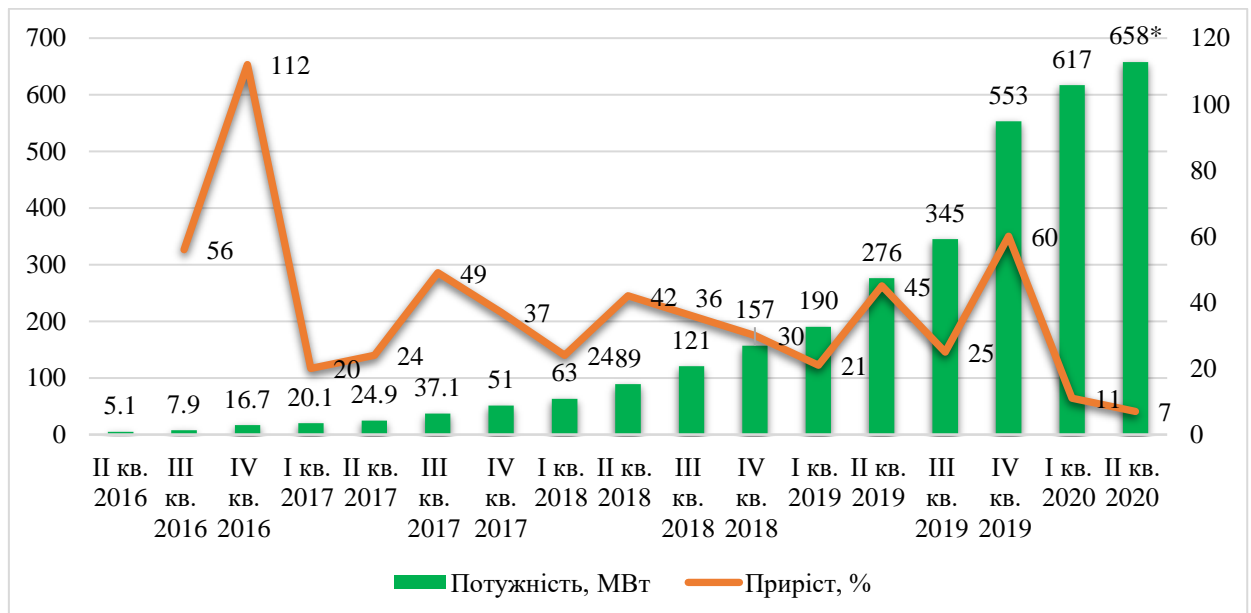

Рис. 2.17. Встановлена потужність сонячних електроустановок, МВт

*інформацію за II квартал 2020 року ТОВ «Полтаваенергозбут» не надано

Джерело: сформовано автором на основі [40]

Пропонуємо проаналізувати кількість функціонуючих кооперативів в Україні за останніх п'ять років. Що дасть нам змогу судити про стан інституційного забезпечення для розвитку підприємництва та соціальних благ для населення (табл. 2.22).

Таблиця 2.22

Кількість функціонуючих кооперативів в Україні станом на кінець відповідного року

Вид кооперативів	Роки					Відхилення 2020/2016,+/-
	2016	2017	2018	2019	2020	
виробничі	2306	2248	2222	2206	2195	-111
обслуговуючі	18169	18654	19055	19547	20046	1877
споживчі	748	749	753	762	776	28
сільськогосподарські виробничі	997	996	1005	1009	1000	3
сільськогосподарські обслуговуючі	1017	1073	1207	1270	1279	262
разом	26460	26975	27524	28071	28596	2136

Джерело: сформовано і розраховано автором за даними Державної служби статистики України

З таблиці 2.22. ми бачимо збільшення кооперативів на території України за 2016 – 2020 рр. на 2136 і на кінець 2020 р. їх кількість становила 28596. Спостерігається зменшення виробничих кооперативів за досліджуваний період на 111 та кінець 2020 р. їх кількість становила 2195. За 2016 – 2020 рр. відбулось збільшення обслуговуючих кооперативів на 1877 та на кінець 2020 р. їх кількість становила 20046. Також спостерігається збільшення споживчих кооперативів на 28 протягом досліджуваного періоду. Сільськогосподарські виробничі та обслуговуючі кооперативи за 2016 – 2020 рр. збільшились на 3 та 262 відповідно. Отже, протягом останніх п'яти років інституційне середовище позитивно впливає на створення кооперативів, суб'єкти господарювання починають розуміти економічні вигоди від кооперації.

Слушною є думка І. Гончарук, яка зазначає, що інституційно енергетична незалежність і енергетична безпека у своєму формуванні включають такі взаємозалежні чинники, як: інфраструктура, технології, прогресивний соціальний капітал, інвестиції у майбутнє сталого розвитку території, екологічні стандарти, наявність необхідного техніко-технологічного інструментарію для реалізації наявного потенціалу енергоефективності, у

тому числі в частині виробництва альтернативних джерел енергії [41]. Таким чином, створення «зелених» енергетичних кооперативів можна вважати однією із складових забезпечення енергетичної незалежності та енергетичної безпеки в нашій країні, в тому числі в аграрній сфері.

Оскільки в нашій країні відповідно до Концепції «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року частка ВДЕ повинна збільшитися до 70%, але при цьому її вартість має бути збалансована та економічно обґрунтована [43, с. 4]. В умовах монополії на ринку виробництва та постачання електроенергії досягнути збалансованої ціни буде дуже важко, оскільки монополіст завжди диктує «свої правила гри». Тому, на нашу думку, змінити ситуацію можуть просьюмери (від англ. consumer – споживач + producer – виробник). Тобто це такі суб'єкти ринку, які одночасно виробляють і споживають електроенергію. Ідеальним варіантом просьюмерів в цьому випадку є енергетичний кооператив. Такі кооперативи стають активними учасниками ринку електроенергії, оскільки використовують її для власних цілей та надлишок продають. А оскільки відповідно до Концепції «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року, ми прагнемо значно збільшити частку відновлюваних джерел енергії, то необхідністю є збільшувати кількість «зелених» енергетичних кооперативів, які можуть генерувати, зберігати та використовувати для особистого споживання екологічно безпечну електроенергію.

Створення «зелених» енергетичних кооперативів збільшить частку відновлюваних джерел енергії в аграрному секторі, істотно скоротить витрати сільського населення та зробить їх енергонезалежними [42].

Передбачається значне збільшення ролі децентралізованого електропостачання, що вимагатиме використання сучасних технологій, пов'язаних з управлінням попитом, розподіленням накопиченням та розподіленою генерацією [41, с. 4].

Розвиток кооперації має стати одним із важливих напрямів аграрної

політики в галузі інституціональних перетворень [54, с. 91]

В Україні така практика знаходиться на етапі апробації. Поки в нашій країні є лише поодинокі приклади таких спільнот. Так, у 2016 році в Харківській області 12 сільськогосподарських підприємств об'єдналися в енергокооператив для виробництва біопалива для заправки власного транспорту. Устаткування було закуплено з використанням гранту за програмою ООН. У результаті за рахунок використання біопалива для проведення посівних і збиральних робіт ці господарства знизили собівартість своєї сільськогосподарської продукції на третину [39]. Також у 2018 році було створено ще два енергетичних кооперативи, а саме муніципальний енергетичний кооператив «Сонячне місто» м. Славутич і ТОВ «Берездівський енергетичний кооператив».

В Україні також є громади, які вже почали використовувати модель «зеленого» енергетичного кооперативу, проте юридично ним ще не є. Наприклад, жителі села Лосятин (Кременецький район Тернопільської області) на базі чинного сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу «Ягідний край» організували переробку відходів виробництва у паливні брикети. Відходи виробництва кооперативу – стебла малини, які щоосені після закінчення сезону потрібно зрізати, використовуються як дешевий енергоресурс [44].

«Ягідний край» може взяти за приклад будь-яка громада в Україні. Оскільки ті сільськогосподарські відходи, які раніше просто знищувалися, зараз можуть приносити значну економічну та енергетичну користь. Жителям українських сіл необхідно об'єднуватись, аби позбутися низки проблем, насамперед мати дешеву електроенергію та опалення своїх будівель.

Створення енергетичних кооперативів є важливим для боротьби із проблемою утилізації відходів виробництва в Україні. Завдяки сучасним технологіям ця проблема може бути новим джерелом отримання прибутку, а не витрат, як раніше. Справа в тому, що відходи аграрних підприємств,

підприємств харчової промисловості є сировиною для роботи біогазових комплексів. Отже, біогаз може вироблятися у результаті утилізації відходів органічного походження в біогазових комплексах.

Проте в зазначеному випадку досить важливо правильно проаналізувати сировину і кінцеві продукти, а також забезпечити систематичне надходження сировини в необхідних об'ємах. Зважаючи на те, що відходи різних підприємств мають у свою чергу різні склад і кислотність, то необхідно правильно обрахувати поєднання відходів для субстрату. Оскільки є необхідним підтримка відповідного рівня рН, співвідношення між вуглецем та азотом, наявністю інгібуючих метаногенезних з'єднань [45].

Справа в тому, що реакція з утворенням метану може відбуватися тільки в певних умовах. Занадто високий або занадто низький рН перешкоджає окисленню субстрату. Внаслідок цього біогаз містить занадто мало метану або має багато домішок.

Універсальне рішення для такої проблеми – створення енергетичних кооперативів, що складаються з підприємств різних галузей. Для кожного з учасників вирішується проблема утилізації відходів, а вироблений біогаз витрачається на опалення або вироблення електроенергії [45].

Можливу структуру «зеленого» енергетичного кооперативу розглянемо на прикладі енергокооперативу «Сонячне місто», який знаходиться у місті Славутич.

Як ми бачимо з рис. 2.18, в енергокооперативі «Сонячне місто» присутні засновники, наглядова рада, повні та асоційовані члени. Кожен з них відіграє свою роль у діяльності кооперативу. Наглядова рада відіграє роль контролюючого органу. Є суттєва різниця між повними та асоційованими членами, а саме у праві голосу, перші його мають, а другі – ні.

Крім того, модель поданого кооперативу відрізняється від звичної нам, наприклад, товариства з обмеженою відповідальністю. Справа в тому, що один пай в цьому кооперативі коштує 15000 грн, але якщо в інвестора 5 паїв – він

буде мати один голос, як і той, у кого один пай. Тобто кожен член кооперативу має один голос незалежно від кількості паїв. Таким чином, енергетичний кооператив позбувається дискримінації зсередини і таким чином забезпечується соціальна справедливість у процесі господарювання.

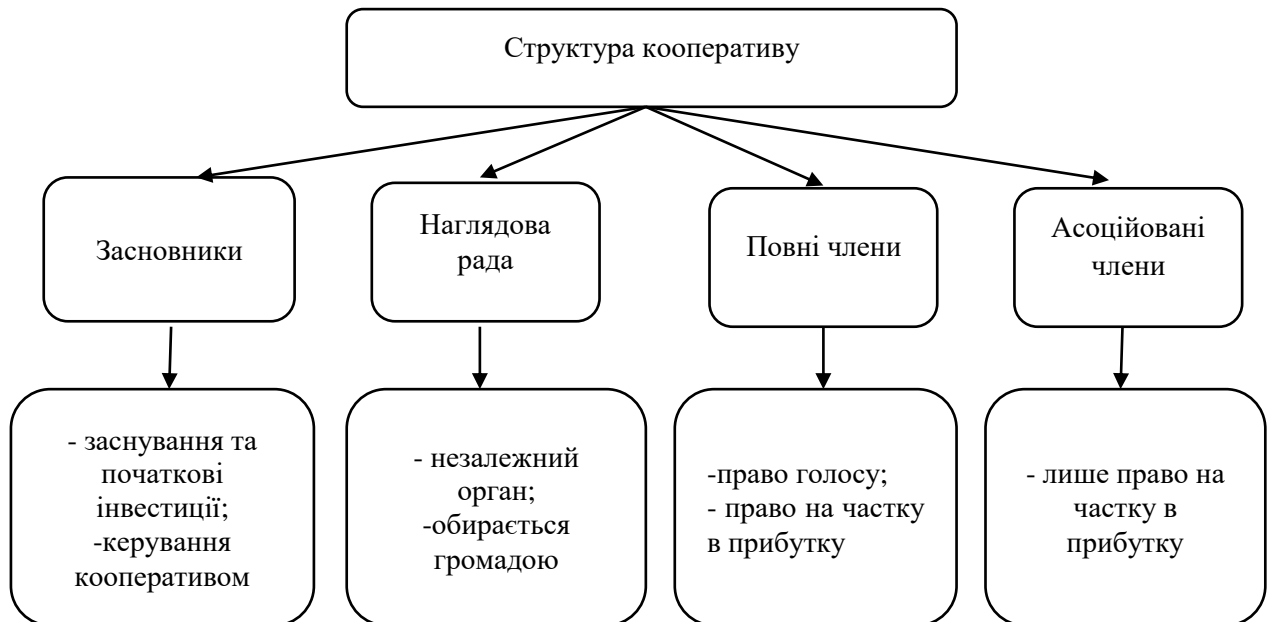

Рис. 2.18. Структура енергокооперативу «Сонячне місто»

Джерело: сформовано автором на основі [46]

Одними із країн-лідерів у створенні енергетичних кооперативів є Німеччина та Австрія. Наприклад, у Німеччині у 2019 р. було засновано 14 енергетичних кооперативів. До них належать шість місцевих опалювальних кооперативів і два енергетичних кооперативи, кожен з яких спеціалізується на фотовольтаїці та вітроенергетиці. Бізнес-моделі інших нових енергетичних кооперативів дуже різні.

Енергетичний кооператив буде просувати електронну мобільність у своєму регіоні. Більшість кооперативів були засновані в Баварії, а саме шість енергетичних кооперативів. Це переважно місцеві опалювальні кооперативи [47].

Свій шлях у розвитку енергокооперативів Німеччина почала досить давно і з кожним роком їх кількість в цій країні збільшується (рис. 2.19).

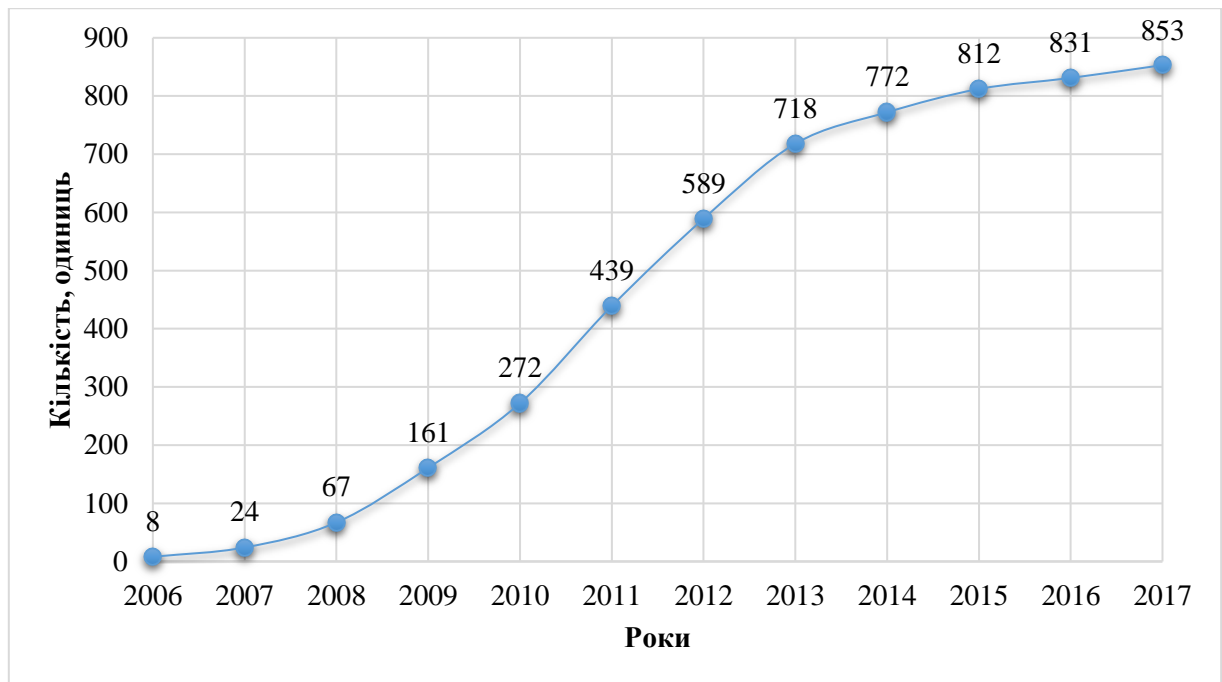

Рис. 2.19. Кількість створених енергетичних кооперативів у Німеччині за 2006 – 2017 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [48]

У 2006 р. кількість енергетичних кооперативів в Німеччині становила 8, а у 2017 р. – 853, тобто за 2006 р. – 2017 рр. кількість збільшилась у 106 разів. Останнім часом інституційне середовище для розвитку «зелених» енергетичних кооперативів у Німеччині трішки погіршилось, що сприяло зменшенню росту їх кількості. Справа в тому, що надзвичайно мала кількість енергетичних кооперативів виграє тендери в країні, таким чином здійснюється обмеження, що негативно впливає на діяльність такого виду кооперативів.

Кожен кооператив у Німеччині повинен бути членом одного з законодавчо визнаних кооперативних (аудиторських) союзів (нім. — Prüfungsverband або Genossenschaftsverband), що здійснює перевірку заснування кооперативу в інтересах його членів та кредиторів. Перевірка на етапі заснування є необхідною передумовою внесення кооперативу в реєстр кооперативів. Під час перевірки кооперативний союз повинен надати висновок про економічну спроможність кооперативу, правові основи (статут) його діяльності, ефективність сприяння членам кооперативу та загалом про

відсутність загрози для майна членів кооперативу і його кредиторів. Кооператив має право обирати союз самостійно [49, с. 10].

За даними Федерального відомства енергетичних кооперативів всього в Німеччині на кінець 2020 року 843 енергетичних кооперативи, які об'єднують 200000 людей. Вони загалом інвестували у відновлювану енергетику 2,9 млрд євро і виробили біля 8,31 ТВт-г чистої електроенергії у 2019 році. Це дозволило уникнути 3,39 млн т викидів CO₂ [50].

У 2019 році в Німеччині було розгорнуто 29456 вітряних турбіни загальною потужністю 53912 МВт, це означає, що енергія вітру займає панівне місце серед поновлюваних джерел енергії в електроенергетичному секторі. Частка енергії вітру в загальному споживанні електроенергії в Німеччині на сучасному етапі становить 24,5%. За рахунок вироблення енергії вітру на суші в Німеччині було попереджено більше 76 мільйонів тонн викидів CO₂ тільки в 2018 році. Цілі федерального уряду полягають у тому, щоб частка поновлюваних джерел енергії в забезпеченні електроенергією зросла до 40 – 45% до 2025 року, а потім постійно збільшувалася. Енергія вітру буде відігравати важливу роль у цьому [51].

У Фельдхаймі (Німеччина) 55 вітряних турбін з електричною потужністю 122,6 МВт постачають 65 403 домашніх господарства. 284 двигуни з 9844 фотоелектричними модулями тепер виробляють 2,25 МВт енергії. Таким чином, річний виробіток становить 2748 МВт. Це покриває щорічні потреби в електроенергії близько 600 домогосподарств.

Село Фельдхайм має біогазову установку з встановленою електричною потужністю 526 кВт з 2008 року, яка знаходиться у веденні місцевого сільськогосподарського кооперативу. В якості сировини використовується 8600 м³ рідкого гною, а також 8700 т кукурудзи і 190 т зернової муки. Ця сировина виробляється і постачається сільськогосподарським кооперативом. Завод щорічно виробляє 4 млн кВт/г електроенергії, яка подається в громадську мережу. Тепло, що виробляється при виробництві електроенергії,

подається в спеціально побудовану мережу централізованого теплопостачання, яка постачає мешканців, тваринницькі ферми і комерційні об'єкти. Забезпечуючи своє село автономним теплом, жителі Фельдхайма щорічно економлять 259 000 літрів мазуту [51].

Таблиця 2.23

Особливості енергетичних кооперативів в Німеччині та Австрії

Енергетичні кооперативи	Німеччина	Австрія
Заснування	1. Установчі збори: затвердження статутних документів, обрання членів правління та наглядової ради; 2. обов'язкова участь у кооперативному/аудиторському союзі; 3. висновок кооперативного союзу за результатами перевірки кооперативу; 4. подання необхідних для реєстрації документів до відповідного суду	1. Установчі збори: затвердження статутних документів, обрання членів правління та наглядової ради; 2. обов'язкова участь у кооперативному/аудиторському союзі; 3. висновок кооперативного союзу за результатами перевірки кооперативу; 4. подання необхідних для реєстрації документів до відповідного суду
Членство	Мінімум троє фізичних або юридичних осіб; максимальна кількість членів є необмеженою. Кожен член кооперативу має лише один голос на загальних зборах, незалежно від розміру вкладеного капіталу	Мінімум троє фізичних або юридичних осіб; максимальна кількість членів є необмеженою. Кожен член кооперативу має лише один голос на загальних зборах, незалежно від розміру вкладеного капіталу
Капітал	Наявність мінімального капіталу для заснування не вимагається	Наявність мінімального капіталу для заснування не вимагається
Відповідальність	Обмежена відповідальність: особиста відповідальність членів обмежується їхнім внеском. Відповідальність перед кредиторами за зобов'язаннями кооперативу погашається лише за рахунок майна кооперативу. Можливим є (передбачений у статуті) обов'язок внесення додаткових (грошових) вкладів у випадку банкрутства кооперативу, якщо майна кооперативу недостатньо для задоволення вимог кредиторів	Відповідальність може бути: необмежена (члени кооперативу несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями кооперативу усім своїм майном у випадку ліквідації чи банкрутства кооперативу, якщо майна кооперативу недостатньо для погашення цих зобов'язань) або обмежена (у випадку банкрутства чи ліквідації кооперативу його члени відповідають за його зобов'язаннями в межах їхніх паїв та суми, еквівалентної розміру членських паїв або лише в межах пайових внесків)
Ліцензування	На загальних засадах	На загальних засадах
Державна підтримка	Загалом підтримка галузі відновлюваної енергетики (фіксовані зелені тарифи та право пріоритетного доступу до публічних енергомереж)	Загалом підтримка галузі відновлюваної енергетики (фіксовані зелені тарифи та право пріоритетного доступу до публічних енергомереж)

Джерело: сформовано автором на основі [49, с. 30]

Ще один успішний німецький приклад створення енергетичного кооперативу, який знаходиться в селі Хербраум-Вальд. Кількість мешканців цього села налічує 138 осіб. Раніше теплопостачання тут здійснювалось за допомогою мазуту. Потім жителі вирішили створити енергетичний кооператив, тепер їх теплом забезпечує котельня, яка використовує спалювання щепи. Постачальниками щепи є місцеві лісові господарства, що також позитивно впливає економічне становище цього села, оскільки так легше спланувати ціну на зазначену сировину.

Загалом мешканці Хербраум-Вальда інвестували у свою енергетичну інфраструктуру понад 750 000 євро [44, с. 7].

Німецький Трісдорф став першим в Європі містом, в якому біогазова установка в поєднанні з системою опалення забезпечує теплом близько 50 будівель навчальних закладів, а також молочно-господарський комплекс. Електрична потужність станції становить 290 кВт, що покриває базове електричне навантаження об'єктів кооперативу протягом усього року. А два котли на трісках загальною тепловою потужністю 2150 кВт задовольняють додаткову потребу під час опалювального періоду. При цьому велике буферне водосховище об'ємом 120 кубічних метрів дозволяє компенсувати денні піки споживання. Крім того, біогазова установка подає в мережу загального користування електроенергію, достатню для постачання 700 домашніх господарств [39].

В Австралії також розповсюджені енергетичні кооперативи, прикладом є Хепберн Вінд. Це вітряна електростанція, яка розташована у Леонардс Хілл, штат Вікторія, котра складається із двох турбін потужністю 2,05 МВт кожна. Цей кооператив був заснований у 2007 році Асоціацією відновлюваної енергії Хепберн, тепер відома як Шейр (Share) [52]. Метою створення цього проєкту була думка населення про те, що влада не достатньо бореться із змінами клімату, тому потрібно показати власний приклад. Зазначений кооператив має більш, ніж 2000 членів, більшість з них є місцевим населенням. Кооператив

забезпечує електроенергією 2300 домогосподарств Хепберна, а також сусідніх двох Дейлсфорда і Хепберн-Спрінгс, котрі мають приблизно таку ж кількість жителів.

Ще одним прикладом зі створення енергетичних кооперативів можна вважати Великобританію. На теперішній час у цій країні є велика кількість енергетичних кооперативів, які спеціалізуються на відновлюваних джерелах енергії. Тут є кооперативи, що виробляють і використовують сонячну, вітрову, гідроенергію та енергію біомаси (табл. В1, додаток В). Тут існує співтовариство «зелених» енергетичних кооперативів під назвою Energy4All. Воно було створене у 2002 році. Energy4All пропонує дуже вдале поєднання галузевого досвіду, залучення громади, етичних інвестицій та ділової хватки, надаючи пакет адміністративних і фінансових послуг для кооперативів в обмін на щорічну плату. Тобто кооперативи, сплачуючи певну суму, мають комплексну підтримку з боку співтовариства, що дуже важливо не лише для новостворених кооперативів.

Як ми бачимо Великобританія давно почала виробляти енергію з відновлюваних джерел і вже має багатий досвід. «Зелені» енергетичні кооперативи досить розповсюджені на території цієї країни. Власне завдяки їм стрімко розвивається відновлювана енергетика. Як бачимо лише 27 кооперативів входить до співтовариства Energy4All. Більшість із них використовує енергію вітру, а саме 13, сонячну енергію – 9, гідроенергію – 4 і енергію біомаси – 1. Історично склалося, що Великобританія розташована на островах, де постійні вітри, тому і цей вид альтернативної енергетики тут більш розповсюджений.

У кінці 2007 року за підтримки Шотландії із кооперативного розвитку була створена Единбурзька громадська енергетична кооперативна компанія з метою надання жителям Единбурга можливості просувати і розвивати виробництво відновлюваної і низьковуглецевої енергії в місті. Після п'яти років вивчення різних варіантів з невеликим успіхом було прийнято рішення

рухатися далі і створити новий кооператив, який передусім зосередиться на реалізації великомасштабного фотоелектричного проєкту для Единбурга. Цей новий кооператив був Единбурзьким громадським сонячним кооперативом (ECSC), який був створений у 2013 році. Зазначений кооператив володіє сонячними батареями, які встановлені на дахах 24 будівель міста. Кооператив має більше 540 членів, 12 директорів (з них 7 є членами, а 5 – призначені). Загальна потужність становить 1,38 МВт, що виробляє 1,1 ГВт-год в рік.

У 2018/19 фінансовому році ECSC Единбурзький громадський сонячний кооператив отримав валовий прибуток 6432 фунтів стерлінгів при обігу 210 448 фунтів стерлінгів, а у 2017/18 фінансовому році прибуток становив 5 076 фунтів стерлінгів при обігу 215474 фунтів стерлінгів [53].

У Великобританії, в тому числі в Шотландії, населення активно створює «зелені» енергетичні кооперативи, що свідчить про наявність відповідного інституційного середовища, яке сприяє цьому. Люди розуміють переваги енергії з відновлюваних джерел і готові інвестувати у «зелені» проєкти, об'єднуючись у кооперативи.

У США достатньо велику частину електроенергетичного ринку посідають енергетичні кооперативи, які сформовані громадами.

Усього у цій країні працює 903 кооперативи, що займаються розподілом (доставкою до кінцевого споживача) електроенергії. Вони забезпечують електропостачання 42 мільйонам жителів 47 штатів. Сервісні території цих кооперативів покривають 75% території США. Усі ці мережі разом із усім обладнанням, що до них належить, перебувають у безпосередній власності членів відповідних енергетичних кооперативів [44].

Висновки до розділу 2

1. Природний фактор впливає на розміщення виробництва сільськогосподарської продукції, його галузеву структуру та є причиною

відмінностей територіального характеру і змін обсягів виробництва в динаміці. Культурам, які вирощуються в сільському господарстві, притаманні значні відмінності вегетаційного періоду, потребах вологи, світла, тепла, якості ґрунтів тощо. Вказані фактори визначають розміщення культур як за регіонами, так і на господарствах. Природні фактори також впливають на розміщення тваринництва, оскільки саме вони формують кормову базу.

2. Аграрії активно почали вирощувати сільськогосподарські культури, які можуть бути сировиною для виробництва біопалива, а саме кукурудзу, ріпак, сою тощо. Проте, ці культури переважно експортуються, а не переробляються на території нашої держави. Додана вартість продажу сировини є значно меншою за додану вартість готової продукції, тому Україна втрачає значну кількість прибутку. Крім того, якщо переробити сировину на біопаливо всередині країни, можна задовольнити внутрішні потреби у паливі та енергії і зменшити енергозалежність нашої країни від імпортного палива.

3. Проблема поводження з відходами в Україні набуває масштабного характеру і поглиблюється з кожним роком. На практиці відходи майже не сортуються у побуті. У 2019 р. утилізовано відходів I-IV класів небезпеки на 37686,6 тис. т менше, ніж у 2010 р. Не вистачає заводів з переробки відходів, у зв'язку із цим, утилізація відходів не відбувається належним чином і у потрібних масштабах. Крім того сільськогосподарські відходи також не утилізуються повною мірою, що призводить до забруднення навколишнього середовища.

4. Створення енергетичних кооперативів є важливим для боротьби із проблемою утилізації відходів виробництва в Україні. Завдяки сучасним технологіям зазначена проблема може бути новим джерелом отримання прибутку, а не витрат, як раніше. Справа в тому, що відходи аграрних підприємств, підприємств харчової промисловості є сировиною для роботи біогазових комплексів. Отже, біогаз може вироблятися у результаті утилізації відходів органічного походження в біогазових комплексах.

5. Активно збільшується виробництво електроенергії з біогазу та біомаси, так у 2020 р. найбільше її було вироблено у грудні, 45 і 31 млн кВт-год відповідно. Найбільша потужність суб'єктів господарювання, які працювали на біомасі у 2020 р. становила 19 МВт, а найменша – 0,05 МВт. Тобто населення починає розуміти переваги використання біогазу та біомаси і тому активно встановлюють біогазові установки та котли на біомасі.

6. «Зелені» енергетичні кооперативи можуть створюватись не лише для утилізації та переробки сільськогосподарських відходів, а також для встановлення сонячних батарей на дахах будинків, шкіл, складів, інших споруд; для закупівлі щеподрибок; для встановлення біогазових установок; твердопаливних котлів, що працюють на біомасі тощо. Таким чином, члени «зелених» енергетичних кооперативів зможуть виробляти і використовувати у власних цілях або для продажу енергію та паливо.

7. Населення, суб'єкти господарювання поступово починають розуміти переваги кооперування, що свідчить збільшення різних видів кооперативів. Кількість функціонуючих кооперативів в Україні станом на кінець 2020 р. становила 28596 одиниць, що на 2136 одиниць більше, ніж у 2016 р. Виробничих кооперативів у 2020 р. на 111 одиниць менше, ніж у 2016 р.

8. В Україні вперше енергетичний кооператив було створено у 2016 р. Яскравим прикладом «зеленого» енергетичного кооперативу в нашій країні є енергетичний кооператив «Сонячне місто» в м. Славутич. Створення «зелених» енергетичних кооперативів, не лише призведе до економічних вигод, покращить стан навколишнього середовища, завдяки збільшенню виробництва і використання альтернативних джерел енергії, а також підвищить соціальну справедливість через вільний доступ до екологічно безпечних, відновлюваних джерел енергії та палива.

9. Аналіз створення «зелених» енергетичних кооперативів у зарубіжних країнах показав, що лідерами є Німеччина, Австрія, Сполучені

штати Америки тощо. У 2020 р. в Німеччині функціонувало 853 енергетичних кооперативи. Відомим є німецьке село Фельдхайм, в якому побудовано 55 вітрових турбіни, які забезпечують електроенергією 65 403 домогосподарства.

10. Собівартість продукції сільськогосподарських підприємств щорічно зростає. Ступінь зв'язку між собівартістю та прямими матеріальними витратами є прямим і тісним, що свідчить про значну залежність між ними. Здійснений прогноз показав, що собівартість продукції сільськогосподарських підприємств буде зростати протягом 2020-2025 рр. і у 2025 р. становитиме 798,6 млрд грн. Витрати на паливо та енергію значно впливають на прямі матеріальні витрати, тому їх зменшення в майбутньому призведе до зменшення собівартості. Звідси необхідним є активне використання альтернативних джерел енергії для виробництва біопалива та енергії, які є не лише економічно вигідними, а й екологічно безпечними для навколишнього середовища і здоров'я людей та інших живих істот.

11. Відбувається розвиток органічного землеробства та виробництва на території нашої держави. Позитивний вплив на їх розвиток відповідно до європейських стандартів здійснило прийняття Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», який вступив у дію 02.08.2019 р. У 2019 р. площа органічних земель збільшилась на 67 тис. га порівняно із 2014 р. Збільшилась також кількість виробників органічної продукції на 435 у 2019 р. порівняно із 2014 р.

12. Внесення органічних добрив під час органічного землеробства є досить важливим, оскільки такі добрива є натурального походження та безпечними для навколишнього середовища. В Україні кількість внесених органічних добрив щорічно зростає, так у 2019 р. було внесено на 1,42 млн т більше, ніж у 2010 р. та – на 1,72 млн т більше, ніж у 2015 р.

Основні положення цього розділу викладені у таких публікаціях автора [12, 19, 24, 25,42,], що наведені у списку використаних джерел.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Жилінська О. та ін. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Львів: Кальварія, 2017. 168 с.
2. Державна політика сталого розвитку на засадах «зеленої» економіки. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1237/>
3. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <http://www.me.gov.ua/Charts/Detail?lang=uk-UA&id=97fde9c5-6acc-4572-8ecf-cbd3e28c1848>
4. Індекс споживчих цін. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D1%87%D0%B8%D1%85_%D1%86%D1%96%D0%BD
5. Мельник Л.Г., Кубатко О.В. Ефективність використання природно-ресурсного потенціалу України та передумови формування «зеленої» економіки. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 3 (50). Ч. 2. С.169-174
6. Коляденко С.В. Вплив соціально-економічних та екологічних факторів на інтенсивність використання земель. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. №9. С. 46-58
7. Добавленная стоимость сельского хозяйства на одного работника в постоянных ценах 2010 года. Мировой атлас данных. URL: <https://knoema.ru/atlas/ranks/%d0%94%d0%be%d0%b1%d0%b0%d0%b2%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d0%b0%d1%8f-%d1%81%d1%82%d0%be%d0%b8%d0%bc%d0%be%d1%81%d1%82%d1%8c-%d0%b2-%d1%81%d0%b5%d0%bb%d1%8c%d1%81%d0%ba%d0%be%d0%bc-%d1%85%d0%be%d0%b7%d1%8f%d0%b9%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%b5-%d0%bd%d0%b0->

%d0%b7%d0%b0%d0%bd%d1%8f%d1%82%d0%be%d0%b3%d0%be

8. Зось-Кіор М. В. Удосконалення системи управління земельними ресурсами аграрних підприємств в умовах глобалізації: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2015. 333 с.

9. Скільки податків заплатили ВДЕ та вугільна генерація за 10 років. 2020. URL: <https://kosatka.media/uk/category/vozobnovlyaemaya-energiya/analytics/skolko-nalogov-zaplatili-vie-i-ugolnaya-generaciya-za-10-let>

10. Кириленко І. Г., Токарчук Д. М. Ефективна організація використання відходів аграрних підприємств у формуванні енергетичної та екологічної безпеки. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 2. С. 66-83.

11. Статистичний щорічник України за 2019 рік . Державна служба статистики України. 2019. 465 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf

12. Білокінна І. Д. Інституційні аспекти розвитку аграрного бізнесу на засадах «зеленої економіки». *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. №7(11). С. 95-104

13. Бородіна О.С. Імперативи комплементарного розвитку в аграрній сфері. *Економіка і прогнозування*. 2017. № 4. С. 125-136

14. Курило В.І. Про зміст та співвідношення деяких аграрних дефініцій. *Економіка АПК*. 2014. №2. С. 87-92

15. Цимбалюк І., Риковська Л. Теоретичний аналіз сутності та складників дефініції «аграрна сфера». *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. №4. С. 13-19

16. Попова О. Агросфера: соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 73–84.

17. Анисенко О.В., Вакар К.В. Розвиток аграрного сектора економіки України в умовах інституційних змін. *Агросвіт*. 2018. № 9. С.27-32

18. Гончарук І. В. Підприємницька діяльність з виробництва біопалива як сфера розвитку зеленого бізнесу. *Економічний форум*. 2013. № 4. С. 93-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2013_4_18.

19. Білокінна І.Д. «Зелений бізнес» як перспектива розвитку вітчизняного аграрного сектору. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Розвиток підприємництва, бухгалтерського обліку та фінансів в умовах інтеграційних процесів». 10-11 листопада 2017 р., Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2017. С. 18-21

20. Гелетуха Г.Г., Железна Т.А., Драгнев С.В. Аналіз бар'єрів для виробництва енергії з агробіомаси в Україні. *Теплофізика та теплоенергетика*. 2019. Т.41. №3. С. 77-84. URL: www.uabio.org/activity/uabio-analytics

21. Калетнік Г.М., Гончарук І.В. Економічні розрахунки потенціалу виробництва відновлювальної біоенергії у формуванні енергетичної незалежності агропромислового комплексу. *Економіка АПК*. 2020. № 9. С. 6-16

22. Щорічний інфографічний довідник «Агробізнес України» за 2018/19 МР. 2019. URL: https://agribusinessinukraine.com/get_file/id/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2019.pdf

23. Топ 100 латифундистов України. *Латифундист*. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#>

24. Білокінна І.Д. Виробництво органічної продукції як один із шляхів розвитку «Зеленої економіки» в Україні. Збірник наукових праць III міжнародної науковопрактичної конференції «Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції». 31 жовтня 2018 р., Кам'янець-Подільський: Крок, 2018. С. 88-90

25. Шпикуляк О.Г., Білокінна І.Д. Органічне виробництво як вектор розвитку «зеленого» бізнесу в агропродовольчому секторі. Збірник матеріалів

III Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні управлінські та соціально-економічні аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання в умовах трансформації публічного управління». 5 листопада 2020 р., Одеса: Одеський національний політехнічний університет, 2020. С. 219-220

26. Соціально-економічне дослідження розвитку органічного ринку та сектору в Україні. Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL). 2018. 100 с. URL: https://orgprints.org/35335/1/Socio-economic-study_UA_Dec2018_published.pdf

27. Живой рейтинг: органические агрокомпании Украины. 5 июня 2018. URL: <https://latifundist.com/rating/toporganic#221>

28. Милованов Е.В., Коняшин А.В. Органический рынок Украины: современное состояние и перспективы. *Проблемы агрорынка*. 2019. С. 63-70. URL: http://organic.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/ukrainian_organic_market.pdf

29. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. *UNEP report*, 2011 (In Russian).

30. Яким був 2020 рік для сектору ВДЕ і біоенергетики? Біоенергетична асоціація України. 2021. URL: <https://uabio.org/materials/9714/>

31. Пришляк Н.В., Токарчук Д.М., Паламаренко Я.В. Забезпечення енергетичної та екологічної безпеки держави за рахунок біопалива з біоенергетичних культур і відходів: монографія. Вінниця: Консоль, 2019. 248 с. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/23338.pdf> (дата звернення 12.12.2020 р.)

32. Статистичний збірник «Рослинництво України». Державна служба статистики України. 2018. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

33. Посівні площі сільськогосподарських культур за їх видами у 2019 році. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

34. Мосій О., Бревус В., Пономар В. Впровадження європейського

досвіду використання енергоощадних технологій малими і середніми підприємствами в Україні. *Інноваційні засади управління підприємствами в умовах сталого розвитку*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 березня 2016 року. Тернопіль, 2016. С. 73-74. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/15556/2/Conf_2016_Mosiy_O-Implementing_European_experience_73-74.pdf

35. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Київ, 2017. 174 с. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=938d9df1-5e8d-48cc-a007-be5bc60123b8&tag=TSiliStalogoRozvitku>

36. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>

37. Гончарук Т. В. Виробництво біопалива як підсистема формування зеленої економіки. *Економічний форум*. 2013. № 4. С. 4-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2013_4_3

38. Гончарук І.В. Організаційно-економічне забезпечення енергетичної незалежності агропромислового комплексу. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. №2. С. 23-38

39. Ecodevelop підтримує світовий тренд створення енергокооперативів. Ecodevelop. 2019. URL: <https://ecodevelop.ua/ecodevelop-pidtrimuye-svitovij-trend-stvorennya-energokooperativiv/>

40. Державне агентство енергоефективності та енергозбереження України. 2020. URL: <http://sae.gov.ua/uk/news/3411>

41. Гончарук І.В. Забезпечення енергетичної незалежності агропромислового комплексу на засадах сталого розвитку: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. Вінниця, 2020. 447 с.

42. Шпикуляк .Г., Білокінна І.Д. Формування інституційних складових

кооперативного розвитку альтернативної енергетики в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*. 2020. №8. С. 72-81

43. Концепція «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року. Міністерство енергетики та захисту довкілля України. 2020. 13 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prezentovano-proekt-konserciyi-zelenogo-energetichnogo-perehodu-ukrayini-do-2050-roku>

44. Зінченко Андрій, Скляр Роман, Бондарчук Іван. Енергетика спільнот. Як енергетичні кооперативи сприяють стійкості громад по всьому світу. Greencubator. Центр Економічної Демократії. ILF. 2017. URL: <https://feao.org.ua/news/energy-cooperatives-germany-austria/>

45. Утилізація відходів за допомогою біогазових комплексів. 2019. URL: <https://ecodevelop.ua/russkij-utilizatsiya-othodov-pri-pomoshhi-biogazovyh-kompleksov/>

46. «Сонячний кооператив»: Славутич – місто для інвестицій. 2019. URL: http://m.slavutich.cn.ua/news/novosti_slavuticha_i_regiona/10511-sonjachnii-kooperativ-slavutich-8722-misto-dlja-investicii.html

47. Neugründungen von Energiegenossenschaften in 2019. 2020. URL: <https://www.genossenschaften.de/neugruendungen-von-energiegenossenschaften-2019>

48. Шпикуляк О.Г., В.О. Іванченко. Досвід Німеччини у розвитку енергетичних кооперативів: перспективи для України. *Економіка АПК*. 2018. №8. С. 92- 101

49. Байко Р. Енергетичні кооперативи: досвід Німеччини та Австрії. 2016. 32 с. URL: http://energytransition.in.ua/wp-content/uploads/2018/01/FEAO_Energy_cooperatives.pdf

50. Bundesgeschäftsstelle Energiegenossenschaften (zum 03.08.2020). URL: <https://www.dgrv.de/bundesgeschäftsstelle-energiegenossenschaften/>

51. Фельдхаймская ветроэлектростанция. 2020. URL: <https://nefeldheim.info/windenergie/>

52. Hepburn Wind. URL: <https://www.hepburnwind.com.au/about/>
53. Chair's Report: Lesley Hinds. Edinburgh Community Solar Co-operative. 2020. URL: <https://www.edinburghsolar.coop/wp-content/uploads/2020/04/ECSC-Newsletter-Apr-2020.pdf> (29.07.20)
54. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Лузан О.Ю. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2013. № 4 С. 86-93
55. Купінець Л. Є., Ковальчук С.Я. Статистичний вимір зеленого зростання в агропродовольчому секторі України. Збірник матеріалів одинадцятої міжнародної науково-практичної конференції «Світові тенденції розвитку зеленої економіки: регіональні аспекти і межі зростання». 12 – 13 вересня 2019 р., Херсон: ХНТУ. 2019. С. 33-35
56. Ковальчук С.Я. Екологічна складова економічного зростання. *Агросвіт*. 2019. № 7. С. 17-25
57. Березюк С.В., Зубар І.В. Сучасні економіко-екологічні аспекти застосування добрив у рослинництві. *Економіка АПК*. 2019. № 10. С. 34-43
58. Фурман І.В., Пронько Л.М. Формування державної програми підтримки підприємств-агровиробників України з урахуванням світового досвіду. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 85-95
59. Калетнік Г.М., Токарчук Д.М., Скорук О.П. Організація і економіка використання біоресурсів: підручник 2-ге вид. Вінниця: Друк, 2020. 372 с.
60. Токарчук Д.М. Основні тенденції утворення та поводження з відходами аграрних підприємств. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. №2. С. 170-180
61. Токарчук Д.М., Пришляк Н.В., Паламаренко Я.В. Перспективи використання відходів рослинництва на виробництво біогазу в Україні. *Агросвіт*. 2020. № 22. С. 51-57
62. Гончарук І.В., Ковальчук С.Я., Цицюра Я.Г., Лутковська С.М. Динамічні процеси розвитку органічного виробництва в Україні. Вінниця. «ТВОРИ». 2020. 472 с.

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ СТАНОВЛЕННЯ «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»

3.1. Удосконалення інституційного забезпечення становлення «зеленої економіки»

Протягом не однієї сотні років вважалося, що основою забезпечення економічної стабільності будь-якої країни є промисловість. Але з часом вчені дійшли висновку про екологічну нестабільність і погіршення стану навколишнього середовища, яке пов'язане із неправильним вибором способу господарювання. Було зрозуміло те, що зараз забезпечує економічне зростання, з часом призведе до глибокої кризи, з якої вийти буде практично не реально. Тому, як ми вже знаємо, вирішили змінювати спосіб господарювання для збереження природних ресурсів, поліпшення екологічної ситуації і в подальшому забезпечити стабільне економічне зростання, що має здійснитись за допомогою переходу країн до «зеленої економіки». Основною галуззю «зеленої економіки» стає не промисловість, а сільське господарство.

Аграрна сфера в нашій державі знаходиться на межі глибоких ринкових трансформацій. Тому необхідно створити таке інституційне забезпечення, котре сприяло б повною мірою даним трансформаційним процесам і призвело до сталого розвитку галузі [1].

Досить важливим у формуванні «зеленої економіки» є оцінка її стану. Проте, протягом довгого часу така оцінка здійснювалась лише на якісному рівні та не було розроблено конкретної системи виміру «зеленої економіки». У зв'язку із цим важко було визначити на скільки економіку можна вважати «зеленою».

Методика Climatescope 2019 має 167 індикаторів та піддіагностики, розділених на три основні теми, які охоплюють попередні досягнення кожної країни. Зауважимо її поточні інвестиції в навколишнє середовище та майбутні

можливості, які пропонуються [2].

З цією метою почали формуватися різні міжнародні рейтинги, які виводять питання конкурентоспроможності країн за межі традиційних уявлень про економічне зростання, включаючи оцінку інститутів, політик і факторів, що підтримують результативність націй за умови забезпечення екологічної та соціальної сталості. Прикладом виявлення ступеня «зеленості» світової економіки сьогодні є Глобальний індекс «зеленої економіки» (The Global Green Economy Index, GGEI), розроблений рейтинговим агентством Dual Citizen у 2010 р. і який вимірює ефективність та поступ у «зеленій економіці» у 130 країнах світу на основі експертного опитування [3] (рис. 3.1).

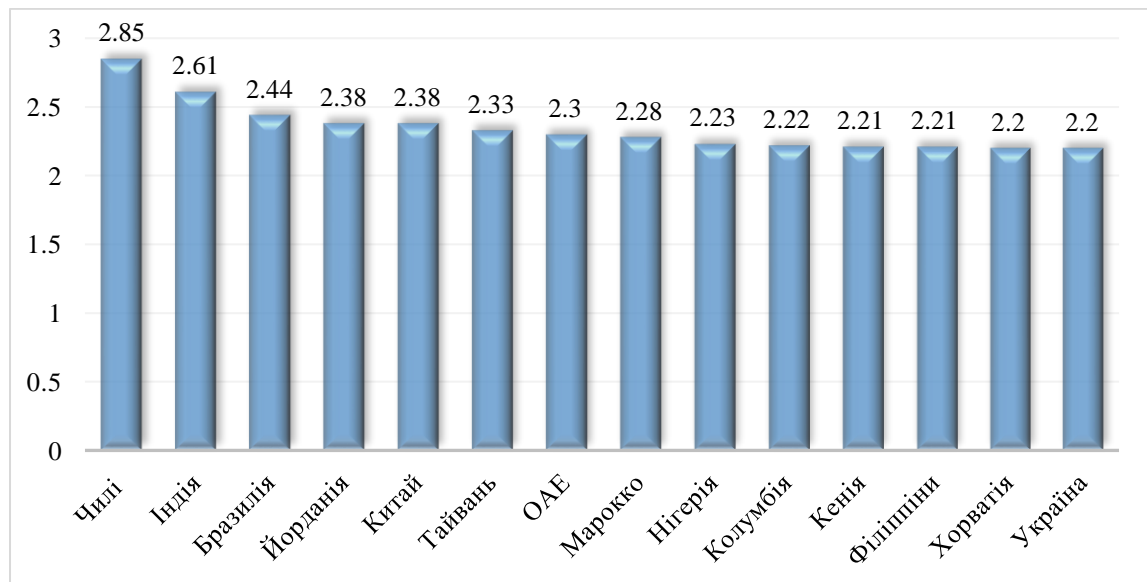

Рис. 3.1. Рейтинг привабливості країн, що розвиваються, щодо інвестицій у відновлювану енергетику, 2020 р.

Джерело: сформовано автором на основі [4]

Як ми бачимо, Україна посідає 8 місце із рейтингом 2,2, це значить, що наша країна знаходиться в середині рейтингу і свідчить про наявність достатньої привабливості для інвесторів, котрі бажають вкладати кошти у відновлювану енергетику.

Індекси стану розвитку «зеленої економіки» України порівняно з іншими країнами можна побачити за допомогою табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**Індекси стану розвитку «зеленої економіки»
у глобальному вимірі**

Країна (територія)	Глобальний індекс «зеленої економіки», 2018 р.		Індекс низьковуглецевої економіки, 2019 р.		Індекс екологічної ефективності, 2020 р.	
	Рейтинг	Результат	Рейтинг	Інтенсивність викидів вуглецю	Рейтинг	Результат
Швеція	1	0,7608	-	-	8	78,7
Швейцарія	2	0,7594	-	-	3	81,5
Ісландія	3	0,7129	-	-	17	72,3
Норвегія	4	0,7031	-	-	9	77,7
Фінляндія	5	0,6997	-	-	7	78,9
Німеччина	6	0,6890	-	-	10	77,2
Данія	7	0,6800	-	-	1	82,5
Тайвань	8	0,6669	-	-	40	57,2
Австрія	9	0,6479	-	-	6	79,6
Франція	10	0,6405	1	107	5	80,0
Мальта	56	0,5163	-	-	23	70,7
Велика Британія	22	0,6230	2	128	4	81,3
Італія	36	0,5606	3	131	20	71,0
Бразилія	44	0,5417	4	137	55	51,2
Індонезія	94	0,4527	5	154	116	37,8
Саудівська Аравія	101	0,4451	16	365	90	44,0
Китай	29	0,5531	17	378	120	37,3
Південна Корея	37	0,5591	18	387	28	66,5
Росія	116	0,4115	19	402	58	50,5
ПАР	102	0,4376	20	519	95	43,1
Україна	120	0,3813	-	-	60	49,5

Джерело: сформовано автором на основі даних [5, с. 28-29; 6; 7]

З таблиці 2.23. ми бачимо, що глобальний індекс «зеленої» економіки у 2018 році в Україні становив 0,3813, що вивело її на 120 позицію. Це свідчить про низький рівень формування «зеленої економіки» в нашій державі порівняно з іншими країнами, – ситуацію негайно потрібно поліпшувати. Також ми бачимо, що лідером зазначеного рейтингу у 2018 році є Швеція, її значення становить 0,7608.

Ще одним важливим індикатором є індекс екологічної ефективності –

комплексний показник оцінки екологічної політики держави та її окремих суб'єктів. Індекс розраховується за 24 показниками ефективності за десятьма категоріями, що охоплюють стан здоров'я, навколишнє середовище та життєздатність екосистеми [5]. Найкраще значення індексу екологічної ефективності у 2020 році має Данія, її показник становить 82,5. Україна посіла 60 місце у 2020 році із показником 49,5 та покращила своє місце у рейтингу на 69 позицій, оскільки у 2018 році Україна займала 109 місце за поданим індексом.

Ще один індикатор – індекс низьковуглецевої економіки (The Low Carbon Economy Index), який розроблено консалтинговою компанією Pricewaterhouse Coopers у 2000 р. Індекс дозволяє оцінити поступ країни G20 у частині скорочення рівня інтенсивності викидів вуглецю. Показник визначається як співвідношення обсягу викидів вуглецю до ВВП за відповідний рік (CO₂ у т/ВВП у \$ млн), а на його результат впливають такі фактори, як енергоефективність, витрата пального, щільність населення, структура економіки в країні та стан кліматичної системи [5]. У рейтингу за поданим індексом перше місце посідає Франція із показником 107.

Важливі напрями трансформації наявної економіки розкриті в Ініціативі продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО), у якій «озеленення» економіки є можливим через розвиток сільського господарства й передбачає підвищення рівня економічної і, зокрема, продовольчої безпеки щодо наявності, доступу, стабільності та використання продовольства при одночасному зниженні інтенсивності використання природних ресурсів та за рахунок збільшення цінності харчового ланцюга. Такий результат може бути досягнутий шляхом застосування екосистемного підходу для управління сільським, лісовим та рибним господарствами, який дозволить задовольнити численні соціальні потреби, не ставлячи під загрозу можливості майбутніх поколінь отримувати вигоди від благ і послуг, що надаються екосистемами [8, с. 87].

Відповідно до Указу Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019, затверджено 17 цілей сталого розвитку до 2030 року. Однією із цілей є подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства. Звичайно, органічне виробництво можна вважати основним засобом досягнення даної цілі.

Інституційне забезпечення «зеленої економіки» необхідно розглядати в розрізі взаємозалежних складових: економічної, екологічної та соціальної. Кожна з них має своє значення і вплив на спосіб господарювання в процесі становлення «зеленої економіки». Тому кожна складова інституційного забезпечення розглядається в комплексі, з точки зору економічного, екологічного та соціального впливу.

Оскільки в «зеленій економіці» основною галуззю вважається сільське господарство, то надзвичайно важливим є розвиток органічного виробництва сільськогосподарської продукції. На рис. 3.2. продемонстровано цілі органічного виробництва в розрізі трьох вищезазначених складових.

Інституційне забезпечення повинно формуватись відповідно до поставлених цілей, щоб кожна неодмінно була досягнута. Оскільки досягнення кожної цілі є так званою «цеглиною» у формуванні «зеленої економіки», в тому числі в нашій державі.

Аграрна сфера є, так званим, фундаментом продовольчої безпеки держави та сировинним базисом вітчизняної промисловості. Саме тому потрібно докласти зусиль, щоб усунути наявні проблеми в інституційному забезпеченні та перейти на шлях сталого розвитку галузі [9].

Говорячи про органічне виробництво, державі необхідно створити інституційне забезпечення для просування органічної продукції, щоб населення нашої країни знало про її переваги. Тобто необхідно в засобах масової інформації зазначати про переваги споживання органічних продуктів, долучати до цього спортсменів та інших культурних діячів.

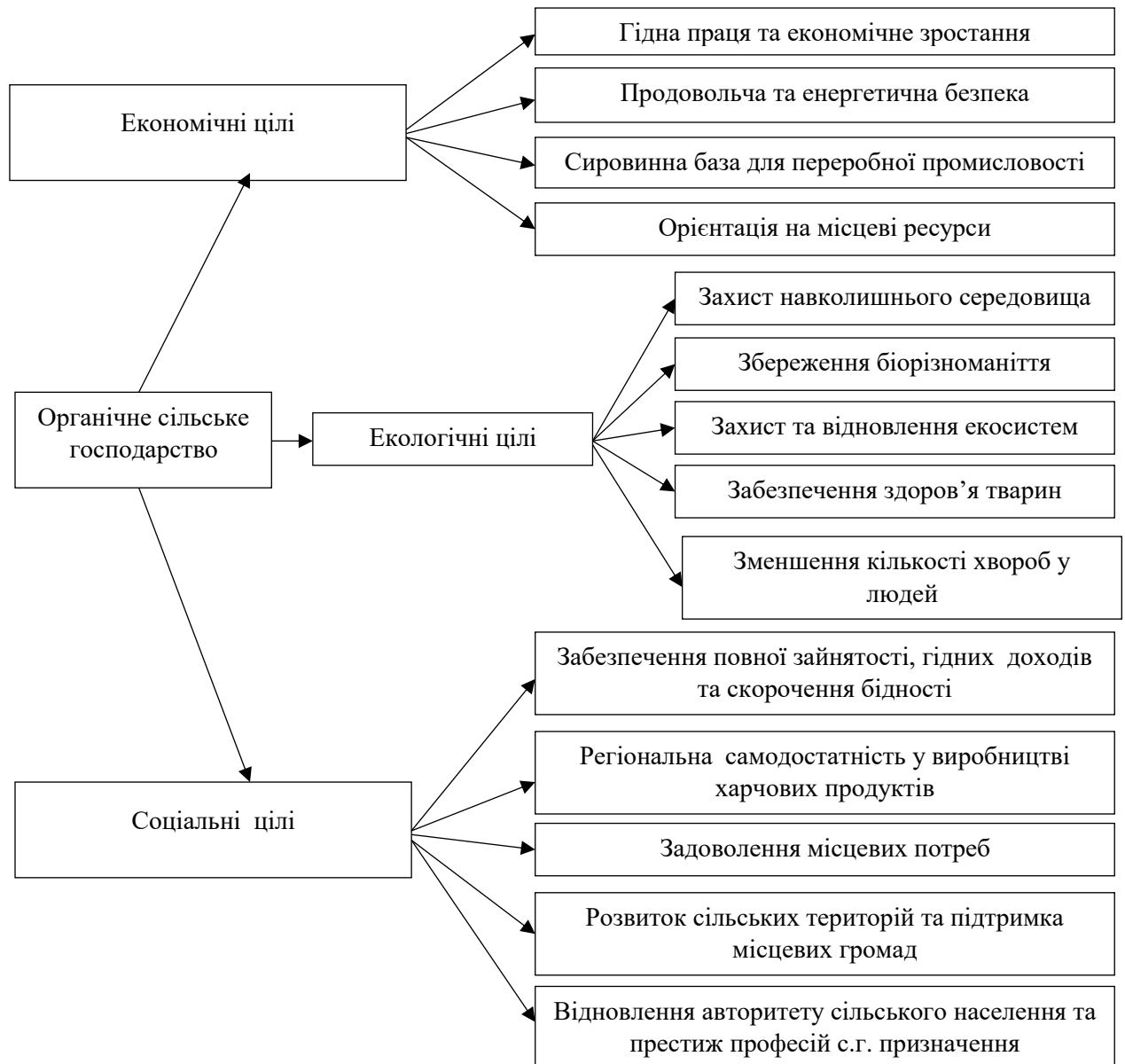

Рис. 3.2. Цілі органічного сільського господарства як засобу забезпечення сталого розвитку

Джерело: доповнено автором [8]

Однією із основних перешкод для розвитку органічного виробництва в нашій країні є високі ціни на органічну продукцію, вони перевищують ціни на звичайну продукцію у декілька разів. Це є стримуючим фактором, населення з тим рівнем доходів, який є на сьогодні, не в змозі дозволити собі споживати органічну продукцію. Навіть ті люди, які розуміють переваги органічної продукції, фінансово не можуть собі дозволити такого. Звичайно це негативно

впливає на попит і пропозицію на ринку, перевищує власне попит на органічну сільськогосподарську продукцію. Необхідно зробити ціни на органічну продукцію доступними для населення. Тому необхідно у Державній службі України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів створити Відділ контролю за цінами на органічну продукцію. Це зробить органічну продукцію для українського населення більш доступною, що збільшить внутрішній попит на вітчизняну органіку.

У нашій державі постійною проблемою є належний поточний контроль за дотриманням стандартів якості продуктів. Оскільки значна частина підприємців готуються до перевірок державних органів, а після їх здійснення починають порушувати чинні стандарти з метою отримання більших прибутків, шляхом використання шкідливих речовин у процесі виробництва. Тому ми вважаємо, що державі необхідно контролювати виробників не лише сертифікацією, а й здійснювати періодичний контроль, тобто перевіряти на точках збуту продукції, а точніше купувати незначну кількість продукції та передавати її на лабораторні дослідження. Виробники, розуміючи що перевірка може здійснюватись не лише на підприємствах чи фермах, а також безпосередньо на місцях продажу у будь-який момент, будуть відповідальніше ставитись до якості своєї продукції, щоб у будь-який момент не наразити своє виробництво на небезпеку у формі значного штрафу. Тому необхідно створити відповідний відділ в органах центральної виконавчої влади, який безпосередньо б займався такими питаннями (рис. 3.3.).

Оскільки є проблеми, пов'язані із дотриманням вимог органічного законодавства після проходження сертифікації виробниками, на нашу думку, необхідно у Департаменті захисту споживачів Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів створити Відділ поточного контролю за дотриманням вимог органічного законодавства. Такий відділ пропонуємо створити саме у Держспоживслужбі тому, що недотриманням вимог органічного виробництва виробники вводять в оману

споживачів. До того ж, оскільки сертифікації не підлягає переміщення, зберігання та реалізація маркованої органічної продукції закладами громадського харчування та суб'єктами господарювання, які займаються роздрібною торгівлею [10], необхідно до функцій Відділу поточного контролю за дотриманням вимог органічного законодавства віднести й моніторинг власне переміщення, зберігання та реалізації маркованої органічної продукції. Це необхідно для того, щоб під час зберігання або переміщення не використовувались шкідливі речовини і порушення санітарних норм. За такі види порушень змушені відповідати заклади громадського харчування та суб'єкти господарювання, які займаються роздрібною торгівлею органічної продукції.

Рис. 3.3. Схема удосконалення інституційного забезпечення розвитку органічного виробництва в Україні

Джерело: розроблено автором

Крім того, у зв'язку із такою проблемою, держава втрачає свій авторитет на міжнародній арені та довіру як добросовісного експортера органічної

продукції. Оскільки зустрічаються випадки експорту сертифікованої продукції, яка містить шкідливі речовини у своєму складі, що свідчить про використання різних неорганічних добрив і штучних добавок для поліпшення якості.

Невирішеною проблемою також є точна інформація про виробників органічної продукції, а саме їх кількість, площа сертифікованих земель сільськогосподарського призначення, обсяги виробництва в розрізі культур, поголів'я тварин за видами, обсяги переробленої органічної сільськогосподарської продукції, експорт органічної продукції, виручку та чистий прибуток від реалізації органіки тощо. Для цього необхідно запровадити ще одну статистичну звітність для відображення усіх цих показників, яка б подавалась до територіальних органів Державної служби статистики України.

Вплив органічного виробництва на соціальний розвиток, насамперед, сільських територій, як показує зарубіжна практика, здійснюється достатньою мірою. Оскільки, збільшується кількість «зелених» робочих місць у селах, це значно зменшить виїзд сільського населення за кордон, яке є економічно активним. До того ж, частина молоді залишиться жити і працювати в селі, як наслідок, зменшиться урбанізація, також певна кількість міського населення також переїде працювати в села. У зв'язку із збільшенням кількості сільського населення буде оновлюватись інфраструктура. Тут, звичайно, необхідно залучати великих агрохолдингів, які користуються сільською землею, але самоусунулись від фінансування соціальної сфери села. Отримуючи надприбутки, вони повинні здійснювати свій внесок у поліпшення інфраструктури. Місцевим органам влади необхідно змусити великий і середній бізнес забезпечити потреби сільського населення у якісній медицині, дошкільній та шкільній освіті, комунальному обслуговуванні, а саме зробити дороги, побудувати дитячі садочки, школи, медпункти, придбати автобуси, зробити освітлення вулиць, забезпечити благоустрій територій, зробити

каналізацію, побудувати заводи із переробки сміття тощо. Тобто органам місцевої влади необхідно інституційно заохотити бізнес покращувати екологічну та соціальну ситуацію на селі задля безперешкодного ведення своєї діяльності на території сільської місцевості.

Необхідно вдосконалювати інституційне забезпечення, шляхом прийняття відповідних нормативних документів, які нададуть змогу виробникам органічної продукції отримувати фінансову допомогу та дешеві кредити з боку держави. В першу чергу це стосується дрібних фермерів, котрі потребують додаткових ресурсів для переходу на органічне виробництво [11].

Як ми знаємо, «зелена економіка» містить у собі велику кількість змін і це стосується не лише сільського господарства, а й способу господарювання загалом. Зміни стосуються процесів від вирощування рослин і розведення тварин до переробки відходів і будівництва.

Досить важливим аспектом розбудови «зеленої економіки» є щорічне збільшення використання альтернативних джерел енергії, в тому числі в аграрній сфері. Держава працює не один рік над створенням прийнятного інституційного забезпечення для розвитку відновлюваної енергетики в Україні. Прийнято велику кількість законів, постанов, розпоряджень, наказів та роз'яснень законодавства у сфері відновлюваної енергетики (табл. Г1, додаток Г), проаналізувавши які, можна зробити висновок, що початок для розвитку відновлювальної енергетики поставлено. Але наразі розвиток альтернативних джерел енергії ще поки не знаходиться на достатньому рівні для нашої держави. Найбільш розповсюдженим видом альтернативної енергетики в Україні є сонячна енергетика. Проте, сонячні та вітрові електростанції чи біогазові установки будують переважно підприємці середнього та великого бізнесу, які прагнуть заробляти за допомогою «зеленого тарифу». Використання альтернативної енергетики в побуті поки є дорогим для пересічного громадянина, тобто населенню досить важко фінансово побудувати сонячну батарею чи біогазову установку вдома чи на

сімейній фермі. Держава запровадила механізм кредитування для розвитку відновлюваної енергетики, проте довіри в населення до держави і банківських установ у цьому питанні немає. Через це люди бояться брати такого виду кредити, що є значною перешкодою для розвитку альтернативної енергетики серед населення загалом. Тому-то державі необхідно створити таке інституційне забезпечення, яке б створило належні умови для відновлення довіри населення до державних структур і відчувало захист з боку держави під час зміни свого звичного способу господарювання на новий спосіб за принципами «зеленої економіки».

Розвиток альтернативних джерел енергії дасть у майбутньому як економічний, так екологічний та соціальний результат, який позитивно вплине на економіку та навколишнє середовище нашої країни. Звичайно це новий вид підприємництва, інший спосіб використання земель, створення нових робочих місць. Ті землі, які не можуть бути використані у сільському господарстві – можуть бути використані для розвитку відновлюваної енергетики.

Інституційний механізм розвитку альтернативної енергетики в аграрному секторі України включає ефективно взаємопов'язану роботу державних та місцевих органів влади та громадських організацій, які відіграють основну роль у створенні необхідного нормативно-правового забезпечення, а в подальшому у створенні відповідних неформальних інституцій. До державних органів влади, які контролюють розвиток відновлюваної енергетики, в тому числі в аграрному секторі, належать: Міністерство енергетики та вугільної промисловості, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, Національне агентство з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів, Державна інспекція з експлуатації електричних станцій і мереж, Державний комітет України з енергозбереження тощо. Громадськими організаціями, виконують певною мірою роль саморегулювальних організацій альтернативної енергетики є Агентство з відновлюваної енергетики, Асоціація учасників

ринку альтернативних видів палива та енергії України, Біоенергетична асоціація України, Громадська організація «Еконовація», Українська асоціація відновлюваної енергетики тощо.

В інституційному механізмі розвитку альтернативної енергетики, у тому числі в аграрному секторі, можна відзначити одну із основних ролей «зеленим» енергетичним кооперативам. Український селянин відчуває істотний брак енергоресурсів, які є досить дорогими. Зменшити енергозалежність і свої витрати на енергію та паливо можливо, використовуючи відновлювані джерела енергії, а також самостійно їх виробляючи. Проте, вартість технології та обладнання для встановлення сонячної електростанції на даху будинку чи для встановлення біогазової установки на основі відходів сільського господарства висока і окремий селянин не в змозі дозволити собі таке придбати. Тому для українського селянина є вигідним вступати у «зелені» енергетичні кооперативи й особисто виробляти енергію та паливо з альтернативних джерел для освітлення складських приміщень, для роботи своїх автомобілів, тракторів, комбайнів, для особистого споживання тощо.

В Україні перший «зелений» енергетичний кооператив був створений лише у 2016 році. Українська економіка, в тому числі аграрний сектор, є енергозатратними та енергозалежними. Тому збільшення частки альтернативних джерел енергії у загальному споживанні є єдиним ключем до вирішення цих проблем. Інституційний механізм розвитку альтернативної енергетики в аграрному секторі сформувався протягом досить короткого часу і є ще недосконалим. «Зелені» енергетичні кооперативи стали новим дієвим елементом зазначеного інституційного механізму, який є досить перспективним. Перші кроки у створенні таких кооперативів вже зроблені, існує кілька «зелених» енергетичних кооперативів на території України. Проте, подальший розвиток цього типу кооперації в аграрному секторі потребує підтримки на державному рівні, шляхом створення відповідних

формальних інституцій.

У «зелені» енергетичні кооперативи можуть об'єднуватися як кілька селян, так і ціла сільська громада. Позитивним є те, що селяни в змозі будуть не лише забезпечувати себе енергією та паливом, а й продавати та заробляти на цьому. В результаті якщо селяни побачать фінансові переваги «зеленої» енергетичної кооперації, то активно будуть об'єднуватись задля енергетичної незалежності, зменшення своїх витрат та збільшення прибутку. Наслідком цього буде збільшення використання альтернативних джерел енергії в аграрному секторі, тобто «зелені» енергетичні кооперативи є новим елементом інституційного механізму розвитку альтернативної енергетики в аграрному секторі.

Що стосується екологічного ефекту, то використання альтернативних джерел енергії позитивно впливає на наше навколишнє середовище. Звичайно, зменшується кількість шкідливих речовин у повітрі, оскільки під час використання їх не виділяються речовини, які негативно впливають на організм людей, а також тварин і рослин. У результаті покращується здоров'я людей, зменшується кількість захворювань лише завдяки чистішому повітрю та вживанню якісних продуктів харчування. Також зменшиться використання викопних невідновлюваних джерел енергії, що зменшить ризики обвалів ґрунту, забруднення водою, знищення біорозмаїття.

Соціальним ефектом використання альтернативних джерел енергії можна вважати те, що кожен має право на доступ до дешевих енергетичних ресурсів, які взмозі виробити у себе вдома, фермі чи підприємстві. А також зменшиться рівень безробіття, адже для побудови та обслуговування електростанцій альтернативної енергетики потрібні працівники як з вищою освітою, так і з середньою. Але знову ж таки, необхідно створити умови, а точніше, інституційне забезпечення для розвитку альтернативної енергетики серед малого, середнього бізнесу та особистих селянських господарств.

У процесі побудови «зеленої економіки» підвищується роль та престиж

села, як місця із значною концентрацією прибутків. Прибутки отримуються не лише від вирощування сільськогосподарських рослин і розведення тварин, а також від розвитку туризму, який тепер має назву «зелений туризм». Розвиток цієї галузі залежить від ефективного державного управління на усіх рівнях.

Зважаючи на недосконалість умов функціонування сільського зеленого туризму, окремої уваги заслуговує питання державного та правового регулювання підприємницької діяльності в цій сфері [12]. На даний час основним представником державної виконавчої влади є Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Функції регулювання туризму в Україні виконувало Державне агентство України з туризму та курортів, яке у січні 2015 року було ліквідовано. Тому зараз виконання цих функцій перейшло до Департаменту туризму та курортів при Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Інституційне забезпечення має бути спрямоване на популяризацію «зеленого туризму» в Україні. Такий вид туризму має перспективу для активного розвитку завдяки значній урбанізації в нашій державі. До того ж, органи виконавчої влади на місцевому рівні мають вести реєстри господарств-представників «зеленого туризму», щоб люди мали змогу віддалено отримати інформацію про такі господарства, а саме місце знаходження, зручності, особливості, переваги перед іншими тощо.

На сучасному етапі розвитку аграрного сектору, особливу увагу необхідно приділити «зеленим інституціям», оскільки за допомогою них, збільшиться кількість саморегулювальних організацій, яким держава зможе делегувати значну частину своїх функцій контролю та регулювання розвитку аграрного сектору на засадах «зеленої економіки» і їх статус буде визнано на державному рівні [13].

Отже, підбиваючи підсумки, можна сказати, що аграрна сфера економіки України знаходиться у процесі трансформації. Це значить, що певні зміни вже розпочались, проте немає ще єдиного дієвого механізму, котрий

системно б зміг здійснити перетворення в інституційному забезпеченні аграрної сфери. Тому наразі існує низка проблем зазначеного спрямування, а саме слабкий економічний інтерес у жителів села; слабкі умови для забезпечення чесної та здорової конкуренції; поширена монополізація серед виробників сільськогосподарської продукції; спрямованість суб'єктів лише на забезпечення позитивних фінансових результатів, а соціально-екологічні проблеми сільських територій відходять на другорядний план; розподіл власності та влади, переплетіння економічної та політичної влади; а також недофінансування та відсутність субсидування в цій сфері.

Аграрна сфера є, так званим, фундаментом продовольчої безпеки держави та сировинним базисом вітчизняної промисловості. Саме тому потрібно докласти зусиль, щоб усунути наявні проблеми в інституційному забезпеченні та перейти на шлях сталого розвитку галузі.

3.2. Організаційно-економічний механізм сталого розвитку

Досягнення сталого розвитку – це довготривалий та кропіткий процес, який потребує значних зусиль як з боку держави, так і з боку населення, підприємств, організацій. Тому важливо створити правильний організаційно-економічний механізм, який буде враховувати усі вимоги та особливості господарювання нашої держави. Такий механізм повинен бути гнучким та враховувати усі можливі ризики, оскільки світова економіка, а відповідно і економіка кожної країни є досить мінливою. Гостро стоїть проблема зміни клімату, оскільки це значно впливає на сільськогосподарське виробництво – основну підгалузь сталого розвитку. У цих умовах дуже важко побудувати стратегію і механізм розвитку так, як передбачити кризові ситуації і погодні аномалії, – заздалегідь практично нереально.

За основу для побудови організаційно-економічного механізму сталого розвитку, звичайно, необхідно брати Цілі сталого розвитку до 2030 року, прийняті Указом Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. Оскільки

сталий розвиток буде досягнутий у разі виконання чітких дій, що забезпечать досягнення поставлених цілей. Це відбувається поетапно і дедлайн чинного етапу буде в кінці 2030 року.

Слушною є думка таких вітчизняних науковців, як Ю. Лопатинський та В. Меглей, про те, що модель сталого розвитку можна розглядати як багаторівневу, що складається з індивідуального рівня (окремої людини) і локального (колективного) рівня – соціально-еколого-економічної взаємодії людей [14, с. 37].

Перед тим як розробляти сам механізм для сталого розвитку в нашій країні, в тому числі в аграрній сфері, спочатку необхідно дослідити що власне значить поняття організаційно-економічного механізму та його суть.

І. Грузнов зазначив, що організаційно-економічний механізм в аграрній сфері слід розглядати як систему організаційних, економічних, правових, управлінських і регулятивних дій, способів і процесів, які формують і впливають на порядок функціонування сільськогосподарських підприємств, що приведе до досягнення очікуваних економічних, соціальних, екологічних та інших результатів [15, с.15].

На думку В. Худавердієвої, «організаційно-економічний механізм є сукупністю економічних важелів, стимулів і заходів, спрямованих на забезпечення динамічного й сталого розвитку аграрних підприємств, який ґрунтується на поєднанні чинників мікро- та макроекономічного середовища з урахуванням елементів державного управління» [16].

З. Бурик вважає, що організаційно-управлінський механізм – система суб'єктів та об'єктів державного регулювання; мети, цілей, функцій та завдань їх діяльності; внутрішньої структури їх діяльності; 1. Організаційною складовою механізму державного регулювання сталого розвитку (внутрішнє регламентування діяльності державних установ та інших установ, що беруть участь у процесі регулювання). 2. Управлінською складовою механізму державного регулювання сталого розвитку (методи та інструменти впливу на

об'єкти управління, що характеризуються адміністративною підпорядкованістю) [17, с. 477].

Ми водночас вважаємо, що організаційно-економічний механізм сталого розвитку – це сукупність інструментів, мотиваційних та контролюючих важелів, використання яких сприяє досягненню економічного, екологічного та соціального розвитку, спонукаючи населення, підприємців, організацій та інших державних і недержавних структур здійснювати економічні та соціальні взаємодії відповідно до Цілей сталого розвитку.

Організаційно-економічний механізм сталого розвитку має свою особливість, а саме він спрямований не лише на регулювання і структурування економічних процесів, а також на поліпшення екологічної ситуації та забезпечення соціальної справедливості. Тому ті явища і процеси, які раніше давали позитивні результати, зараз повинні бути вдосконалені і вирішувати проблеми комплексно, а не лише в одному напрямі.

Аграрна сфера є складною системою, оскільки поєднує природні, соціальні та економічні процеси. Основними засобами виробництва його є земля, тварини і рослини, а особливістю – сезонність виробництва. Тому організаційно-економічний механізм повинен бути гнучким, оскільки ті чи інші об'єкти перебувають у різних умовах залежно від розташування, пори року, призначення тощо.

Як зазначають М. Малік, П. Федієко: «структурними елементами господарського механізму є: економічне стимулювання працівників, ціноутворення, фінансово-кредитний механізм, матеріально-технічне забезпечення, управління економікою» [18, с. 9].

Перехід на модель сталого розвитку потребує гармонійного поєднання соціально-економічного зростання та екологічної безпеки [45, с. 169].

Організаційно-економічний механізм поділяється на організаційну та економічну складову. Організаційна містить усі організаційні процеси в державних та недержавних органах з метою забезпечення економічного,

екологічного та соціального розвитку. Економічна складова створює умови для економічної діяльності, здійснення якої сприяє досягненню Цілей сталого розвитку.

Економічна складова представлена методами, інструментами та індикаторами, котрі показують у числовому вигляді ступінь досягнення в певному напрямі Цілей сталого розвитку.

Організаційно-економічний механізм повинен сприяти досягненню Цілей сталого розвитку. Оскільки Україна вважається аграрною країною, то основу її сталого розвитку, звичайно, має забезпечувати сільське господарство, сталий розвиток якого також забезпечить продовольчу та екологічну безпеку держави.

Досягнення Цілі № 1 «Подолання бідності» можливе за допомогою розвитку сільського господарства. В нашій країні близько половини своїх доходів населення витрачає на продукти харчування і цей показник достатньо високий у негативному сенсі. Це свідчить про недостатність коштів і невідповідність між доходами населення та цінами на продукти харчування. У цьому випадку в нашій країні, на жаль, люди не в змозі заощаджувати через надмірні витрати, які можна віднести до необхідних. Це свідчить про поширення серед населення такого явища як бідність. Тому державі необхідно застосувати такий набір інструментів, засобів та методів, який допоміг вирішити цю проблему.

Для цього необхідно, щоб населення менше витрачало на продукти харчування та отримувало більше доходів. Спостерігаємо, що кожного року ціни на продукти харчування зростають, а кількість сільського населення зменшується. Основними виробниками таких продуктів є особисті селянські господарства та фермерські господарства, а не великі агрохолдинги, котрі орієнтовані на експорт сільськогосподарської продукції. Кількість перших безпосередньо залежить від кількості сільського населення. Таким чином, організаційно-економічний механізм має сприяти збільшенню сільського

населення, що в свою чергу збільшить кількість особистих селянських та фермерських господарств, які є однією із основ продовольчої безпеки держави та збільшення пропозиції дешевих якісних натуральних продуктів харчування на вітчизняному ринку.

Згідно із Законом України «Про особисте селянське господарство» Особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [19].

Відповідно до Закону України фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону [20].

Отже, основною різницею між особистим селянським і фермерським господарством є те, що перше на відміну від другого не є підприємницькою діяльністю і не зобов'язане створювати юридичну особу для здійснення своєї діяльності.

Таким чином, державі для забезпечення в майбутньому сталого розвитку необхідно застосувати ті інструменти та важелі організаційно-економічного механізму, котрі будуть спрямовані для повернення сільського населення назад у сільську місцевість. Тому державі потрібно зробити економічно вигідно населенню працювати на своїй землі, займаючись рослинництвом і тваринництвом. Особливої уваги потребує розведення тварин в особистих

селянських господарствах та фермерських господарствах, оскільки останніми роками сільському населенню не вигідно утримувати тварин. Через це поголів'я свійських тварин у сільського населення зменшується з геометричною прогресією щорічно. Отже, необхідно застосувати фінансові інструменти стимулювання розвитку тваринництва у сільській місцевості.

Насамперед, необхідно запуснути інструменти фінансового стимулювання такі, як субсидювання, кредитування, дотацій. За останні роки значно поменшало поголів'я великої рогатої худоби та свиней. Сільське населення масово продавало худобу через брак коштів на її утримання та недоступність до ринків збуту. Тому для того, щоб запуснути зворотній процес, а саме збільшити поголів'я худоби, утриманого сільськими жителями, потрібно надавати фінансову допомогу для власників, надавати низьковідсоткові кредити на купівлю ВРХ, забезпечити доступ до ринків збуту сільськогосподарської продукції. Усе це поступово збільшуватиме кількість сільського населення, доходи, а відповідно поступово зникатиме таке явище як бідність.

Ціль сталого розвитку № 2 «Подолання голоду та розвиток сільського господарства» повинна бути досягнута, передусім, завдяки сільському населенню, оскільки більшу частину продуктів харчування в нашій державі виробляє сільське населення на своїх ділянках, забезпечуючи себе та для реалізації тієї чи іншої сільськогосподарської продукції. Крім того, люди водночас працюють на своїх господарствах протягом усього життя – від підліткового віку і до літніх років.

Сільське населення бережно ставиться до землі на відміну від великих аграрних компаній, які націлені виключно на прибуток, не звертаючи увагу на якість землі. Селяни щорічно вносять органічні добрива, які накопичуються протягом року від домашніх тварин на їхніх особистих селянських або фермерських господарствах. Відповідно земля відновлює свої поживні властивості і родючість. До того ж, завдяки такому використанню, не лише

покращуються якісні показники ґрунту, а й таким чином утилізуються відходи. Це водночас забезпечує безвідходне виробництво. Таким чином селяни вкладають багато у розвиток сільського господарства, а також забезпечують продовольчу безпеку держави, яка є гарантом недопущення голоду на території нашої країни.

У зв'язку з тим, що відбувається трансформація ринку України в бік органіки, існує достатня кількість інструментів його регулювання. Крім того, для поліпшення показників необхідно посилити контроль за процесами виробництва, реалізації та споживання органічних продуктів [21].

Проте держава повинна стимулювати розвиток сільського господарства на засадах сталого розвитку. Тому елементи організаційно-економічного механізму мають сприяти розвитку сільськогосподарського виробництва відповідно до цілей сталого розвитку. Насамперед держава повинна заохочувати селян розвивати органічне виробництво. Крім органічних добрив, селяни мають пройти сертифікацію своїх земель, використовувати якісне насіння та садибний матеріал. Зрозуміло, що на все це у сільського населення немає відповідних фінансових ресурсів, тому держава повинна надавати фінансову допомогу, дотації і компенсації, для того щоб звичайне сільське населення мало стимул розвивати органічне виробництво на своїх господарствах та забезпечувати країну якісними і конкурентоспроможними продуктами харчування.

В цьому випадку вдало висловлюються Г. Калетнік і Т. Ємчик, а саме: «Посилення важливості вирішення проблем сільських територій вимагає зміни орієнтації держави у напрямку підвищення інвестиційної привабливості сільських територій, запровадження структурної перебудови сільської економічної інфраструктури до збалансованого багатофункціонального розвитку, формування організаційно-економічного інструменту для управління ризиками та безпекою розвитку сільських територій» [22].

Розвиток сільського господарства на основі органічного виробництва

також забезпечує досягнення Цілі сталого розвитку № 3 «Міцне здоров'я і благополуччя». Справа в тому, що споживання якісних продуктів харчування, без генно-модифікованих організмів та інших шкідливих речовин, значно покращує загальне здоров'я людини, оскільки більшу частину вітамінів, мікро- та макроелементів ми отримуємо із продуктів і не здатні самі синтезувати. Тому органічні сільськогосподарські продукти повинні стати доступними для населення нашої країни. За допомогою фінансової підтримки виробників держава в змозі зменшити ціни на органічну продукцію для споживачів. Це водночас збільшить попит на органіку, а в подальшому покращить здоров'я і благополуччя нації.

Досягнення Цілі № 4 «Якісна освіта» певною мірою відбуватиметься за допомогою сільського населення. Для отримання дійсно якісної освіти у закладі вищої освіти, важливо засвоїти не лише теоретичні знання, а й набути практичних навичок. Це дає змогу закріпити теорію і краще засвоїти матеріал. Тому пропонуємо аграрним закладам вищої освіти укласти договори співпраці із особистими селянськими господарствами та фермерськими господарствами з метою отримання студентами практичних навичок. Насамперед це стосується тих господарств, котрі займаються органічним виробництвом як рослинної, так і тваринної продукції. Така співпраця є взаємовигідною, оскільки господарства в результаті мають додаткових працівників, які залежно від своїх можливостей матимуть змогу здійснювати різні види робіт, а заклади вищої освіти таким чином підійматимуть свій рейтинг, надаючи своїм студентам можливість отримання практичних навичок у сфері органічного виробництва. Таким чином збільшиться кількість кваліфікованих кадрів, які готові працювати і матимуть відповідний стаж роботи.

Наступною є Ціль сталого розвитку № 8 «Гідна праця та економічне зростання». Однією із основ структурно-інноваційних перетворень у країні має стати сектор малого і середнього підприємництва, роль якого у

забезпеченні зайнятості і добробуту населення є надзвичайно важливою. Інституційна підтримка розвитку МСП сприятиме поступовому поліпшенню позиції України за рейтингом Doing Business щодо легкості ведення бізнесу (більше ніж на 60 пунктів у рейтингу на кінець 2030 року) [23]. Проблема гідної праці особливо торкається сільського населення через те, що протягом довгих років праця на землі, вирощування рослин та розведення тварин вважалися не зовсім престижною працею, оскільки вона важка, малотехнічна, без використання інноваційних розробок. Проте світ динамічний, все змінюється і тепер сільське господарство стало на однаковий рівень з іншими сферами економіки, використовуючи інноваційні розробки, новітню техніку і технології. На жаль, в Україні особисті селянські та фермерські господарства фінансово малоспроможні на використання новітніх технологій і технік, тому змушені використовувати все застаріле. Держава має через вдосконалення організаційно-економічного механізму сприяти наданню доступу селянам до доступної техніки і технологій за рахунок збільшення дотацій, реально дешевих кредитів. Це підвищить технологічність і технічну оснащеність на селі. У результаті працювати в сільському господарстві буде набагато легше та ефективніше, зменшиться енергоємність виробництва, селяни нарешті зможуть гідно працювати на власній землі та отримувати прибутки.

Досягнення Цілі сталого розвитку № 12 «Відповідальне споживання та виробництво» можливе за рахунок вдосконалення сільськогосподарського виробництва, його методів збирання врожаю, зменшення втрат під час виробництва, використання альтернативних джерел енергії та переробки відходів і подальшого їх використання. Головним драйвером у цьому питанні виступає держава як на загальнонаціональному рівні, так і на місцевому. Оскільки через низку інструментів вона може спонукати до екологічно чистого виробництва і відповідального споживання, тому має здійснюватись популяризація сталого розвитку у сільській місцевості, вирішення відповідних проблем на місцевому рівні, громадами, повинні проводитись роз'яснюючі

лекції щодо особливостей сталого розвитку на селі, щоб люди розуміли переваги.

Важливим є посилення ролі місцевих громад у процесах досягнення цілі, що може бути реалізовано шляхом збільшення їх повноважень щодо стягнення санкцій із забруднювачів довкілля та економічного стимулювання відповідального поводження. Програми всеохопного інформування, просвітництва та освітніх заходів щодо сталого споживання і виробництва сприятимуть формуванню у населення відповідних виважених моделей поведінки і практик [24, с. 95].

Несподіваною перешкодою на шляху досягнення сталого розвитку стало поширення коронавірусної хвороби, яка досягла масштабів пандемії, оскільки поширилася більшістю країн світу. Кожна країна, в тому числі Україна, змушена спрямовувати великі масштаби ресурсів на боротьбу із поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Фінансові ресурси, які мали бути спрямовані на забезпечення сталого розвитку в аграрній сфері та в нашій країні загалом, змінили свій вектор у напрямі зменшення поширення коронавірусної хвороби та боротьбу з її наслідками.

Для того щоб залучити додаткові фінансові ресурси, необхідно збільшити доходи, або зменшити витрати. Тому під час боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19 та її наслідками в Україні було обрано другий варіант, оскільки за такий короткий період збільшити доходи не є реально. У результаті було прийнято зміни до бюджету на 2020 рік, які зменшили витратні статті бюджету та створили Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2 в розмірі 64,67 млрд грн.

Перед Україною постала низка нових проблем, основні з яких економічна та соціальна криза внаслідок пандемії коронавірусу. Це створило додаткове навантаження на бюджет та економіку загалом. Наша держава

змушена досягати сталого розвитку з рядом економічних і соціальних проблем, насамперед, із ще більш обмеженою кількістю фінансових ресурсів. Тому в цих умовах країна потребує вдосконалення організаційно-економічного механізму сталого розвитку, який враховував би усі сучасні виклики економіки та соціальної сфери і проблеми навколишнього середовища, котрі формувалися в нашій країні за усі роки незалежності.

Урядом були прийняті карантинні заходи для зменшення поширення COVID-19. Це спричинило економічні проблеми, а саме тимчасово призупинили роботу малий та середній бізнес, у результаті частина населення втратила робочі місця, також заробітчани змушені були повернутися додому, залишивши робочі місця за кордоном. Та частина населення, яка не мала заощаджень і залишилася без роботи, потребувала фінансової підтримки від держави, а також її потребували інваліди, пенсіонери та інші малозабезпечені громадяни. Державі необхідно було вирішувати низку вкрай важливих і термінових завдань, аби забезпечити належний рівень життя в країні, що, звичайно, і стало перешкодою на шляху побудови сталого розвитку в нашій країні. Тому Україні необхідна була фінансова допомога від Європейського Союзу та міжнародних організацій для боротьби з метою виходу із складної економічної ситуації.

ЄС мобілізував надання екстреної допомоги для регіону Східного Партнерства та виділив Україні понад 190 мільйонів євро для подолання кризи, спричиненої COVID-19, у тому числі її соціально-економічного впливу. Роль міжнародних фінансових інституцій, таких як Європейський інвестиційний банк, ЄБРР, Світовий банк, Кредитна Установа для Відбудови та інші, стала рівноцінно важливою у спрямуванні інвестицій в українську економіку, особливо на підтримку МСП, пов'язаних з ПВЗВТ, впровадженні інновацій або ініціатив щодо гендерної рівності зі збільшенням інвестицій до майже 120 мільйонів євро [25].

Оцінку організаційно-економічного механізму сталого розвитку

необхідно здійснювати відповідно до затверджених на державному рівні Цілей сталого розвитку, за допомогою національних індикаторів Цілей сталого розвитку (табл. Д1, додаток Д), затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 686-р «Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку Відповідно до цього оцінка сталого розвитку сільського господарства належить до цілей сталого розвитку № 2, котра включає такі індикатори:

- продуктивність праці в сільському господарстві, тис. доларів США на одного зайнятого;
- індекс сільськогосподарської продукції, %;
- індекс виробництва харчових продуктів, %;
- частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті груп 1-24 УКТЗЕД, %;
- частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом, у загальній площі сільськогосподарських угідь, %;
- індекс споживчих цін на продукти харчування, %.

Проаналізувати дані індикатори можна за допомогою табл. 3.2.

З табл. 3.2 видно, що продуктивність праці в сільському господарстві протягом 2015-2019 рр. збільшувалася і за вказаний період збільшилась на 2,15 тис. доларів США на одного зайнятого. В Україні поступово оновлюється сільськогосподарська техніка і починають використовувати новітні технології, що позитивно впливає на продуктивність праці.

Індекс сільськогосподарської продукції, за 2015 – 2019 рр. збільшився на 6,2%, що є позитивним, оскільки свідчить про збільшення фізичного обсягу виробництва продукції. Індекс виробництва харчових продуктів збільшився за вказаний період на 15,3%. Частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті збільшилась на 6%, що також є позитивним, оскільки поступово Україна починає збільшує експорт переробленої та готової продукції, в якій є більша додана вартість.

Таблиця 3.2

Індикатори сталого розвитку сільського господарства в Україні¹

Назва індикатора	Роки					Відхилення 2019/2015, +/-
	2015	2016	2017	2018	2019	
Продуктивність праці в с. г., тис. доларів США на одного зайнятого	8,68	8,71	9,30	10,61	10,83	2,15
Індекс сільськогосподарської продукції, %	95,2	106,3	97,8	108,2	101,4	6,2
Індекс виробництва харчових продуктів, %	88,6	108,9	107,1	98,5	103,9	15,3
Частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті груп 1-24 УКТЗЕД, %	38,3	42,0	41,0	39,4	44,3	6
Частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом, в загальній площі сільськогосподарських угідь, %	1,0	0,9	0,7	0,7	1,1	0,1
Індекс споживчих цін на продукти харчування, %	144,4	108,5	113,4	111,5	108,3	-36,1

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України і Міністерства аграрної політики та продовольства України

Частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом, у загальній площі сільськогосподарських угідь збільшилась за 2015 – 2019 рр. на 0,1%. Це звичайно незначне збільшення, проте воно є, що свідчить про запуск інструментів і методів організаційно-економічного механізму сталого розвитку. Із прийняттям Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», який вступив у дію 2 серпня 2019 року та підзаконних нормативно-правових актів, відбулось вдосконалення організаційно-економічно механізму, що сприятиме збільшенню частки органічних земель у загальній кількості та розвитку

органічного виробництва на території нашої держави.

Індекс споживчих цін на продукти харчування за 2015 – 2019 рр. зменшився на 36%, що є позитивним, оскільки окремі продукти харчування стали доступнішими для населення.

Отже, оцінивши організаційно-економічний механізм сталого розвитку в аграрній сфері за допомогою вище вказаних індикаторів, можна сказати, що важелі, інструменти і методи цього механізму дають позитивні результати, поступово показники покращуються, проте його необхідно вдосконалювати задля пришвидшення досягнення сталого розвитку в аграрній сфері. Особливої уваги потребують домогосподарства, необхідна фінансова допомога для переходу їх до органічного землеробства та виробництва. Пріоритетом має стати розвиток органічного тваринництва в сільській місцевості, необхідним є не лише фінансова допомога, а й забезпечення ринками збуту, в тому числі за рахунок державних закупівель. Тому в цьому випадку важливим є, на наш погляд, паралельне створення сімейних ферм заради розвитку органічного землеробства і виробництва в сільській місцевості.

У моделі забезпечення сталого розвитку інституційно важливо стимулювати розвиток системи саморегулювання, зокрема створення саморегулювальних структур. З цього приводу є слушною думка Ю. Лопатинського та С. Тодорюк, а саме, що важливим на зазначеному етапі розвитку було створення професійних громадських організацій, яких не існувало до набуття Україною незалежності (раніше функціонували лише професійні спілки і громадські організації, що нагадували клуби за інтересами). Нові формування взяли на себе відповідальність із впровадження ринкових відносин у сільському господарстві, створенню сприятливого середовища для розвитку підприємництва, захисту інтересів суб'єктів аграрного ринку та, частково, сталого розвитку [26, с. 27]. Адже, аграрний сектор економіки завжди був однією із найважливіших галузей української

економіки. Це пов'язано з тим, що на території нашої держави знаходяться родючі чорноземи, які є надзвичайно цінними для вирощування сільськогосподарських культур. Проте, з часів незалежності, технології вирощування змінювалися, що пов'язано із розвитком науки у світі. Сільськогосподарські виробники почали використовувати різні штучні добрива, генномодифіковане насіння, ігнорування сівозмін тощо. Такий спосіб господарювання достатньо примножує прибутки, але одночасно здійснює негативний вплив на навколишнє середовище та поступово знищує наші чорноземи.

Усвідомлення такого роду негативних наслідків спонукало потребу у зміні способу ведення господарства. Враховуючи процеси євроінтеграції зміни почали відбуватись у напрямі «зеленої економіки». У процесі трансформації економіки за принципами «зеленої економіки» важливу роль відіграє держава, яка виконує функції контролю та регулювання. Проте, як показує практика зарубіжних країн, не менш важливими для розвитку будь-якої сфери, в тому числі й аграрної, є саморегулювні організації.

Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» та статті 120 Господарського Кодексу України діють галузеві асоціації та громадські організації на території нашої держави. Саме вони, виконуючи свої функції, певною мірою виконують роль саморегулювних організацій, але наразі без офіційного статусу. В аграрній сфері України у 2017 році існувало 92 галузевих асоціації та громадських організації, а саме:

- 1) 30 вертикальних галузевих асоціацій, члени яких займаються безпосередньо виробництвом того чи іншого виду сільськогосподарської продукції (Спілка молочних підприємств України, Українська Зернова Асоціація, Національна асоціація цукровиків України «Укрцукор» тощо);
- 2) 20 горизонтальних асоціацій, діяльність яких не фокусується на окремому виду сільськогосподарської продукції («Українська аграрна конфедерація», Громадська спілка «Аграрний союз України» тощо);

3) 8 професійних об'єднань у переробних галузях (Національна асоціація виробників дитячого харчування, молочноконсервної та сокової продукції «Укрконсервмолоко»);

4) 11 професійних об'єднань у сфері послуг та ресурсного забезпечення сільського господарства (Громадська спілка «Українська асоціація виробників і дистриб'юторів ветеринарних препаратів та кормових добавок» тощо);

5) 9 громадських об'єднань, чия діяльність спрямована на сільський розвиток (Громадська організація «Інститут сільського розвитку», Громадська організація «Центр розвитку села» тощо);

6) 12 асоціацій професійної діяльності фізичних осіб в аграрній сфері (Професійна спілка працівників агропромислового комплексу України, Громадська організація «Всеукраїнський конгрес вчених економістів-аграрників» тощо);

7) 2 асоціації кредитних спілок (Всеукраїнська асоціація кредитних спілок, Національна асоціація кредитних спілок України) [27].

У 2020 році кількість асоціацій та інших об'єднань, які співпрацюють із Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, збільшилась і становила 116 (рис. 3.4).

Наразі існує необхідність у створенні відповідних інституцій, котрі спонукають до збільшення кількості саморегулювальних організацій, збільшать їх значимість для розвитку бізнесу та скоординують їхню роботу. Державі необхідно створювати відповідні формальні інституції, які б сприяли розвитку саморегулювання в аграрній сфері [29]. На сучасному етапі розвитку аграрної сфери, особливу увагу необхідно приділити «зеленим інституціям». Оскільки за допомогою них, збільшиться кількість саморегулювальних організацій, яким держава зможе делегувати значну частину своїх функцій контролю та регулювання розвитку аграрного сектору на засадах «зеленої економіки» і їх статус буде визнано на державному рівні.

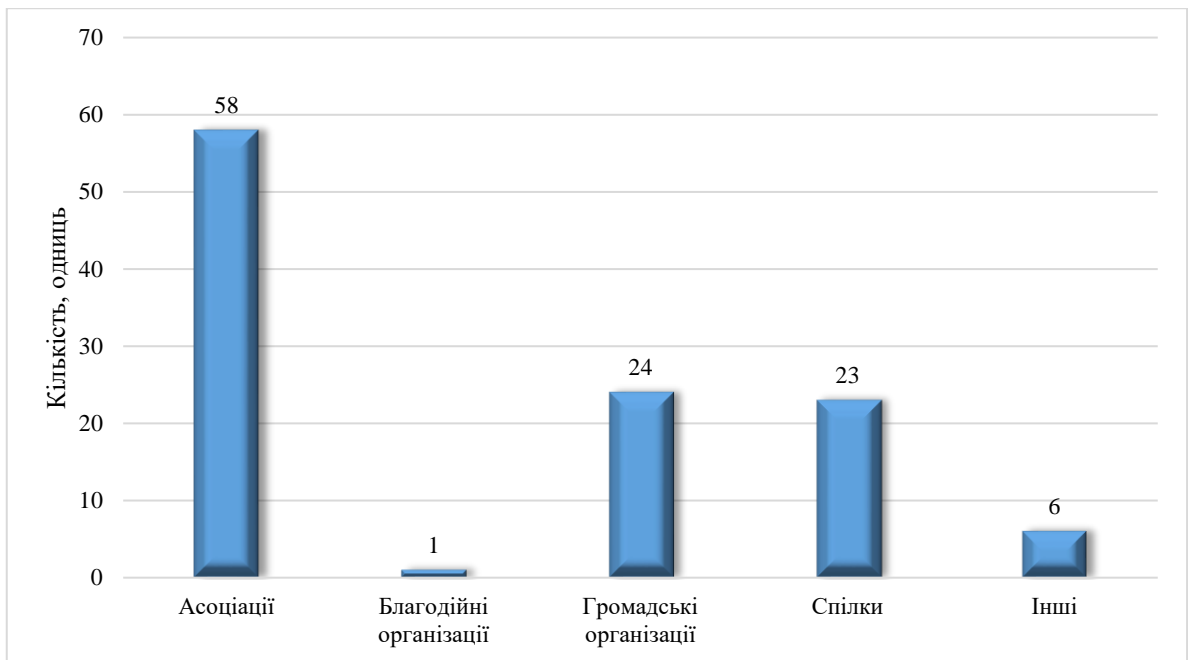

Рис. 3.4. Кількість асоціацій та організацій, які співпрацюють з Мінекономіки у сфері сільського господарства, станом на 12.11.2020 р.

Джерело: сформовано автором на основі [28]

Основними громадськими організаціями в Україні, діяльність яких спрямована на розвиток аграрного сектору на засадах «зеленої економіки» є Федерація органічного руху України, Громадська спілка «Органічна Україна», Громадська спілка «Біоенергетична асоціація України» тощо.

Участь саморегульвних організацій у трансформації аграрної політики та посилення їхньої ролі у регулюванні ринку дадуть змогу прозоро і справедливо діяти під час прийняття державних рішень в аграрному секторі.

Розвиток аграрного сектору за принципами «зеленої економіки» потребує створення і трансформації значної кількості як формальних, так і неформальних інституцій. Державі важко самотійно налагоджувати контакт із суб'єктами господарювання. Тому саморегульвні організації стають зв'язком між державою та бізнесом. Вони здатні допомогти державі прискорити процес переходу аграрного сектору економіки на засади «зеленої економіки».

Оскільки «зелена економіка» об'єднує три складові, а саме економічне

зростання, екологічну безпеку та соціальну справедливість, то саморегулівні організації повинні бути створені не лише для налагодження економічних відносин, а також для захисту навколишнього середовища та – прав сільськогосподарських виробників.

Таким чином можна сказати, що саморегулівні організації є досить важливими для вдосконалення контролю та управління в аграрному секторі країни. Але для цього державі потрібно створити відповідне інституціональне забезпечення, яке б стимулювало до створення таких організацій. Саморегулівні організації відіграють значну роль у прийнятті прозорих та справедливих державних рішень, у тому числі в аграрному секторі. Отже, для ефективного розвитку аграрного сектору на засадах «зеленої економіки» та налагодження відносин між державою і бізнесом, потрібно вдосконалити інститут саморегулювання в Україні.

3.3. Стратегічна пріоритетність розвитку «зеленої економіки» в аграрній сфері

Економічна динаміка, ефективність та перспективи розвитку аграрного сектора, глобально залежать від інституційних спроможностей впровадити у практику аспекти сталого розвитку, принципи організації господарювання на засадах відновлюваності, збереження потенціалу для майбутніх поколінь. У постановочному плані оцінюючи пріоритетні засади впровадження сталого розвитку, однією з бажаних його моделей вважаємо «зелену» економіку, особливо у контексті розуміння того, що аграрні функції мають прямий зв'язок із природою. Загалом сенс заданої постановки питання в тому, що концептуалізація і впровадження моделі розвитку агросектору на засадах «зеленої» економіки є пріоритетом зарубіжної практики та має стати таким для вітчизняної. Проведення дискусії щодо визначення організаційно-економічних аспектів розвитку аграрного сектору на засадах «зеленої економіки» актуалізується практикою у питанні застосування однойменної

наукової концепції як системи пріоритетів сталого господарювання.

Озеленення сільського господарства передбачає не лише виробництво органічної продукції, а й вирощування енергетичних культур та їх використання в енергетичних цілях [30]. Характеризуючи виробництво біопалива як підсистему зеленої економіки зазначимо, що одним із джерел продукування біопалива є використання величезного потенціалу вітчизняного сільського господарства в таких аспектах: переробка сільськогосподарських відходів (солома, гній, шматки деревини); використання на біопаливо сільськогосподарських культур, але за умов гарантування продовольчої безпеки і достатності сировинного потенціалу для переробної промисловості, а також задоволення експортних можливостей [31]. Крім того, переорієнтація агропромислового комплексу в напрямі «зеленої економіки» дозволить: скоротити зростаюче безробіття у сільській місцевості; перейти на екологічно чисте біопаливо; досягти незалежності від традиційних джерел енергії та скоротити витрати на їх постачання [30].

Для того щоб «зелена» економіка ефективно впроваджувалася в усі сектори, в тому числі і в агропромисловий комплекс, необхідна чітко організована робота відповідних інституцій та державна підтримка. Процес формування державної політики сталого розвитку є надзвичайно складним на рівні взаємодії інституцій та взаємозв'язку їх функціональних обов'язків [32] (табл. 3.3).

Розвитком органічного руху в Україні займаються: Федерація органічного руху України, Асоціація «Чиста Флора», Об'єднання «Полтава-органік», Міжнародна Громадська Асоціація учасників біовиробництва «Біолан Україна», Клуб органічного землеробства, Спілка учасників органічного агровиробництва «Натурпродукт» та багато інших організацій. Важливим кроком у державному регулюванні агропромислового виробництва було ухвалення 03.09.2013 р. Закону «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [34].

Інституційно –функціональна схема політики сталого розвитку

Інституції	Функції
ООН	Формування принципів сталого розвитку, впровадження механізмів «зеленої економіки»
Європейський Союз	Правове регулювання через нормативи та стандарти
Президент	Прийняття політичних рішень
Верховна Рада	Законодавче забезпечення
Кабінет Міністрів	Нормативне забезпечення
Суди	Практична реалізація правового забезпечення, захист прав
ЗМІ	Формування громадської думки, інформування громадськості
Бізнес	Реалізація проєктів «зеленої економіки»
Громадські організації	Формулювання громадських ініціатив, реалізація проєктів

Джерело: сформовано автором на основі [33]

Зелена економіка – це порятунок людства, шанс почати все спочатку, шляхом стабілізації економіки, раціонального використання природних ресурсів та соціальної справедливості. Сільське господарство – найважливіша галузь економіки, адже забезпечує первинні потреби населення в продуктах харчування. Тому, в першу чергу, потребує «зелених» перетворень, а саме інвестування у підвищення якості ґрунтів, органічне виробництво і зростання врожайності; чисті технології зберігання та переробки сировини; виробництво сировини для нетрадиційної енергетики; ефективне використання водних ресурсів, збереження агрорізноманіття; створення агроекологічної інфраструктури.

Теоретичні засади політики сталого розвитку країни, консолідації суспільства, поліпшення добробуту населення можуть охоплювати розроблення екологічного та соціального імперативів, які передбачають обґрунтування доцільності запровадження нового способу господарювання, максимально наближеного до законів природи, раціональне використання, попередження і відтворення навколишнього середовища та природних ресурсів. Для докорінного реформування національної економіки необхідно приділити особливу увагу екологічному та соціальному складникам розвитку держави. Практичне впровадження відповідних імперативів у всі ланки

господарського механізму має сприяти досягненню цілей сталого розвитку, стимулювати формування «зеленої» економіки [35].

У світлі досягнень Міжнародного року сімейних фермерських господарств (МРСФГ) і в результаті бувалої 20 грудня 2017 року кампанії МРСФГ + 10 Генеральна Асамблея ООН проголосила 2019 – 2028 роки Десятиліттям сімейних фермерських господарств ООН (ДСФГ ООН) на своїй 72-й сесії. ДСФГ ООН служить основою для країн у розробці державної політики та інвестицій для підтримки сімейних фермерських господарств та сприяння в досягненні Цілей ООН. Протягом цього десятиліття питання про сімейні фермерські господарства буде розглядатися з точки зору цілісного підходу до подолання бідності в сільських районах у всіх його формах і вимірах, при цьому ЦСР будуть відігравати провідну роль у переході до більш стійких продовольчих систем і товариств. Щоб гарантувати успіх ДСФГ ООН, дії повинні підтримуватися послідовною міжсекторальною політикою, яка одночасно торкається екологічних, економічних і соціальних аспектів розвитку сільського господарства і сільських районів [18, с. 9].

Отже, стратегічним імперативом розвитку «зеленої економіки» в аграрній сфері України є збільшення сімейних фермерських господарств усіх сільськогосподарських напрямів (рослинництво, тваринництво, рибне та лісове господарство). Тобто необхідна інституціональна трансформація особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства. Проаналізуємо кількість особистих селянських господарств у нашій державі за допомогою таблиці 3.3., для того щоб зрозуміти масштаби трансформації.

Кількість особистих селянських господарств станом на 1 січня 2020 року становить 3975,1 тис., що на 21,4 тис. менше, ніж у минулому році. Проте площа земельних ділянок збільшилась на 1,4 тис. га і становила 6133,6 тис. га. Тобто це свідчить про розширення земельної площі представників особистих селянських господарств. Збільшення зазначеної площі відбувається за рахунок оренди.

Таблиця 3.4

Кількість особистих селянських господарств в Україні

	На 1 січня 2019 р.	На 1 січня 2020 р.	Відхилення, 2020/2019, +/-
Кількість господарств, тис.	3 996,5	3 975,1	-21,4
Площа земельних ділянок, тис. га	6 132,2	6 133,6	1,4
у тому числі з цільовим призначенням			
для будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд	791,0	788,3	-2,7
для ведення особистого селянського господарства	2513,4	2512,6	-0,8
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2 777,1	2 781,8	4,7
з них узятих в оренду	345,0	348,2	3,2

¹Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: розраховано автором на оснві даних Державної служби статистики України

Сімейне фермерське господарство вирішує низку економічних, екологічних та соціальних проблем. За допомогою поширення сімейних фермерських господарств покращиться економічна ситуація в країні, оскільки збільшиться кількість робочих місць, що призведе до зменшення показника безробіття серед працездатного населення нашої країни. Покращиться якість сільськогосподарської продукції на ринку, оскільки представники сімейного фермерства реалізують продукцію, яку споживають самі, отже застосовують мінімальну кількість шкідливих речовин у процесі господарювання. Вирішуються проблеми соціального характеру, насамперед, гендерної рівності, оскільки в сімейному фермерському господарстві як чоловіки, так і жінки мають рівні права щодо гідної праці та однакової винагороди за роботу на власному господарстві. Крім того, сімейне фермерство призведе до розвитку сільських територій.

Сприяння розвитку сімейного фермерства в Україні з боку держави, на

нашу думку, має відбуватися за такими напрямками:

- забезпечення позитивного інституційного забезпечення для сталого розвитку сімейних фермерських господарств;
- допомога сімейним фермерським господарствам у розвитку органічного виробництва та сертифікації своїх земель;
- сприяння поверненню молоді у сільську місцевість на постійне місце проживання та створенню сімейних фермерських господарств;
- заохочення сімейних фермерських господарств до об'єднання та створення сільських кооперативів;
- зміцнення сімейних фермерських господарств задля їх маловідчутності до зовнішніх негативних чинників, у тому числі до глобального потепління, обмежених водних ресурсів тощо;
- запровадження страхування сімейних фермерських господарств від сільськогосподарських ризиків, погодних умов тощо;
- заохочення до використання альтернативних джерел енергії в процесі господарювання;
- фінансова підтримка сімейних фермерських господарств.

Діяльність держави, що спрямована на трансформацію національної економіки у напрямі «зеленої економіки», насамперед, стосується заміни звичайних джерел енергії на енергоефективні відновлювані джерела енергії [36].

Україна є енергозалежною країною, потреби в енергоресурсах щорічно зростають, тому їх необхідно поновлювати та раціонально використовувати. Звідси наступним стратегічним імперативом є підвищення енергоефективності в нашій країні та досягнення енергонезалежності. Це у свою чергу зменшить енергоємність ВВП та забезпечить енергетичну безпеку нашої держави. Тому згідно з Концепцією «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року енергоефективність та ВДЕ стають визначальними напрямками енергетичного переходу України [37]. Підвищення

енергоефективності надасть змогу для досягнення зростання ВВП не збільшувати використання енергетичних ресурсів, що в свою чергу полегшить процес господарювання. Проте, впровадження нових технологій, у тому числі в аграрній сфері, та проблеми із зміною клімату потребуватимуть активного виробництва відновлюваних джерел енергії. Україна, водночас, має значний природний потенціал для збільшення відновлюваних джерел енергії у загальній кількості виробництва енергоресурсів, тому певною мірою готова до «зеленого» енергетичного переходу, який дозволить досягнути таких загальнонаціональних цілей (рис. 3.5.).

Рис. 3.5. Основні цілі «зеленого» енергетичного переходу в Україні

Джерело: сформовано автором на основі [37, с. 3]

Таким чином, необхідно активно розвивати виробництво відновлюваних джерел енергії, які повністю мають замінити теплову та атомну енергетику в довгостроковій перспективі. Для того значно збільшити частку альтернативних джерел енергії в загальному виробництві енергії, необхідно підприємства і промисловості, і аграрної сфери, а також населення будували сонячні батареї, в тому числі на дахах будинків, вітрові електростанції та біогазові установки. Це підвищить екологічність

виробництва, знизить негативний вплив на навколишнє середовище, через зменшення викидів у повітря та, як наслідок, наблизить нас до практично нульових викидів парникових газів та побудови кліматично нейтральної економіки.

Відповідно такий «зелений» енергетичний перехід потребує значних інвестицій на масштабний запуск виробництва відновлюваних джерел енергії, що підвищить їх ціну. Тому державі потрібно буде контролювати ціноутворення в сфері енергетики та компенсувати витрати на побудову альтернативних електростанцій для пом'якшення енергетичного переходу в Україні.

Для «зеленого» енергетичного переходу важливе значення має створення енергетичних кооперативів серед виробників. На нашу думку, «зелені» енергетичні кооперативи – це об'єднання громадян та інших суб'єктів господарювання, з метою виготовлення, споживання і продажу екологічно безпечної енергії з відновлюваних джерел. Для України створення «зелених» енергетичних кооперативів в аграрному секторі економіки – це досить перспективна ідея, оскільки значну частку української економіки займає саме аграрний сектор, який потребує дешевих екологічно безпечних енергоресурсів [38]. Завдяки створенню «зелених» енергетичних кооперативів більша частка виробників сільськогосподарської продукції матимуть змогу використовувати екологічно чисту енергію в процесі виробництва. Таким чином можна легше здійснити перехід на альтернативну енергетику в аграрній сфері.

Для чіткішого розуміння стану «зеленої економіки» в аграрній сфері і її оцінки в нашій країні пропонуємо впровадити такі індикатори:

- кількість «зелених проєктів», пов'язаних із розвитком аграрної сфери;
- кількість сімейних фермерських господарств – представників «зеленого» туризму;
- чистий прибуток сільськогосподарських підприємств від «зелених» трансакцій;

- кількість утилізованих сміттєзвалищ в країні, які знаходяться в сільській місцевості;
- частка підприємств, які застосовують «зелені» технології у виробництві;
- відсоток сімейних ферм, які здійснюють органічне землеробство, від загальної кількості;
- частина дорадчих служб, котрі консультують і допомагають малому бізнесу перейти на екологоорієнтоване виробництво;
- частка сімейних ферм, які використовують відновлювані джерела енергії в процесі господарювання;
- кількість «зелених» робочих місць в аграрній сфері для людей з обмеженими можливостями;
- частка сільськогосподарських підприємств, які використовують маловідходне або безвідходне виробництво.

Розвиток сільських територій є одним із пріоритетів розвитку «зеленої економіки» в нашій державі. Тому необхідно активно впроваджувати новітню техніку та сучасні технології в сільському господарстві з одночасним розвитком органічного господарства, використання відновлюваних джерел енергії, розвитку «зеленого» туризму.

Певні негативні чинники мотивують у подальшому до нових рішень і можливостей. Це стосується і пандемії коронавірусу, оскільки під час карантину велика кількість працівників почали працювати дистанційно і виїжджати з міст у села. Через те, що компанії вклали кошти в обладнання для отримання можливості працювати в дистанційному режимі, вони не вимагатимуть від своїх працівників повертатись в офіси. Тепер велика кількість людей зрозуміють переваги життя в сільській місцевості і залишаться там на постійне проживання, як і раніше працюючи. Проте, це призведе до збільшення сільського населення, що в свою чергу потягне за собою розвиток сільських територій. Відбудеться вдосконалення інфраструктури через

потреби населення у комфортних умовах проживання. До того ж, частина тих, хто залишиться, почне розвивати сільськогосподарський бізнес, маючи власні земельні ділянки за принципами «зеленої економіки». Таким чином пандемія коронавірусу посприяла в подальшому розвитку органічного виробництва та розвитку сільських територій в загальному.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29.07.2020 р. № 671 «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2021 – 2023 роки» прогнозуються основні показники економічного і соціального розвитку, які зазначені в таблиці 3.5.

Отже, відповідно до таблиці 3.4 за базовим сценарієм прогнозні показники мають позитивну динаміку. Очікується, що збільшення ВВП у 2023 році становитиме 4,7%, а вже у 2021 4,6%. Рівень безробіття поступово знижуватиметься і у 2023 році сягатиме 8%. Очікується збільшення заробітної плати у 2021 році на 12,1%, у 2022 – 6% та у 2023 році збільшення становитиме 5,1%. При такому збільшенні заробітної плати, поступово зменшуватиметься індекс споживчих цін.

Таблиця 3.5

Основні прогнозні макропоказники на 2021-2023 рр.

(за базовим сценарієм)

Показник	2021	2022	2023
ВВП, %	4,6	4,3	4,7
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), %	107,3	106,2	105,3
Збільшення реальної середньомісячної заробітної плати працівників, %	12,1	6	5,1
Рівень безробіття, %	9,2	8,5	8
Зростання експорту товарів і послуг, %	2,9	6,4	8,2

Джерело: сформовано автором на основі [39]

Також, ураховуючи значну невизначеність у прогнозах розвитку, насамперед, світової економіки та тривалості і повторюваності пандемії COVID-19, у Прогнозі стисло представлено два альтернативних сценарії, які

передбачають як більш успішний для більшості економічно розвинених країн шлях подолання наслідків пандемії, так і рецесивний, затяжний, з відповідним впливом на розвиток української економіки [39].

Наша держава протягом останніх кількох років почала робити певні кроки до створення інституційного забезпечення, яке б сприяло розвитку аграрної сфери. Було прийнято такі закони України: «Про інвестиційну діяльність», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про режим іноземного інвестування», «Про підприємництво», «Про основні засади державної аграрної політики України на період до 2015 року», «Про державну підтримку сільського господарства України», підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС, а також створення в рамках цієї Угоди Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, затвердження Національної економічної стратегії до 2030 року.

У Національній економічній стратегії України на період до 2030 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» від 03 березня 2021 р. № 179, визначено значення цільових індикаторів, досягнення яких має бути здійснено до 2030 року:

- зростання реального ВВП не менше ніж у два рази;
- зростання ВВП на душу населення не менше ніж до 10 тис. доларів США;
- зростання продуктивності праці не менше ніж в 1,7 рази;
- збільшення чистого притоку прямих іноземних інвестицій не менше ніж до 15 млрд. доларів США на рік, починаючи з 2025 року;
- зростання обсягів експорту до 150 млрд. доларів США;
- зниження рівня безробіття (за методологією МОП) до 6 відсотків;
- зменшення показника гендерного розриву в оплаті праці до 10 відсотків [40].

Зелена модернізація потребує запровадження інструментів регулятивного, організаційно-економічного та кредитно-фінансового характеру, зокрема, регулятивні інструменти – вдосконалення дозвільної діяльності та скорочення бюрократичних процедур щодо впровадження технологій «зеленої» енергетики та органічного агропромислового виробництва, створення «єдиного вікна» послуг для «зеленої» модернізації виробництва та житлово-комунального господарства.

Організаційно-економічні інструменти: прискорена амортизація технологічних об'єктів та установок, що забезпечують зелену модернізацію виробництва чи надання послуг, запровадження зниження тарифів для споживання у ЖКГ енергоресурсів за умов запровадження ними зелених технологій, утеплення, скорочення втрат тепла тощо.

Кредитно-фінансові інструменти: пільгове оподаткування проєктів зеленої модернізації, компенсація (повна або часткова) відсотків за користування кредитним ресурсами, запровадження незмінного тарифу (зеленого тарифу) для стабілізації інвестиційної привабливості зеленої модернізації, у житлово-комунальному господарстві – запровадження окремих кредитних ліній за спрощеною системою управління процесами надання та обслуговування кредитів на зелену модернізацію [41].

Діяльність держави, що спрямована на трансформацію національної економіки у напрямі «зеленої економіки», передусім, стосується заміни звичайних джерел енергії на енергоефективні відновлювані джерела енергії. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України визначає низку нормативних документів, які є основою для подальшого розвитку відновлюваної енергетики в нашій державі, наприклад:

- Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20.02.2003 р. № 555-IV із змінами;
- Закон України «Про альтернативні види палива» № 1391-VI від 21.05.2009 р. із змінами;

– Закон України «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» від 05.04.2005 р. № 2509-IV із змінами;

– Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива» від 21.05.2009 р. № 1391-VI із змінами;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.06 № 1670 «Про затвердження Порядку проведення кваліфікації когенераційної установки»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 05.10.04 № 1307 «Про порядок видачі свідоцтва про належність палива до альтернативного»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.12 № 878 «Питання застосування сертифікатів про походження товарів для підтвердження їх українського походження та визначення питомої ваги сировини, матеріалів, основних засобів, робіт та послуг українського походження у вартості будівництва об'єктів електроенергетики, що виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії»;

– Постанова НКРЕ від 02.11.13 № 1421 «Про затвердження Порядку встановлення, перегляду та припинення дії «зеленого» тарифу для суб'єктів господарської діяльності»;

– Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.06.13 № 429-р «Про затвердження планів заходів з імплементації Директиви 2001/77/ЄС і Директиви 2003/30/ЄС»;

– Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.09.14 № 791-р «Про затвердження плану заходів з імплементації Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС» [41] (табл Г1, додаток Г).

Зазначені вище нормативно-правові акти не забезпечили достатню базу для розвитку відновлюваної енергетики в Україні, проте, все ж таки, позитивні результати у цій сфері присутні. Підтвердженням цього є збільшення інвестицій у сонячну, вітрову, гідро- та біоенергетику нашої держави.

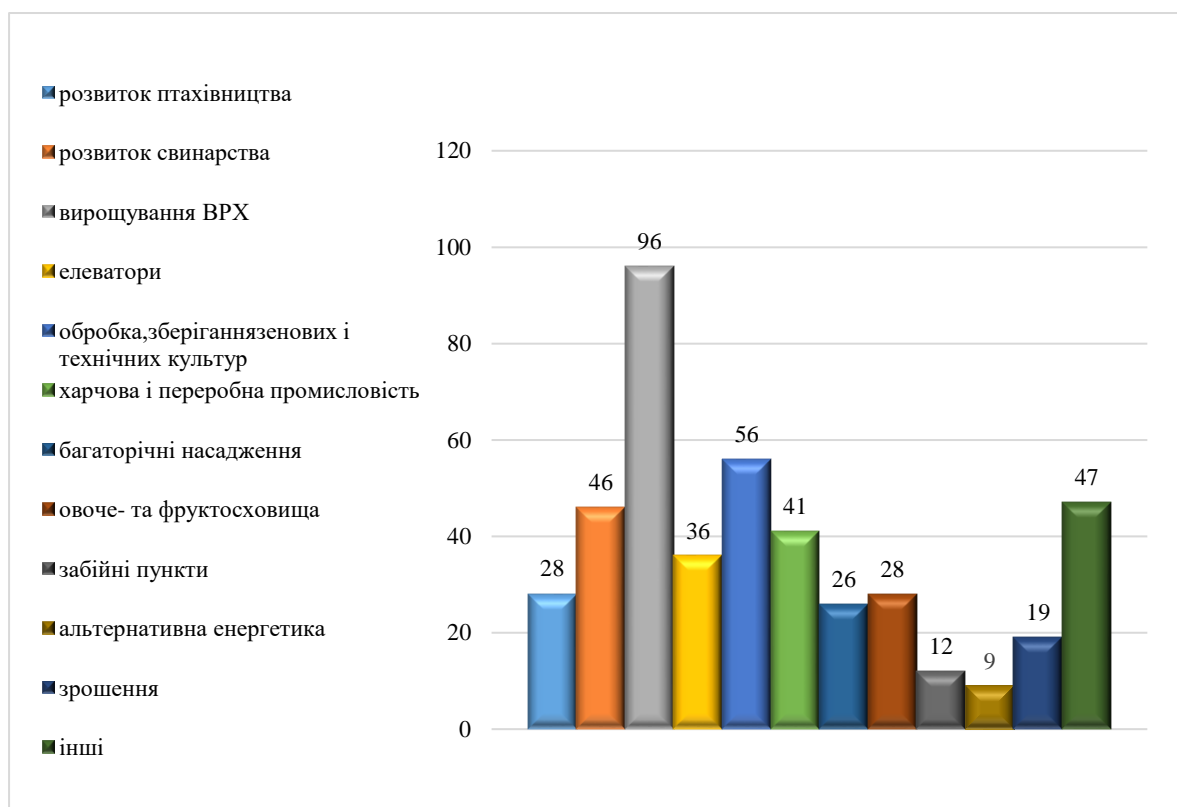

Рис. 3.6. Кількість інвестиційних проєктів за напрямками реалізації в аграрній сфері України станом на 01.07.2019 р., одиниць

Джерело: сформовано автором на основі [42]

За даними рис. 3.6 видно, що найбільше інвестиційних проєктів в аграрній сфері належало вирощуванню ВРХ, а саме 96. Усього 9 таких проєктів було у сфері альтернативної енергетики, тому стратегічно необхідно збільшувати кількість залучення інвестицій у проєкти альтернативної енергетики в аграрній сфері.

За оперативною інформацією структурних підрозділів з питань агропромислового розвитку облдержадміністрацій станом на 01.07.2019 р. у регіонах країни в агропромисловому комплексі реалізовано та триває підготовка та впровадження 444 інвестиційних проєктів загальною вартістю понад 40,6 млрд грн, що на 51 інвестпроект та 0,5 млрд грн більше відповідного періоду попереднього року [42].

Україна наразі реалізує цілу низку проєктів у галузі відновлюваної енергетики, фінансованих за рахунок іноземних інвестицій. Одним із масштабних проєктів було будівництво сонячних батарей вартістю 10 мільйонів євро (12 мільйонів доларів США), який знаходиться у м. Нікополь. Нікопольський сонячний енергетичний комплекс потужністю 10,5 МВт також становить собою перший інвестиційний проєкт, реалізований у рамках Угоди про вільну торгівлю між Канадою та Україною, що набула чинності з 1 серпня 2017 року [43].

На етапі «зеленої» трансформації державне регулювання агропромислового комплексу України потребує особливої уваги. Оскільки на сьогодні цей сектор є провідною ланкою національної економіки, що відіграє значну роль у формуванні соціально-економічного розвитку та створює 14% валової доданої вартості і більше 40% експорту держави.

Обсяги капітальних інвестицій у сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство України у січні-вересні 2020 року сягнули 25 млрд грн [41, с. 10] (рис. 3.7).

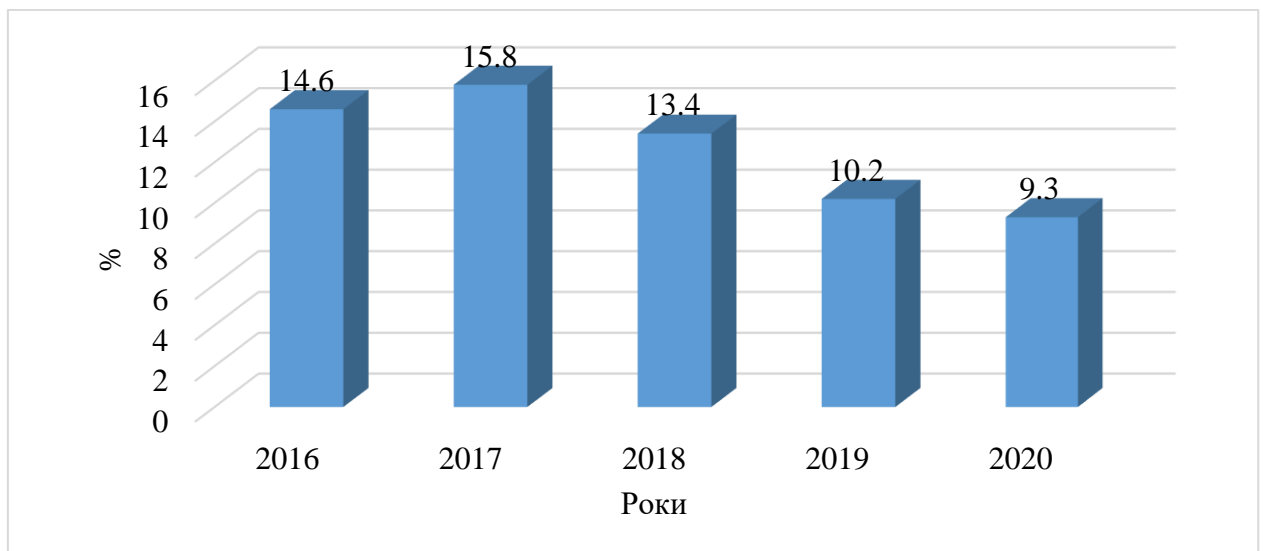

Рис. 3.7. Частка капітальних інвестицій у сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство в загальному обсязі у січні-вересні відповідного року, %

Джерело: сформовано автором на основі даних державної служби статистики України

З рис. 3.7. помітно, що частка освоєних інвестицій сільським, лісовим та рибним господарством у загальному обсязі освоєних інвестицій зменшувалася протягом 2018 – 2020 рр. і у січні-вересні 2020 р. становила 9,3% порівняно із відповідним періодом 2019 р. А за останніх п'ять років зазначена частка інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство зменшилась на 5,3%.

Ще одним потужним інструментом державного регулювання національного господарства за принципами «зеленої економіки» є «зелені закупівлі» екоефективних продуктів. «Зелені» державні закупівлі мають суттєвий вплив тому, що органи державної влади є великими споживачами.

Підбиваючи підсумки, можна зробити такі висновки:

1) концепція «зеленої економіки» є вкрай необхідною для подальшого сталого соціального, економічного та екологічного розвитку не лише України, а й усіх держав нашої планети;

2) основну роль у переході на шлях сталого розвитку за принципами «зеленої економіки» відіграє саме держава;

3) оскільки під час трансформації економіки необхідна достатня кількість кваліфікованих кадрів, тому вектор державного регулювання, передусім, повинен бути спрямованим на створення відповідного рівня освіти;

4) значну частину реалізації концепції «зеленої економіки» посідає відновлювана енергетика, проте наявне нормативно-правове середовище не дозволяє розвиватись цій галузі повною мірою;

5) основним сектором під час «зеленої трансформації» економіки України є агропромисловий комплекс, який потребує посиленого державного регулювання задля збільшення потоків вітчизняних та іноземних інвестицій

6) одним із найважливіших державних інструментів стимулювання населення до впровадження методів господарювання за принципами «зеленої економіки» є «зелені закупівлі».

Інституційний механізм становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері формується відповідно до стратегічних імперативів, тобто відповідно до

основних цілей, досягнення яких потрібне для розбудови елементів «зеленої економіки» в аграрній сфері України. Детальні інституційний механізм становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері зображено на рис. 3.8.

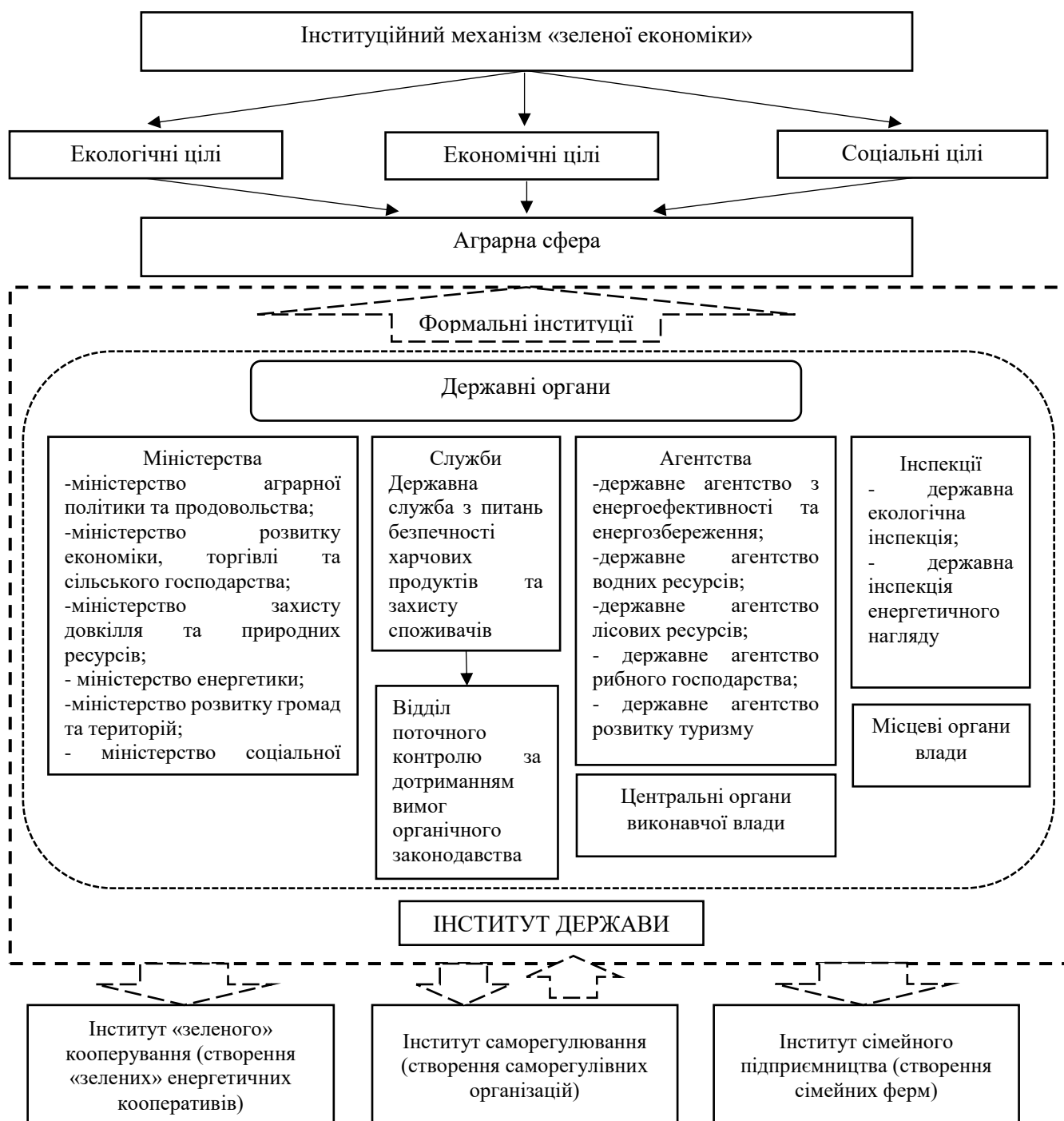

Рис. 3.8. Інституційний механізм становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері України

Джерело: розроблено автором

Інституційний механізм становлення «зеленої економіки» повинен

функціонувати відповідно до економічних, екологічних та соціальних цілей. Основним інститутом, який відіграє значну роль у трансформації способу господарювання в аграрній сфері відповідно до вказаних цілей є інститут держави. Для активізації розвитку виробництва і використання альтернативних джерел енергії необхідно створити інститут «зеленого» кооперування, шляхом сприяння створенню «зелених» енергетичних кооперативів.

Інститут саморегулювання повинен повноцінно функціонувати, оскільки він відіграє важливу роль для розвитку елементів «зеленої економіки», а саме альтернативних джерел енергії, органічного землеробства і виробництва. Саморегулювальні організації здатні здійснювати внутрішнє регулювання суб'єктів господарювання відповідно до принципів «зеленої економіки», тобто виконувати частину функцій держави. Крім того, вони знають проблеми з середини і здатні надавати детальну інформацію державним органам для вдосконалення інституційного забезпечення.

Низький рівень підприємницької культури відображається в результатах дослідження підприємницького середовища, де більше 40 відсотків респондентів з ЄС відповіли, що готові розробити та ризикувати під час реалізації бізнес-ідей, а близько 30 відсотків зазначили, що знають, як залучити кошти на реалізацію, в той час як в Україні показники значно нижчі (менше 10 відсотків знають, як залучити кошти, та готові ризикувати під час реалізації бізнес-ідеї і лише 10 відсотків вірять у те, що можуть розробити бізнес-ідею). Це свідчить про досить низький рівень розвитку підприємницької культури в Україні [44].

Для розвитку «зеленої економіки» в аграрній сфері важливим є мале підприємництво на селі, тобто необхідна трансформація особистих селянських господарств у сімейні ферми. Проте, важливою умовою такої трансформації є державна підтримка у формі дотацій, субсидій, дешевого кредитування тощо. Оскільки сімейні ферми повинні переходити до органічного землеробства і виробництва, такий перехід є ресурсозатратним, тому держпідтримка є

обов'язковою умовою в цьому випадку. Створення сімейних ферм розвиватиме підприємництво у сільській місцевості, але на засадах «зеленої економіки».

Створення вище зазначених інститутів є стратегічно важливим для становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері і дозволить швидше впровадити її елементи в процесі господарювання.

Реалізація різного значення організаційно-економічних аспектів розвитку аграрної сфери на засадах «зеленої економіки» – безумовний пріоритет, адаптоване до національних реалій його впровадження є одним із шляхів забезпечення сталого розвитку усієї економіки України, яка водночас значною мірою опирається на пріоритетність агроєкосистеми.

Висновки до розділу 3

1. Аграрна сфера в Україні є однією із найперспективніших для ведення бізнесу. Адже в нас є величезний потенціал земельних, матеріальних та трудових ресурсів, який є базою для його розвитку. Проте сільське господарство та бізнес потребують негайних інституційних трансформацій. Такі зміни повинні здійснюватись на засадах «зеленої економіки», а саме забезпечуючи добробут населення, при цьому зменшуючи забруднення навколишнього середовища та забезпечуючи продовольчу безпеку держави. Тому аграрний бізнес повинен орієнтуватись на довгострокові стратегії розвитку, а понесені витрати у короткостроковому періоді повинні покриватись державою. Також необхідно провести зміни неформальних інституцій, аби збільшити довіру бізнесу до держави, що є не менш важливим у трансформації економічних відносин на вітчизняному ринку.

2. Аграрна сфера за своїм впливом на життєдіяльність людини виходить далеко за межі простого виробництва, її значимість є глобальною, зокрема щодо впливу на життя і здоров'я людей, продовольчу, екологічну безпеку. З практики відомо, що вже кілька десятиліть людство намагається

подолати низку глобальних проблем, які склалися в сучасних умовах, а саме проблеми із забрудненням навколишнього середовища, дефіцит природних ресурсів на нашій планеті. Вихід із такої складної ситуації можливий лише за рахунок кардинальних змін у способі виробництва, переходу на нові екологічно безпечні та ресурсозберігаючі технології.

3. Оцінка розвитку «зеленої економіки» в Україні та інших країнах здійснювалась за допомогою глобального індексу «зеленої економіки», за яким Україна знаходилась у рейтингу на 120 позиції. Також аналізувався індекс екологічної ефективності, у поданому рейтингу Україна посіла 60 позицію у 2020 р. і значно покращила свій показник порівняно із попереднім роком. Отже, наша країна рухається у правильному напрямку і здійснює поступові зміни на шляху до «озеленення» економіки та поліпшення стану навколишнього середовища.

4. Визначено авторське бачення дефініції організаційно-економічний механізм сталого розвитку в такому контексті: «це сукупність інструментів, мотиваційних та демотиваційних важелів, використання яких сприяє досягненню економічного, екологічного та соціального розвитку, спонукаючи населення, підприємців, організацій та інших державних і недержавних структур здійснювати економічні та соціальні взаємодії відповідно до Цілей сталого розвитку». Оцінку поданого механізму необхідно здійснювати відповідно до національних індикаторів сталого розвитку, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 686-р «Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку», а саме тих, що стосуються розвитку сільського господарства. Оцінивши організаційно-економічний механізм сталого розвитку в аграрній сфері за допомогою вище вказаних індикаторів, можна сказати, що важелі, інструменти і методи зазначеного механізму дають позитивні результати, поступово показники покращуються, проте його необхідно вдосконалювати задля пришвидшення досягнення сталого розвитку в аграрній сфері.

5. Існує проблема отримання повної, розгорнутої інформації щодо показників органічного виробництва та землеробства. Тому запропоновано впровадити ще одну статистичну звітність про органічне землеробство та виробництво, яка б подавалась до територіальних органів Державної служби статистики України. У такій звітності буде вказано детальну інформацію про площу сертифікованих земель сільськогосподарського призначення, обсяги виробництва в розрізі культур, поголів'я тварин за видами, обсяги переробленої органічної сільськогосподарської продукції, експорт органічної продукції, виручку та чистий прибуток від реалізації органічної продукції тощо. Запровадження такої звітності полегшить процес наукових досліджень у сфері органічного виробництва в майбутньому.

6. На етапі зародження «зеленої економіки» дуже важливим є поточний контроль. Тому необхідно у Департаменті захисту споживачів Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів створити Відділ поточного контролю за дотриманням вимог органічного законодавства, в обов'язки якого буде входити поточний контроль, тобто проміжний між сертифікаціями, для того щоб виробники не могли ввести в оману споживачів шляхом використання шкідливих речовин після проходження сертифікації.

7. В інституційному механізмі становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері важливу роль відіграє держава як інститут, яка через формальні інституції здатна впливати, стимулюючи або стримуючи, на соціально-економічні взаємодії. До того ж, не менш важливим на цьому етапі є створення і трансформація таких інститутів, як інститут «зеленого» кооперування, інститут самоорганізації та інститут сімейного фермерства.

Основні положення цього розділу викладені у таких публікаціях автора [1, 9,10,11, 13, 21, 29, 36, 38], що наведені у списку використаних джерел.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Білокінна І.Д. Інституційне забезпечення аграрної сфери в умовах ринкової трансформації. Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Національна економіка в умовах глобалізації: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку». 7 березня 2017 р., Полтава: ЦФЕНД, 2017. С. 6 – 9
2. Emerging Markets Outlook 2019. Energy transition in the world's fastest growing economies. Bloomberg New Energy Finance. 2019. 58 p. URL: <http://global-climatescope.org/assets/data/reports/climatescope-2019-report-en.pdf>
3. Маркевич К., Сіденко В. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Аналітична доповідь. Центр Разумкова. 2019. 316 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf
4. CLIMATESCOPE 2020. Bloomberg New Energy Finance logoBloomberg NEF. 2020. URL: <https://global-climatescope.org/results>
5. Маркевич К., Сіденко В. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Аналітична доповідь. Центр Разумкова. 2019. 316 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf
6. 2018 Global Green Economy Index (GGEI). URL: <https://dualcitizeninc.com/global-green-economy-index/>
7. Environmental Performance Index 2020. URL: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2020report20210112.pdf> (дата звернення 29.01.2020 р.)
8. Стукало Н. В. та інші. «Зелена» економіка: від глобальної концепції до реалій місцевого розвитку. Дніпро, 2018. 338 с.
9. Білокінна І.Д. Інституційне забезпечення розвитку аграрної сфери. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. № 18. С. 33-36
10. Білокінна І. Д. Вплив інвестиційного забезпечення на інвестиційний клімат України в аграрній сфері. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. Вип. № 8. С.165-173
11. Білокінна І. Д. Інституційне забезпечення розвитку органічного

виробництва сільськогосподарської продукції. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4. С. 214 - 220.

12. Бурик З. М. Теоретико-методологічні засади державного регулювання сталого розвитку України: дис. на здоб. д.н. з держ. упр. 25.00.02. Київ, 2018. 468 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/136/files/39247701-c19b-41e5-8986-7b993ad11907.pdf>

13. Білокінна І. Д. Саморегулівні організації у розвитку аграрного сектору на засадах «зеленої економіки». *Modern Economics*. 2018. № 10. С. 6-11. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/10-2018/bilokinna.pdf>

14. Лопатинський Ю.М., Меглей В.І. Концепція сталого розвитку як фактор конкурентоспроможності національної економіки. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2016. Т. 2. Вип. 777-778. С. 35-40

15. Грузнов І. І. Організаційно-економічні механізми управління. Одеса: Астропрінт, 2000. 292 с.

16. Худавердієва В. А. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2009. № 11. С. 23–25.

17. Бурик З. М. Теоретико-методологічні засади державного регулювання сталого розвитку України: дис. на здоб. д.н. з держ. упр. 25.00.02. Київ, 2018. 468 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/136/files/39247701-c19b-41e5-8986-7b993ad11907.pdf>

18. Малік М.Й., Федієнко П.М. Економічні засади аграрних перетворень. *Економіка АПК*. 1999. № 8. С. 8-9.

19. Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України. Заява Співпрезидентів ПА ЄВРОНЕСТ щодо допомоги ЄС Україні з метою полегшення наслідків кризи, спричиненої пандемією COVID-19, та продовження реформ, необхідних для економічного відновлення. 2020. URL: <https://rada.gov.ua/news/Novyny/192583.html>

20. Про особисте селянське господарство: Закон України від 05.04.2015 №742-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text>

21. Білокінна І. Д., Фурман І. В. Організаційно-економічні аспекти розвитку аграрного сектору на засадах «зеленої економіки». *Економіка АПК*. 2018. № 12. С. 86-94

22. Калетнік Г.М., Ємчик Т.В. Державне регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 2. С. 7-22

23. Державна політика сталого розвитку на засадах «зеленої» економіки. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1237/>

24. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Київ. 2017. 174 с. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=938d9df1-5e8d-48cc-a007-be5bc60123b8&tag=TSiliStalogoRozvitku>

25. Корчинська О.О. Організаційно-економічне та інституційне забезпечення розвитку сільського зеленого туризму. *Агросвіт*. 2015. №5. С.80-83. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/korchynska3.htm

26. Лопатинський Ю.М., Тодорюк С.І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств: монографія. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2015. 220 с.

27. Оцінка інституційної спроможності та розвитку самоврядності галузевих асоціацій і громадських об'єднань в аграрному секторі України. URL: https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2017/09/2017_09_11_Report_NGOsAssessment_SROs.pdf

28. Асоціації та організації, які співпрацюють з Мінекономіки у сфері сільського господарства. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. 2020. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/pro-nas/asociaciyi-ta-organizaciyi-yaki-spivpracuyut-z-minagropolitiki>

29. Білокінна І.Д. Роль саморегульованих організацій у розвитку аграрного сектору за принципами «зеленої економіки». Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та права». 10 листопада 2018 р., Полтава: ЦФЕНД. 2018. С. 25-26

30. Чайка Т. О. Ефективність органічного сільського господарства в Україні. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2011. № 4. С. 160 - 164.

31. Органічне виробництво. URL: <http://www.slideshare.net/Irkamelnyk/ss-43067917>
32. Гончарук Т.В. Виробництво біопалива як підсистема формування «зеленої економіки». *Економічний форум*. 2013. 4. С.4 – 8.
33. Організаційно-економічний механізм трансформації системи природокористування України на засадах «зеленої» економіки. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/36759/3/diss_potapenko_2.pdf
34. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 р. № 425-VII
35. Десятилетие семейных фермерских хозяйств организации объединенных наций 2019-2028. Глобальный план действий. ФАО и ВОЗ. 2019. Рим. 74 с.
36. Білокінна І. Д. Реалізація концепції «зеленої економіки» в Україні як інституційна основа сталого розвитку. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. Вип. № 12. С.124-134
37. Ільїна М.В., Шпильова Ю.Б. Теоретичні основи формування імперативів економічного розвитку суспільства. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 221-226. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/38.pdf
38. Shpykuliak O., **Bilokinna I.** “Green” Cooperatives In The Formation Of An Institutional Mechanism Of Development Of Alternative Power Engineering In The Agrarian Sector Of The Economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. № 2. P. 249-255.
39. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2021–2023 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2020 №671
40. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення 03.03.2021 р.)
41. Стан агропромислового комплексу у 2020 році. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. 12 с. URL:

<http://www.ukrstat.gov.ua/>

42. Впровадження інвестиційних проектів. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. 2019. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/investoram/monitoring-stanupark/investiciyi/vprovadzhennya-investicijnih-proektiv> (дата звернення 20.11.2019 р.)

43. Розвиток сонячної енергетики в Україні: питання національної безпеки. URL: <http://tyzhden.ua/Economics/203806/PrintView>

44. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>

45. Гончарук І.В., Ковальчук С.Я., Цицюра Я.Г., Лутковська С.М. Динамічні процеси розвитку органічного виробництва в Україні. Вінниця: ТВОРИ. 2020. 472 с.

ВИСНОВКИ

У дисертації висвітлено теоретико-методичні положення та представлено нове вирішення поставлених завдань щодо формування і функціонування інституційного механізму «зеленої економіки» в аграрній сфері.

1. Інституційний механізм економіки може мати галузеву і функціональну спеціалізацію, зокрема – інституційний механізм сільського господарства, «зеленої економіки» тощо. Тому можна вважати доцільним і обґрунтованим теоретичний підхід про те, що інституційний механізм «зеленої економіки» характеризується наявністю «зелених» інститутів та інституцій і цим, у функціональному плані, відрізняється від інституційного механізму класичної економіки. «Зелені» інститути відрізняються від звичайних інститутів економіки своїми якісними характеристиками, а саме здійснюють позитивний вплив на соціально-економічну ефективність галузі, економіки загалом, вектор розвитку яких спрямований на досягнення Цілей сталого розвитку. Опираючись на теоретичні узагальнення, розширено зміст дефініції «інституційний механізм» відповідно до потреб становлення «зеленої економіки». Зокрема, визначено, що інституційний механізм «зеленої економіки» – це взаємодія інститутів, інституцій та їх скоординований вплив на економічні процеси, екологічну та соціальну сферу з метою досягнення ефективного функціонування економіки держави відповідно до Цілей сталого розвитку.

2. У результаті теоретичного аналізу сутності концепції «зеленої економіки» визначено її важливе функціональне значення у подальшому розвитку суспільних формацій через кардинальну зміну способу господарювання на засадах сталості, відновлюваності та екологічності. Сформовано власне визначення «зеленої економіки», яке полягає в тому, що це економіка, яка забезпечує благополуччя всіх верств населення, з мінімальними ризиками для навколишнього середовища. Економіка в якій

люди цінують усі наявні природні ресурси, дбайливо до них ставляться для того, щоб наші нащадки мали гарний приклад та змогу безпечно існувати в умовах обмеженості ресурсів.

3. Інституційне забезпечення аграрної сфери утворюють інститути, котрі через інституції впливають на людські взаємодії. Можуть виконувати функції як стимулювання, так і протилежну – обмеження. У свою чергу людські взаємодії, через потреби у додатковому регулюванні, здатні певним чином впливати на інститути. Тобто своєю діяльністю демонструвати ту чи іншу потребу у частковій або кардинальній зміні певного інституту. Зроблена оцінка інституційного забезпечення розвитку аграрної сфери на засадах «зеленого» зростання через відповідність його принципам «зеленого» зростання та Цілям сталого розвитку. Тобто екологічна ефективність складових інституційного забезпечення повинна розглядатись не окремо від економічної, а в комплексі, оскільки «зелене» зростання можливе лише за допомогою використання новітніх екологічно безпечних технологій, а економічна діяльність та людські взаємодії мають бути екологічно нейтральними щодо навколишнього середовища, в тому числі і до вичерпних природних ресурсів. Однією із складових інституційного забезпечення розвитку аграрної сфери на засадах «зеленого» зростання є вплив органів державної влади з метою створення формальних і неформальних інституцій, які спонукатимуть до діяльності в межах високих економіко-еколого-соціальних вимог, що в подальшому призведе до «зеленого» економічного зростання.

4. Здійснивши економічну оцінку факторів і умов формування «зеленої економіки» визначено, що процес формування «зеленої економіки» запущений, вже прийнято низку формальних інституцій на державному і регіональному рівнях, які спонукають до здійснення господарської діяльності відповідно до нових екологічних та соціальних стандартів. Збільшилось загальне постачання енергії від відновлюваних джерел. Існує

значна екологічна проблема, що стосується поводження з відходами, оскільки сортування відходів та їх утилізація відбувається на неналежному рівні.

5. Особливістю аграрного бізнесу є значний вплив природнього фактору, а також використання застарілої техніки та енерговитратних технологій. Економіко-математичний аналіз собівартості продукції та витрат сільськогосподарських підприємств за елементами продемонстрував їх стабільне зростання протягом майбутніх п'яти років. Тому необхідним є зменшення витрат на паливо та енергоресурси шляхом впровадження енергоефективних та енергозберігаючих технологій, а також активного використання альтернативних джерел енергії. Крім того, створення «зелених» енергетичних кооперативів є важливим для боротьби із проблемою утилізації відходів виробництва в Україні. Завдяки сучасним технологіям ця проблема може бути новим джерелом отримання прибутку, а не витрат, як раніше, оскільки відходи сільського господарства є сировиною для роботи біогазових установок і біогаз може вироблятися у результаті утилізації відходів органічного походження. Також «зелена» ефективність аграрного бізнесу полягає у розвитку органічного землеробства і виробництва, які сприяють поліпшенню якості ґрунтів, зменшенню викидів парникових газів, а також поліпшенню здоров'я людей та інших живих організмів.

6. У результаті вивчення досвіду зарубіжних країн у створенні і функціонуванні енергетичних кооперативів зазначено переваги створення енергетичних кооперативів. Лідерами зі створення енергетичних кооперативів є Німеччина, Австрія, США тощо. Визначено потребу у вдосконаленні дефініції «енергетичний кооператив» через його «озеленення» та визначено, що «зелений» енергетичний кооператив – це об'єднання громадян та інших суб'єктів господарювання, державних та місцевих органів та інших організацій з метою виробництва, споживання і продажу екологічно безпечних енергії та палива з відновлюваних джерел та забезпечення енергетичної

незалежності.

7. Інституційне забезпечення як частина інституційного механізму має бути вдосконалена шляхом трансформації інститутів класичної економіки та створення нових. Головним «зеленим» інститутом є держава, яка представлена державними органами. Необхідним є вдосконалення поточного державного контролю за розвитком органічного виробництва шляхом створення Відділу поточного контролю за дотриманням вимог органічного законодавства у Департаменті захисту споживачів Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів.

8. Організаційно-економічний механізм сталого розвитку повинен формуватися відповідно до Цілей сталого розвитку ООН. У цьому випадку розглядаються цілі, які тісно пов'язані із розвитком аграрної сфери. Здійснено оцінку організаційно-економічного механізму відповідно до прийнятих на державному рівні індикаторів сталого розвитку. В підсумку визначено позитивні зрушення в сільському господарстві на шляху до сталого розвитку, що свідчать про перші позитивні результати організаційно-економічного механізму, елементи якого необхідно вдосконалювати в тому ж напрямку. Важливе значення в організаційно-економічному механізмі відіграють саморегулювальні організації, які потребують визначення їх на державному рівні шляхом прийняття Закону України «Про саморегулювальні організації».

9. Визначено стратегічні імперативи розвитку «зеленої економіки» в аграрній сфері, в основі яких лежить удосконалення інституційного механізму. Основними стратегічними цілями є «озеленення» інституту кооперування, створення інституту саморегулювання і трансформації інституту сімейного підприємства. Також запропоновано індикатори для оцінки розвитку аграрної сфери відповідно до зміни способу господарювання на основі концепції «зеленої економіки».

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А1

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Білокіної Ілони Дмитрівни

№ з/п	Назва	Вихідні дані	Обсяг (у сторінках)/ друк.арк.	Співавтори
1	2	3	4	5
Статті у наукових періодичних виданнях інших держав, включених до міжнародних наукометричних баз				
1	«Green» cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy	<i>Baltic Journal of Economic Studies.</i> 2019. №5 (2). P. 249-255 (Web of Science)	7/ 0,72	Shpykuliak O.
Статті у фахових виданнях України, які включенні до міжнародних наукометричних баз				
2	Організаційно-економічні аспекти розвитку аграрного сектору на засадах «зеленої економіки»	<i>Економіка АПК.</i> 2018. №12. С. 86-94	9/ 0,66	Фурман І.В.
3	Інституційне регулювання у забезпеченні розвитку аграрного сектору і підприємництва	<i>Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.</i> 2019. №7. С. 7-15. DOI: 10.37128/2411-4413-2019-7-1	9/ 0,45	Шпикуляк О.Г.
4	Інституційне забезпечення розвитку	<i>Бізнес Інформ.</i> 2020. №4. С. 214 – 220. URL:	7/ 0,73	-

Продовження табл. А1

1	2	3	4	5
	органічного виробництва сільськогосподарської продукції	https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-214-220		
5	Формування інституційних складових кооперативного розвитку альтернативної енергетики в аграрному секторі економіки	<i>Економіка АПК.</i> 2020. №8. С. 72-81	10/0,56	Шпикуляк О.Г.
Статті у наукових фахових виданнях України				
6	Розвиток сільського господарства у контексті концепції «зеленої» економіки	<i>Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.</i> 2016. №1(5). С. 72-83	12/ 0,5	-
7	Інституційні аспекти розвитку аграрного бізнесу на засадах «зеленої економіки»	<i>Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.</i> 2016. №7(11). С. 95-104	10/ 0,48	-
8	Вплив інвестиційного забезпечення на інвестиційний клімат України в аграрній сфері	<i>Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.</i> 2017. №8. С.165-173	9/ 0,45	-
9	Реалізація концепції «зеленої економіки» в Україні як	<i>Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.</i> 2017. №12. С.124-134	11/ 0,75	-

Продовження табл. А1

1	2	3	4	5
	інституційна основа сталого розвитку			
10	Інституційне забезпечення розвитку аграрної сфери	<i>Причорноморські економічні студії.</i> 2017. №18. С. 33-36	4/ 0,43	-
11	Саморегульвні організації у розвитку аграрного сектору на засадах «зеленої економіки»	<i>Modern Economics.</i> 2018. №10. С. 6-11. URL: https://modecon.mnau.edu.ua/issue/10-2018/bilokinna.pdf	6/ 0,72	-
Статті у інших наукових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз				
12	Інституції як головні стимули розвитку суспільства та їх роль у формуванні «зеленої економіки»	<i>Молодий вчений.</i> Херсон. 2016. №7(34). С.1-5 (Index Copernicus)	5/0,46	-
Тези доповідей, опубліковані у збірниках матеріалів конференцій				
13	Роль інституційного механізму у забезпеченні ефективного функціонування економіки	Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо-, та мікрорівнях економіки». 8-9 квітня 2016 р., Дніпропетровськ Придніпровська державна академія будівництва та	5/ 0,15	-

Продовження табл. А1

1	2	3	4	5
		архітектури, 2016. Част. 1. С. 83-87		
14	Інституційне забезпечення аграрної сфери в умовах ринкової трансформації	Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Національна економіка в умовах глобалізації: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку». 7 березня 2017 р., Полтава: ЦФЕНД, 2017. С. 6-9	4/0,14	-
15	«Зелений бізнес» як перспектива розвитку вітчизняного аграрного сектору	Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Розвиток підприємництва, бухгалтерського обліку та фінансів в умовах інтеграційних процесів». 10-11 листопада 2017 р., Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2017. С. 18-21	4/ 0,15	-
16	Концепція «зеленої економіки» як перспективна основа розвитку аграрного сектору України	Збірник матеріалів XXXVI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації». 30 травня 2018 р., Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 19-21	3/ 0,2	-

1	2	3	4	5
17	Виробництво органічної продукції як один із шляхів розвитку «Зеленої економіки» в Україні	Збірник наукових праць III міжнародної науково-практичної конференції «Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції». 31 жовтня 2018 р., Кам'янець-Подільський: Крок, 2018. С. 88-90	3/0,11	-
18	Роль саморегульованих організацій у розвитку аграрного сектору за принципами «зеленої економіки»	Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та права». 10 листопада 2018 р., Полтава: ЦФЕНД. 2018. С. 25-26	2/0,11	-
19	Органічне виробництво як вектор розвитку «зеленого» бізнесу в агропродовольчому секторі .	Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні управлінські та соціально-економічні аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання в умовах трансформації публічного управління». 5 листопада 2020 р., Одеса: Одеський національний політехнічний університет, 2020. С. 219-220	2/0,12	Шпикуляк О.Г.

Продовження табл. А1

1	2	3	4	5
20	Зелене» зростання як модель збалансованого розвитку та її впровадження в аграрній сфері.	Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Зелена економіка та низьковуглецевий розвиток: міжнародний та національний вимір». 4 грудня 2020 р., Київ: Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, 2020. С. 40-42	3/0,12	-

Всього за темою дисертаційної роботи опубліковано 20 наукових праць загальним обсягом 7,99 др. арк., в тому числі 7,92 др. арк. у наукових фахових виданнях.

Дисертантка

(підпис)

І.Д. Білокінна

(ініціали, прізвище)

Вчений секретар

(підпис)

Г.І. Льотка

(ініціали, прізвище)

Додаток Б

Таблиця Б.1

Органічний земельний банк в Україні, 2018 р.

№ п/п	Компанія	Регіон	Сфера діяльності	Площа органічного земельного банку, тис. га
1	2	3	4	5
1	Арніка Органік	Полтавська обл.	Вирощування сої, кукурудзи, нуту, пшениці, сочевиці, льону і технічної коноплі	15,77
2	Галекс-Агро	Житомирська обл.	Вирощування органічних культур, тваринництво (ВРХ), реалізація м'ясної та молочної продукції	8,8
3	Агроекологія	Полтавська обл.	Вирощування зернових та технічних культур, молочне і м'ясне скотарство, а також виробництво круп, масла і муки.	7,5
4	Агроінвест-Натуральні продукти	Чернігівська обл.	Вирощування вівса, гороху, картоплі, пшениці озимої, ріпаку озимого і сої, кукурудзи	6,0
5	Укрбіоленд	Дніпропетровська обл.	Вирощування зернових (пшениця м'яких сортів, просо, жито, ячмінь), бобових (зелена сочевиця, нут, еспарцет) і олійних (коричневий і золотистий льон, рапс) культур.	5,6
6	Етнопродукт	Чернігівська обл.	Вирощування зернових і бобових, виготовлення молочної та м'ясної продукції, розведення ВРХ	4

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5
7	Ріттер Біо Агро	Рівненська обл	Вирощування бобових культур, цукрових буряків, пшениці, ріпаку, жита, кукурудзи, льону, соняшнику, гречки, полуниці і малини.	3,5
8	Аграрне господарство «Сяйво»	Дніпропетровська обл.	Вирощують пшеницю, ячмінь, рапс, соняшник, кукурудзу, сорго, гірчицю чорну, нут, горох, просо	3,3
9	Жива нива	Житомирська обл.	Вирощування сої, соняшнику, спельти, гречки, жита і фацелії	3,2
10	Аграрне підприємство «Цефей Груп»	Житомирська і Хмельницька обл.	Вирощування льону, гречки, голонасінного гарбуза, проса, лікарських трав	2,75
11	ТД Елітне насіння	Кіровоградська обл.	Вирощування насіння, а також пшениці, кукурудзи, соняшнику, сої, квасолі, ріпаку, гарбуза і ячменю	2,66
12	Корпорація «Сварог Вест Груп»	Хмельницька, Житомирська і Чернівецька обл.	Вирощування озимої пшениці, сої, гречки, проса, льону і голонасінного гарбуза.	2,3
13	Група компаній «BIO FARM ORGANIC»	Вінницька обл.	Вирощування жита, пшениці, ячменю, овесу, насіння льону, проса, картоплі, нуту, машу	2,0
14	Дунайський аграрій	Одеська обл.	Вирощування кавунів, ріпаку, пшениці, ячменю, гороху, проса, соняшнику, сочевиці, нуту, овочів, фруктів	2,0

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5
15	Агротрейд	Чернігівська, Сумська, Полтавська та Харківська обл.	Вирощування сої, гарбуза, сочевиці і льону	1,8
16	Агропромхолдинг «Астарта-Київ»	Полтавська, Вінницька, Житомирська, Тернопільська, Хмельницька, Чернігівська, Харківська та Черкаська обл.	Вирощування кукурудзи, пшениці, гречки, овесу і сої	1,76
17	Grain Alliance (Баришівська зернова компанія)	Київська обл.	Вирощування люцерни, силосної кукурудзи, однорічних кормових трав, сої і спельти	1,6
18	ФГ «Макишинський сад»	Чернігівська обл.	Вирощування сочевиці, рудої, тритикале, спельти, люпину, гірчиці, вівса, льону, проса	1,4
19	ФГ «Інагро»	Миколаївська та Херсонська обл.	Вирощування томатів, пшениці, ячменю	1,2
20	КустоАгро	Вінницька, Житомирська, Хмельницька обл.	Вирощування пшениці, жита, гороху, сояшнику і полуниці	1,0
21	Агропідприємство «Ім. Т.Г. Шевченко»	Київська обл.	Вирощування зелені, сояшника, бобових і зернових	1,0
22	Агропідприємство «Старопорицьке»	Волинська обл.	Вирощування гречки, люцерни, спельти, вівса, гороху, розведення коней, ВРХ, виробництво молочної продукції	0,95
23	Фермерське садівниче господарство «Золотий Пармен»	Чернігівська обл.	Вирощування пшениці, жита, ячменю, вівса, кукурудзи, гречки	0,77

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5
24	Агропідприємство «Кварк»	Полтавська обл.	Вирощування пшениці, ячменю, вівса, кукурудзи, проса, гречки, соняшнику, ріпаку, льону	0,53
25	ТМ «Фруктона»	Вінницька обл.	Вирощування ягід, фруктів та овочів	0,3

Джерело: сформовано автором на основі [27]

Додаток В
Таблиця В.1

Кооперативи, що входять до Energy4All у Великобританії

№	Назва	Рік заснування	Потужність
Сонячна енергія			
1	Wey Valley Solar Schools	2011	600 кВтГ
2	West Solent Solar Co-operative	2014	2,4 МВт
3	The Schools' Energy Co-operative	2014	2,5 МВт
5	Re-Power Balcombe	2013	145кВтГ
6	Reading Community Energy	2014	434 кВт
7	Marks and Spencer Energy Society	2016	1,527 МВт
8	Energise South	2002	80 кВт
9	Edinburgh Community Solar Co-operative	2013	1,1 ГВтГ
Енергія вітру			
10	Assel Valley Community Renewables Society	2018	25 МВт
11	Auchrobert Co-operative	2019	36 МВт
12	Baywind Energy Co-operative	1996	11595 МВт/рік
1	2	3	4
13	Boyndie Wind Farm Co-operative	2006	16,3 МВт
14	Drumlin Wind Energy Co-operative	2012	1500 кВт
15	Energy Prospects Co-operative	2010	фінансує проекти кооперативів
16	Four Winds Co-operative	2014	2514 МВт/рік
17	Great Glen Energy Co-operative	2008	65 МВт
18	High Winds Community Energy	2015	4,6 МВт
19	Isle of Skye Renewables Co-operative	2006	23 МВт
20	Kilbraur Wind Energy Co-operative	2008	67,5 МВт
21	Spirit of Lanarkshire	2013	45 МВт
22	Westmill Wind Farm Co-operative	2004	6,5 МВт
Гідроенергія			
23	Rumbling Bridge Community Hydro Society	2016	500 кВт
24	Rainepower Community Energy Society	2009	більше 35 кВт
25	Arrochar Community Hydro Society	2017	130 кВт
26	Highland Community Energy Society	2018	2 МВт
Енергія біомаси			
27	Springbok Wood Heat	2015	200 кВт

Джерело: сформовано автором на основі даних енергокооперативу Energy4All

**Нормативно-правові акти, що регулюють відновлювальну
енергетику в Україні**

№п/п	Назва нормативно-правового акту
1	2
Закони	
1	«Про альтернативні види палива»;
2	«Про альтернативні джерела енергії»;
3	«Про електроенергетику»;
4	«Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу»;
5	«Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива»;
6	«Про газ (метан) вугільних родовищ».
Постанови	
7	Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.06 № 1670 «Про затвердження Порядку проведення кваліфікації когенераційної установки»;
8	Постанова Кабінету Міністрів України від 05.10.04 № 1307 «Про порядок видачі свідоцтва про належність палива до альтернативного»;
9	Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.12 № 878 «Питання застосування сертифікатів про походження товарів для підтвердження їх українського походження та визначення питомої ваги сировини, матеріалів, основних засобів, робіт та послуг українського походження у вартості будівництва об'єктів електроенергетики, що виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії»;
10	Постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.13 № 771 «Про затвердження Порядку видачі, використання та припинення дії гарантії походження електричної енергії для суб'єктів господарювання, що виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії»;
11	Постанова НКРЕ від 02.11.13 № 1421 «Про затвердження Порядку встановлення, перегляду та припинення дії «зеленого» тарифу для суб'єктів господарської діяльності»;
12	Постанова НКРЕ від 15.06.12 № 749 «Про затвердження Порядку визначення питомої ваги сировини, матеріалів, основних засобів, робіт та послуг українського походження у вартості будівництва об'єктів електроенергетики, що виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії»;
13	Постанова НКРЕКП від 10.12.2015 № 2932 "Про затвердження Порядку визначення рівня використання обладнання українського виробництва на об'єктах електроенергетики, у тому числі на введених в експлуатацію чергах будівництва електричних станцій (пускових комплексів), що виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії - лише мікро-, міні- та малими гідроелектростанціями), та встановлення відповідної надбавки до "зеленого" тарифу"
Розпорядження	
14	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.06.13 № 429-р «Про затвердження планів заходів з імплементації Директиви 2001/77/ЄС і Директиви 2003/30/ЄС»

Продовження табл. Г.1

15	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.09.14 № 791-р «Про затвердження плану заходів з імплементації Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС»
16	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.10.14 № 902-р «Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року»
Накази	
17	Наказ Держкомененергозбереження від 10.12.04 № 183 «Про затвердження Порядку проведення експертизи для підтвердження належності палива до альтернативного»;
18	Наказ Міненерговугілля від 28.10.09 № 570 «Про затвердження Правил приєднання вітроелектростанцій до електричних мереж»;
19	Наказ Мінжитлокомунгоспу від 24.07.09 № 223 «Про затвердження Правил приєднання когенераційних установок до теплових мереж».
Роз'яснення	
20	Лист-роз'яснення Державної фіскальної служби України (ДФС) щодо переліку податків і зборів, які мають нараховуватись побутовим споживачам - власникам генеруючих установок у разі продажу електропостачальнику такої електроенергії
21	Лист-роз'яснення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) щодо можливості та порядку приєднання генеруючих установок, які вироблятимуть електричну енергію з енергії сонячного випромінювання на дахах приватних домогосподарств, що на умовах договору оренди надані суб'єктам господарювання - юридичним особам
22	Лист-роз'яснення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) щодо розміщення на дахах багатоквартирних будинків об'єктів електроенергетики, які вироблятимуть електричну енергію з енергії сонячного випромінювання та вітру
23	Лист-роз'яснення Мінрегіону щодо порядку отримання права встановлення на дахах багатоквартирних житлових будинків елементів обладнання генеруючих установок, за допомогою яких вироблятиметься електрична енергія з енергії сонячного випромінювання або вітру
24	Лист-роз'яснення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) щодо можливості розміщення об'єктів електроенергетики (генеруючих установок) на території садового товариства (населеного пункту) та продажу виробленої електричної енергії за "зеленим" тарифом

Джерело: Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: <https://sae.gov.ua/uk/activity/vidnovlyuvana-enerhetyka/normatyvno-pravovabaza>

Додаток Д
Таблиця Д1

**ПЕРЕЛІК НАЦІОНАЛЬНИХ ІНДИКАТОРІВ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ,
затверджених розпорядженням Кабінет Міністрів України від 21.08.2019 № 686-р
"Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку",
для яких здійснено розрахунок за методологією Економічної та соціальної комісії для Азії та Тихого океану (UNESCAP)**

№ п/п	Індикатор	Скорочена назва індикатора	Відповідальний за розрахунок та надання даних Держстату
Ціль 1. Подолання бідності			
1.	1.1.1. Частка населення, чий середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум, %	1.1.1. Частка нас-я, чий серед-душові витрати нижчі за факт прож-ий мін-м, %	Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України (за згодою)
2.	1.1.2. Частка осіб, добове споживання яких є нижчим за 5,05 долара США за ПКС, %	1.1.2. Частка осіб, добове споживання яких є нижчим за 5,05 \$ за ПКС, %	Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України (за згодою)
3.	1.2.1. Частка бідних, які охоплені державною соціальною підтримкою, в загальній чисельності бідного населення, %	1.2.1. Частка бідних, які охоплені державною соціальною підтримкою, %	Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України (за згодою)
4.	1.3.1. Співвідношення рівнів бідності домогосподарств із дітьми та домогосподарств без дітей, рази	1.3.1. Співвідношення рівнів бідності д/г із дітьми та д/г без дітей, рази	Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України (за згодою)
5.	1.3.2. Частка витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств, %	1.3.2. Частка витрат на харчування в сукупних витратах д/г, %	Держстат
Ціль 2. Подолання голоду, розвиток сільського господарства			
6.	2.1.1. Споживання м'яса в розрахунку на одну особу, кг/рік	2.1.1. Споживання м'яса в розрахунку на одну особу, кг/рік	Держстат
7.	2.1.2. Споживання молока та молочних продуктів у розрахунку на одну особу, кг/рік	2.1.2. Споживання молока та мол. продуктів у розрахунку на 1 особу, кг/рік	Держстат

№ п/п	Індикатор	Скорочена назва індикатора	Відповідальний за розрахунок та надання даних Держстату
8.	2.1.5. Споживання фруктів у розрахунку на одну особу, кг/рік	2.1.5. Споживання фруктів у розрахунку на одну особу, кг/рік	Держстат
9.	2.2.1. Продуктивність праці в сільському господарстві, тис. доларів США на одного зайнятого	2.2.1. Продуктивність праці в с/г господарстві, тис. \$ на 1 зайнятого	Держстат
10.	2.2.2. Індекс сільськогосподарської продукції, %	2.2.2. Індекс сільськогосподарської продукції, %	Держстат
11.	2.3.1. Індекс виробництва харчових продуктів, %	2.3.1. Індекс виробництва харчових продуктів, %	Держстат
12.	2.3.2. Частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті груп 1-24 УКТЗЕД, %	2.3.2. Частка продукції харч-ї пром-ї та переробки с/г сировини в експорті, %	Держстат
13.	2.3.3. Частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом, у загальній площі сільськогосподарських угідь, %	2.3.3. Частка с/г угідь під органічним виробництвом, %	Мінагрополітики
14.	2.4.1. Індекс споживчих цін на продукти харчування, %	2.4.1. Індекс споживчих цін на продукти харчування, %	Держстат
Ціль 3. Міцне здоров'я і благополуччя			
15.	3.1.1. Кількість випадків материнської смерті, на 100 000 живонароджених	3.1.1. Кількість випадків материнської смерті, на 100 тис. живонароджених	Держстат
16.	3.2.1. Смертність дітей у віці до 5 років, випадків на 1000 живонароджених	3.2.1. Смертність дітей у віці до 5 років, випадків на 1000 живонароджених	Держстат
17.	3.3.1. Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом ВІЛ, на 100 000 населення	3.3.1. Кількість хворих з діагнозом ВІЛ, на 100 тис. нас-ня	МОЗ
18.	3.3.2. Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом активного туберкульозу, на 100 000 населення	3.3.2. Кількість хворих з діагнозом активного туберкульозу, на 100 тис. нас-ня	МОЗ
19.	3.4.1. Кількість смертей чоловіків від цереброваскулярних хвороб у віці 30–59 років, на 100 000 чоловіків відповідного віку	3.4.1. Кіль-ть смертей чол. 30–59 р. від цереброваск-х хвороб, на 100 тис. чол.	Держстат
20.	3.4.2. Кількість смертей жінок від цереброваскулярних хвороб у віці 30 – 59 років, на 100 000 жінок відповідного віку	3.4.2. Кіль-ть смертей жін. 30–59 р. від цереброваск-х хвороб, на 100 тис. жін.	Держстат

№ п/п	Індикатор	Скорочена назва індикатора	Відповідальний за розрахунок та надання даних Держстату
21.	3.4.3. Кількість смертей жінок від злоякісного новоутворення молочної залози у віці 30-59 років, на 100 000 жінок відповідного віку	3.4.3. Кіль-ть смертей жінок від з.н.м.з. у віці 30-59 р., на 100 тис. жінок	Держстат
22.	3.4.4. Кількість смертей жінок від злоякісного новоутворення шийки матки у віці 30-59 років, на 100 000 жінок відповідного віку	3.4.4. Кіль-ть смертей жінок від з.н.ш.м у віці 30-59 р., на 100 тис. жінок	Держстат
23.	3.5.1. Імовірність померти у 20-64 роки, чоловіки	3.5.1. Імовірність померти у 20-64 роки, чоловіки	Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України (за згодою)
24.	3.5.2. Імовірність померти у 20-64 роки, жінки	3.5.2. Імовірність померти у 20-64 роки, жінки	Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України (за згодою)
25.	3.6.1. Кількість смертей унаслідок транспортних нещасних випадків, на 100 000 населення	3.6.1. Кіль-ть смертей унаслідок трансп-х нещасн. випадків, на 100 тис. нас-я	Держстат
26.	3.7.1. Рівень імунізації населення згідно з Календарем профілактичних щеплень до визначених шести вікових груп при профілактиці десяти інфекційних захворювань, %	3.7.1. Рівень імунізації насел-я при профілактиці 10 інфекц-х захворювань, %	МОЗ
27.	3.8.1. Частка осіб, які курять, серед жінок віком 16-29 років, %	3.8.1. Частка осіб, які курять, серед жінок віком 16-29 років, %	Держстат
28.	3.8.2. Частка осіб, які курять, серед чоловіків віком 16-29 років, %	3.8.2. Частка осіб, які курять, серед чоловіків віком 16-29 років, %	Держстат
29.	3.9.1. Частка витрат населення у загальних видатках на охорону здоров'я, %	3.9.1. Частка витрат населення у загальних видатках на охорону здоров'я, %	Держстат
Ціль 4. Якісна освіта			
30.	4.2.1. Показник охоплення дітей віком 5 років закладами дошкільної освіти та структурними підрозділами юридичних осіб публічного та приватного права, %	4.2.1. Показник охоплення дітей віком 5 р. ЗДО, %	Держстат
31.	4.5.1. Рівень участі населення у формальних та неформальних видах навчання та професійної підготовки, %	4.5.1. Рівень участі населення у форм-них та неформ-них видах навчання, %	Держстат

№ п/п	Індикатор	Скорочена назва індикатора	Відповідальний за розрахунок та надання даних Держстату
32.	4.5.2. Частка населення, яке повідомило, що за останні 12 місяців користувалось послугами Інтернету, %	4.5.2. Частка населення, яке за останні 12 міс. користувалось Інтернетом, %	Держстат
33.	4.6.1. Частка чоловіків серед педагогічних працівників, %	4.6.1. Частка чоловіків серед педагогічних працівників, %	МОН
34.	4.7.1. Частка закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості, що мають доступ до мережі Інтернет, %	4.7.1. Частка ЗЗСО у сіль-кій місцевості з доступом до мережі Інтернет, %	МОН
35.	4.7.2. Частка закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості, в яких комп'ютери використовуються в освітньому процесі, %	4.7.2. Частка ЗЗСО у сіль-кій місцевості де використовуються комп'ютери, %	МОН
Ціль 5. Гендерна рівність			
36.	5.1.1. Кількість нормативно-правових актів, переглянутих або прийнятих з метою забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та недопущення дискримінації щодо жінок і дівчат, одиниць	5.1.1. Кількість н.п.а, переглянутих або прийнятих для гендерної рівності, од	Мінсоцполітики
37.	5.2.2. Кількість звернень щодо домашнього насильства, тисяч	5.2.2. Кількість звернень щодо домашнього насильства, тис.	Мінсоцполітики
38.	5.4.1. Частка жінок серед депутатів Верховної Ради України, %	5.4.1. Частка жінок серед депутатів Верховної Ради України, %	Держстат
30.	5.4.2. Частка жінок серед депутатів обласних рад та місцевих рад міст обласного значення, %	5.4.2. Частка жінок серед депутатів обл. рад та місц. рад міст обл. знач-ня, %	Мінсоцполітики
40.	5.5.1. Коефіцієнт народжуваності у віці до 20 років, на 1000 жінок віком 15-19 років	5.5.1. Коефіцієнт народжуваності у віці до 20 р., на 1000 жінок віком 15-19 р.	Держстат
41.	5.6.1. Співвідношення середньої заробітної плати жінок і чоловіків, %	5.6.1. Співвідношення середньої заробітної плати жінок і чоловіків, %	Держстат
Ціль 6. Чиста вода та належні санітарні умови			
42.	6.1.4. Частка сільського населення, яке має доступ до централізованого водопостачання, %	6.1.4. Частка сіль-го нас-ня, яке має доступ до централіз-го водопостачання, %	Мінрегіон
43.	6.1.5. Частка міського населення, яке має доступ до централізованого водопостачання, %	6.1.5. Частка місь-го нас-ня, яке має доступ до централіз-го водопостачання, %	Мінрегіон
44.	6.2.2. Частка міського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення, %	6.2.2. Частка місь-о нас-ня, яке має доступ до централіз-го водовідведення, %	Мінрегіон

№ п/п	Індикатор	Скорочена назва індикатора	Відповідальний за розрахунок та надання даних Держстату
45.	6.3.1. Обсяги скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти, млн. куб. м	6.3.1. Обсяги скидів забруднених стічних вод у водні об'єкти, млн. м ³	Держводагентство
46.	6.3.2. Частка скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти у загальному обсязі скидів, %	6.3.2. Частка скидів забруд-х стічних вод у водні об'єкти у загаль-у обсязі, %	Держводагентство
47.	6.4.1. Водоемність ВВП, куб. м використаної води на 1000 грн ВВП (у фактичних цінах)	6.4.1. Водоемність ВВП, куб. м використаної води на 1000 грн ВВП	Держводагентство
48.	6.4.2. Поточна водоемність ВВП, % до рівня 2015 року	6.4.2. Поточна водоемність ВВП, % до рівня 2015 р.	Держводагентство
Ціль 7. Доступна та чиста енергія			
49.	7.1.1. Виробництво електроенергії, млрд. кВт·год	7.1.1. Виробництво електроенергії, млрд. кВт·год	Міненерговугілля
50.	7.1.2. Технологічні витрати електричної енергії в розподільчих електромережах, %	7.1.2. Технологічні витрати електричної енергії в розподільчих ел-мережах, %	Міненерговугілля
51.	7.2.1. Максимальна частка імпорту первинних енергоресурсів (крім ядерного палива) з однієї країни (компанії) в загальному обсязі їхнього постачання (імпорту), %	7.2.1. Максимальна частка імпорту первинних енергоресурсів з однієї країни, %	Держстат
52.	7.2.2. Частка одного постачальника на ринку ядерного палива, %	7.2.2. Частка одного постачальника на ринку ядерного палива, %	Держстат
53.	7.3.1. Частка енергії, виробленої з відновлюваних джерел, у загальному кінцевому споживанні енергії, %	7.3.1. Частка енергії, виробленої з відновлюваних джерел, %	Держенергоефективності
54.	7.4.1. Енергоемність ВВП (витрати первинної енергії на одиницю ВВП), кг н. е. на міжнародний долар за ПКС 2011	7.4.1. Енергоемність ВВП, кг н. е. на міжнародний \$ за ПКС 2011	Держстат
Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання			
55.	8.1.1. Індекс фізичного обсягу ВВП, %	8.1.1. Індекс фізичного обсягу ВВП, %	Держстат

№ п/п	Індикатор	Скорочена назва індикатора	Відповідальний за розрахунок та надання даних Держстату
56.	8.1.3. Частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого та середньовисокого рівня в загальному обсязі експорту товарів, % (групи "Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості", "Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них", "Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання", "Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби", 90-та підгрупа групи "Прилади та апарати оптичні, фотографічні" (згідно з УКТЗЕД))	8.1.3. Частка експорту товарів з використанням технологій високого рівня, %	Держстат
57.	8.1.4. Місце України у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом	8.1.4. Місце України у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом	Мінекономрозвитку
58.	8.2.1. Коефіцієнт віддачі основних засобів	8.2.1. Коефіцієнт віддачі основних засобів	Мінекономрозвитку
59.	8.3.1. Рівень зайнятості населення віком 20-64 роки, %	8.3.1. Рівень зайнятості населення віком 20-64 р., %	Держстат
60.	8.4.1. Частка молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок, у загальній чисельності осіб віком 15–24 роки, %	8.4.1. Частка молоді, яка не працює, не навчається, не набуває проф. навичок, %	Держстат
61.	8.5.1. Кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві, які призвели до втрати працездатності на 1 робочий день чи більше, % до рівня 2015 року	8.5.1. Кіль-ть потерпілих від нещасних випадків на вироб-ві, % до рівня 2015р.	Держпраці
62.	8.5.2. Кількість загиблих від нещасних випадків на виробництві, % до рівня 2015 року	8.5.2. Кіль-ть загиблих від нещасних випадків на виробн-ві, % до рівня 2015р.	Держпраці
63.	8.5.3. Частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, у загальнообліковій кількості штатних працівників, %	8.5.3. Частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, %	Держстат
64.	8.6.1. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів середнього та малого підприємства, млн. осіб	8.6.1. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів смп, млн. осіб	Держстат
65.	8.6.2. Частка доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів середнього та малого підприємства, у % до загальної суми доданої вартості за витратами виробництва	8.6.2. Частка доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів смп, %	Держстат
66.	8.6.3. Місце України у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business	8.6.3. Місце України у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business	Мінекономрозвитку

№ п/п	Індикатор	Скорочена назва індикатора	Відповідальний за розрахунок та надання даних Держстату
Ціль 9. Промисловість, інновації та інфраструктура			
67.	9.1.2. Обсяг перевезених вантажів, млн. тонн	9.1.2. Обсяг перевезених вантажів, млн. тонн	Держстат
68.	9.1.3. Кількість перевезених пасажирів, млн. осіб	9.1.3. Кількість перевезених пасажирів, млн. осіб	Держстат
69.	9.1.4. Ступінь зносу основних засобів за ВЕД "Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність", %	9.1.4. Ступінь зносу основних засобів за ВЕД "Транспорт, складське господарство", %	Держстат
70.	9.2.1. Частка електротранспорту у внутрішньому сполученні, %	9.2.1. Частка електротранспорту у внутрішньому сполученні, %	Держстат
71.	9.4.2. Частка доданої вартості за витратами виробництва підприємств, які належать до середньовисокотехнологічного сектору переробної промисловості (зокрема, виробництва хімічної продукції; електричного устаткування; машин та устаткування; автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів; інших транспортних засобів відповідно до КВЕД) у загальній доданій вартості за витратами виробництва, %	9.4.2. Частка доданої вартості за витратами вироб-ва підприємств с.в.т.с. пром., %	Держстат
72.	9.4.3. Частка працівників, зайнятих на підприємствах, які належать до високо- та середньо- високотехнологічних секторів переробної промисловості (зокрема, з виробництва фармацевтичних продуктів і препаратів; хімічної продукції; машинобудування; комп'ютерів, електронної та оптичної продукції; повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування відповідно до КВЕД), у загальній кількості зайнятих працівників у промисловості, %	9.4.3. Частка працівників підприємств, які належать до с.в.т.с. пром., %	Держстат
73.	9.5.1. Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, %	9.5.1. Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, %	Держстат
74.	9.5.2. Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	9.5.2. Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	Держстат
75.	9.6.1. Рівень охоплення населення інтернет-послугами, абонентів на 100 жителів	9.6.1. Рівень охоплення населення інтернет-послугами, абонен-в на 100 жителів	НКРЗІ (за згодою)

№ п/п	Індикатор	Скорочена назва індикатора	Відповідальний за розрахунок та надання даних Держстату
Ціль 10. Скорочення нерівності			
76.	10.3.1. Частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами швидкої медичної допомоги, %	10.3.1. Частка сіль-х д/г, які потерпали через незабезпеч-ть послугами ш.м.д, %	Держстат
77.	10.3.2. Частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через відсутність поблизу житла медичної установи, %	10.3.2. Частка сіль-х д/г, які потерпали через відсут-ть поблизу мед. установ, %	Держстат
78.	10.3.3. Частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом з розвинутою інфраструктурою, %	10.3.3. Частка сіль-х д/г, які потерпали через відсут-ть трансп. сполучення, %	Держстат
79.	10.5.1. Співвідношення середнього розміру пенсії та середньої заробітної плати в економіці (за наявності 35 років страхового стажу), %	10.5.1. Співвідношення середньої пенсії та середньої зарплати в економіці, %	Мінсоцполітики
Ціль 11. Сталій розвиток міст і громад			
80.	11.2.1. Частка регіонів, що затвердили і впроваджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участю громадськості, %	11.2.1. Частка регіонів, що затвердили регіональні стратегії розв-ку та п.з.р, %	Мінрегіон
81.	11.3.1. Кількість об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, одиниць	11.3.1. Кіл-ть об'єктів культ/прир. спадщини, включ-х до Списку ЮНЕСКО, од	Мінкультури
82.	11.3.2. Кількість пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, одиниць	11.3.2. Кількість пам'яток нац. значення, включених до Д.р.н.п. України, од	Мінкультури
83.	11.3.3. Площа природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, % території країни	11.3.3. Площа природно-заповідного фонду заг-держ. значення, % тер-ї країни	Мінприроди
84.	11.5.1. Обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів, % до рівня 2015 року	11.5.1. Обсяг викидів забруднюючих речовин стац. джерелами, % до 2015 р.	Держстат

№ п/п	Індикатор	Скорочена назва індикатора	Відповідальний за розрахунок та надання даних Держстату
85.	11.5.2. Кількість міст, у яких середньорічні концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують середньодобові гранично допустимі концентрації, одиниць	11.5.2. Кіль-ть міст, де сер/річ конц. забруд. речовин перевищ-ть граничні, од	ДСНС
Ціль 12. Відповідальне споживання та виробництво			
86.	12.1.1. Ресурсоемність ВВП (співвідношення спожитих фізичних обсягів природних ресурсів, утворених відходів та викидів забруднюючих речовин до обсягу ВВП), % до рівня 2015 року	12.1.1. Ресурсоемність ВВП, % до рівня 2015р.	Мінекономрозвитку
87.	12.2.1. Частка післязбиральних втрат у загальному виробництві зернових культур, %	12.2.1. Частка післязбиральних втрат у загальному вироб-ві зернов. культур, %	Держстат
88.	12.2.2. Частка післязбиральних втрат у загальному виробництві овочів та баштанних культур, %	12.2.2. Частка післязбиральних втрат у загальному вироб-ві овочів і баштан, %	Держстат
89.	12.4.1. Обсяг утворених відходів усіх видів економічної діяльності на одиницю ВВП, кг на 1000 дол. США за ПКС 2011 року	12.4.1. Обсяг утворених відходів усіх в.е.д. на од ВВП, кг на 1000\$ за ПКС 2011	Держстат
90.	12.4.2. Частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %	12.4.2. Частка спалених та утилізованих відходів, %	Держстат
Ціль 14. Збереження морських ресурсів			
91.	14.1.1. Частка скидів забруднених стічних вод у загальному обсязі скидів до морського середовища, %	14.1.1. Частка скидів забруднених стічних вод, %	Мінприроди
92.	14.2.1. Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду приморських областей, % від території приморських областей	14.2.1. Частка площі територій та об'єктів п.з.ф. приморських областей, %	Мінприроди
93.	14.2.2. Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду в акваторії Чорного та Азовського морів, тис. га	14.2.2. Площа територій та об'єктів п.з.ф. в акваторії морів, тис.га	Мінприроди
94.	14.3.1. Обсяги добування водних біоресурсів у виключній (морській) економічній зоні України, тис. тонн	14.3.1. Обсяги добування водних біоресурсів у морській екон. зоні, тис. тонн	Держстат
Ціль 15. Захист та відновлення екосистем суші			

№ п/п	Індикатор	Скорочена назва індикатора	Відповідальний за розрахунок та надання даних Держстату
95.	15.1.1. Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду, тис. га	15.1.1. Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду, тис. га	Мінприроди
96.	15.1.2. Частка площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду в загальній території країни, %	15.1.2. Частка площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду, %	Мінприроди
97.	15.1.3. Частка площі територій національної екологічної мережі у загальній території країни, %	15.1.3. Частка площі територій національної екологічної мережі, %	Мінприроди
98.	15.3.2. Площа орних земель (ріллі), тис. га	15.3.2. Площа орних земель (ріллі), тис. га	Держгеокадастр
99.	15.3.3. Частка площі орних земель (ріллі) у загальній території країни, %	15.3.3. Частка площі орних земель (ріллі) у загальній території країни, %	Держгеокадастр
100.	15.3.4. Площа земель, зайнятих під органічним виробництвом, тис. га	15.3.4. Площа земель, зайнятих під органічним виробництвом, тис. га	Мінагрополітики
101.	15.3.5. Площа сільськогосподарських угідь екстенсивного використання (сіножатей, пасовищ), тис. га	15.3.5. Площа сільськогосподарських угідь екстенсивного використання, тис. га	Держгеокадастр
102.	15.3.6. Частка площі сільськогосподарських угідь екстенсивного використання (сіножатей, пасовищ), у загальній території країни, %	15.3.6. Частка площі сільськогосподарських угідь екстенсивного використ-я, %	Держгеокадастр
103.	15.4.1. Площа територій природно-заповідного фонду в гірських регіонах, тис. га	15.4.1. Площа територій природ.-заповідного фонду в гірських регіонах, тис.га	Мінприроди
104.	15.4.2. Частка територій природно-заповідного фонду в гірських регіонах у загальній території країни, %	15.4.2. Частка територій природно-заповідного фонду в гірських регіонах, %	Мінприроди
Ціль 16. Мир, справедливість та сильні інститути			
105.	16.2.6. Відсоток фінансової забезпеченості регіональних програм щодо протидії торгівлі людьми, за рахунок відповідних місцевих бюджетів	16.2.6. Відсоток фінанс. забезпеч-ті регіон. програм протидії торгівлі людьми	Мінсоцполітики
106.	16.3.1. Рівень довіри громадян до суду, %	16.3.1. Рівень довіри громадян до суду, %	ДСА (за згодою)
107.	16.4.1. Частка ризиків з високим рівнем у загальній сукупності національних ризиків у системі запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом,	16.4.1. Частка ризиків з високим рівнем у системі протидії фін. тероризму, %	Держфінмоніторинг

№ п/п	Індикатор	Скорочена назва індикатора	Відповідальний за розрахунок та надання даних Держстату
	фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення, %		
108.	16.5.1. Кількість вилученої зброї (кримінальні провадження, у яких закінчено досудове розслідування, за останні 12 місяців, одиниць)	16.5.1. Кількість вилученої зброї, од	Генеральна прокуратура (за згодою)
Ціль 17. Партнерство заради сталого розвитку			
109.	17.1.1. Співвідношення обсягу приватних грошових переказів із-за кордону із ВВП, %	17.1.1. Співвідношення приватних грошових переказів із-за кордону із ВВП, %	Національний банк (за згодою)
110.	17.1.2. Чистий притік прямих іноземних інвестицій (за даними платіжного балансу), млн. дол. США	17.1.2. Чистий притік прямих іноземних інвестицій, млн. \$ США	Національний банк (за згодою)

Джерело: Міністерство фінансів України

Додаток Е

Таблиця Е1

Кількість підприємств України, які здійснювали сільськогосподарську діяльність за регіонами¹

	Усього			Відхилення 2019 р. до 2017 р.	У т.ч. фермерські господарства			Відхилення 2019 р. до 2017 р.
	2017 р.	2018 р.	2019 р.		2017 р.	2018 р.	2019 р.	
Україна	45558	49208	48504	2946	34137	33164	32452	-1685
області								
Вінницька	2593	2739	2768	175	1925	1893	1919	-6
Волинська	848	955	944	96	600	580	567	-33
Дніпропетровська	3949	4181	4205	256	3225	3145	3131	-94
Донецька	1367	1310	1285	-82	947	928	892	-55
Житомирська	1084	1219	1234	150	608	580	590	-18
Закарпатська	1029	1065	973	-56	927	883	770	-157
Запорізька	2700	2798	2764	64	2048	2005	1953	-95
Івано– Франківська	714	848	800	86	516	531	500	-16
Київська	1966	2479	2483	517	1236	1226	1240	4
Кіровоградська	3200	3360	3404	204	2595	2591	2625	30
Луганська	1044	1048	1055	11	801	768	764	-37
Львівська	1186	1387	1342	156	813	792	782	-31
Миколаївська	3970	4008	3849	-121	3389	3252	3100	-289
Одеська	4813	4784	4410	-403	4001	3650	3274	-727
Полтавська	2453	2670	2677	224	1858	1903	1941	83
Рівненська	554	668	656	102	373	356	354	-19
Сумська	1061	1152	1180	119	649	652	685	36
Тернопільська	1016	1164	1130	114	636	633	623	-13
Харківська	1928	2116	2117	189	1259	1256	1254	-5
Херсонська	2560	2606	2500	-60	2070	1934	1844	-226
Хмельницька	1570	1676	1680	110	1128	1099	1119	-9
Черкаська	1904	2131	2173	269	1306	1294	1352	46
Чернівецька	777	812	731	-46	587	548	492	-95
Чернігівська	1101	1280	1295	194	627	644	658	31
місто								
Київ	171	752	849	678	13	21	23	10

¹ Юридичні особи та їхні відокремлені підрозділи, для яких основним видом діяльності було вирощування однорічних, дворічних і багаторічних культур, відтворення рослин, тваринництво, змішане сільське господарство та допоміжна діяльність у сільському господарстві та післяурожайна діяльність (включаючи фермерські господарства незалежно від основного виду діяльності).

Джерело: Державна служба статистики України